

В. 429

Чичико Чюонуа

Гүйцэс Шлэрбэ.

1955

ЧИЧИКО ДЖОНУА

ГУДИСА ШЛАРВА

ПОВЕСТЬ

на абхазском языке

2

С у х у и н

Абхазское государственное издательство

1955

8, 99562-573-3

ЧИЧИКО ЦЫОНУА

ГУДИСА ШЛАРБА

АПОВЕСТ

+++

Актын

Абыхеиншешекутыжырта

1955

I

Шынжын, амра мғылаңызды.

Амхырта адәхъала агуара даваланы дненуан Гудиса. Артыс дыщак'уа дышиенуаз ахтыста да-наадгыла, ашыбыста енпүш, дкалада атрым хәз ды-цан ахтыста икүз ахаң дәйқуңалт, ихы фектихны амхырта дынташыт. Амхы алахәаңзенпүш еилаар-рцыруа итагылан. Аху икусуан азыгута иткөз аль-ша, азыкүрең бұйқуа енгудің еиланарғынтуан, на-кьон.

Гудиса аура даниалапүш, игу итгурбъяант дна-пүші азшыт, ахаң дахыкүгылаз дналбааңан, ам-хы далаланы итенинхект азыкүрең бұйқуа енпү-хышшылауда.

Дкараха дықан Гудиса, аңда иғын. Дышиенуаз амхырта итапылаз атла хымфағыр даниамтала, арақа альша хышәашәаңа насысит, машқ сұсы айтса-сып игуахун, лбаа азыпшахәахы дылбааңшуа ашыаңра дылатшент. Иңыбы дынташын, ататын қатпа азыхыны, амца аркны иненөйткенкит. Гудиса дұрыфуа, дқузгаза дштәаз ахуцракуа хұчы-хұчла инииқибахәан дынтахухуа дрыманы иңент...

Ауха Хырыңс инихупъха Ақуантән дасны дитан. Гудиса ари ачарәкны дахылказ ниваз илапын итца-шаон, ирхәоз ашәа хккуа нахауазшәа игу икуфуан. Азал асы астол нахатәаз иненімда-аанимдо ашәа рхәон, абар Гудисагы ари астол асы дтәоуп... Иещүхъа асас тұхызыба дахтәаз мазең аргамен ила-түш лхын, зын-зынла ағыңғылары рылағашқуа ана-иқушәозгым қалон, аха игу шлызыз зәка изырмаудоз дастьтан. Асас тұхызыба атәңдакуа ыжаны илітаз лапхъа икуғылан, уни лыхуапъшра урт атәңдакуа ирыхиркөзшәа лирбон.

Гудиса икнита асас тұхызыба илоуз атәңдакуа лыдылкылт, рыхора дшакушаҳатмызгы атыхутәа-ны наанылымылар амуа иқалент, абыргәә бжы-нагалт...

Алхызыба атәңдакуа аныштылх, ағы үбара

аимхуц зыхахәэйлөз һүлән-һүлениң иләәпцидөп, лебжы ныңакны дрыхныңдент, реңхә ихүчкүүз фабахъя тээзыңа рыбжа-рыбжа лҗәнт. Гудиса ^{Иштәркүл} ишүенитон уи латәцәкүа шымфаңылгоз, ^{Бүгүнчүү} ишәөн-изон лтәашь-лгылашь, лхы апату акутцашь. Лзамфа һүшзакүа еикуапбъо лассы-лассы реентарк'уан, уи нара ишүенитон, ибла траа дышрыхуабушуаз, ипъсы налылашәкүа ищент..

Ашьең ахши еилатең ҳәа шырхәо дыкоуп асас тъхәзыба. Уи астол ақны раңзак дтәмымыт, ғытрәк аштыхъ дфагылан, ахатгылара леазк'уа, лаҳәшь Хыкур длыцхраауан, дыкупърааны амат уа ағны дығнан.

Гудиса ихәйны атла икүтәаз атыс чыр-чыруа ашаа анахәа, ихааца ахушра дтаршэнү дызмаз наихъент, дыцәэн дөйхазшәа дааңшит, ататын җатца никкыз ұбылаахълан, нақ инкаиршент, ишүацанза даакупъсычкан данинаңш, шьардак бжъамкуа азнырцә иөнү амзырха дыкупъшит икказа.

Ифның дарагы дфагылан ашацахәа әланты дынталт Гудиса.

— Ауағы ныңабаа здиңаз таурахар еибүу гуазырхага камлозаап, — ихәент гуаныла, амхырта далаңшуша дахыцоз. Ағар рбригада ауп ари амхы лазтаз. Уажэй Гудиса имфатөнү дналс-аалсны ибенит, нахъеңлшылаау ықазар гусентең, аха ус үзаргыы нанимба, днеңкүкъашан имфаҳь дцент.

* * *

Гудиса наб Елкан Аштарба ари ақытә дашыгүтнү дынхон, еиңырдыруа шыхауағын, шәакъ үйнцала агуң ирчон, дшәарыщаф дүн. Ақытә әрапхъаза аколихара аңеніңрекаауа, Елкан ихатегуаңхарала далалеңт; дынхаф бзиан, еизарауағын, ихәэоз акыр ғынакон.

Елкан итаацәа, иңкүнцәа ғыңыз, ипъхыс, нара ихазынахуха аңыцахәа реңы иғнан Аңыңцүтәләтэ сибашыра налаганаңза.

1942 шыкусазы акун. Алъснытән акацааракуа рөү анемец дхалан аибашыра даңын. Атәмила зегзы азы ашәартара наха-наха аеартбаауа налагент. Ақытәнәтәи ағар аибашыра иналага нахысгы, афронтахъ ищахълан, аба иңагыланы сибашыуан. Анемец ақатцәара дхытуа даналага, Елканғы аты-

Ҙантай аихабыра рышқа ахәара қантент афор

тахь дрыштырацы.

Елқан ашъхакуа дрыштыланы идырған, ишкенде
хар хутакуа рымсағара ухәа ацхыраара рытаразы
акыр зылшоз иакуны дықан. Имаңымызт Елқан
еңпіш анхаңәа абұзар кны аибашьра зхы алазыр-
хур этахыз. Урт афронтахь ацара азин анроу аены-
тәкъя амға икулеит. Елқан иғын даани, имәнаныфа
ситцаһәаны даңғатала, ипъхэмс Уардахан ашәара
илнүруаэ лхатца иңәзая лыбла траа днантағышит.

— Ибуазен абаапъс быерыбууу! — ихәнит Ел-
қан ипъхэмс лгу рхатсауа. — Аба ҳаатрағы даани
дыхоуп, ихысбжы аафуеит, ибмахәзи? Бейрхан-
таны бықаз! — Елқан имғахь дынхъяғышит.

— Сабиц, ҳабаңәа рхуштааракуа жәгарц, урт ада-
мра хыла нашәйрсырц шәыштәрәушүш шәргын-
харгъханда!

Игу еибағо, дыщак'уа даахъаҳәын, амзырхан-
лыкусны иңиңиңиңеит. Уардахан абартахь дахъа-
дәсылтказ даанхеит. Илу-илхәо дакумшәо, ахұчкуа
реңпіш агуаша кны лыбла траа лхатца диштапъ-
шша дғылан.

Елқан агуашә дынтысын, ара дукуа днарымта-
лент. Гудиса наб дизыгъшны аракуа рымтсан
ахаҳә ду дадтәалан. Аб, ичкун илахь шенкүз ан-
гүеңта. даарыщхәишсит, уи атааңәа дахърентбиз
азы аханатәгы лымкаала бзия дибон.

— Саб... — Гудиса дәғагылан ихы ларқууа наб
динхәо дненпілент.

— Уаха саумхәан, дад, ағынка ухынхә. Зегын
уахь ҳрома, арақагы акратахыуп. Уара ухучуп
макъана, атара тала, ара ақытағы ашкол уалгар,
дад сара уңара нацуңарц ақалакъ ахъ удазыкус-
ткоит. Уа акрубап, акыр уахап; атара бзизны ну-
ттар, ҳауаажәлар рыматц ууа үқалап, ауағра ултсып.
— Елқан ичкун ихаҳу инапы алшыуа диргубзыңын,
диабжыон: — Аха уанза, сара схынхәаиза, арақа
атара тала, ағынды уаахылағышла, улхылағышла
уан атакуажә. Уи, ишубо лымч қаңсент, лгутыхакуа
рацәоуп, лычкун иқам, дад, уенхабы изы ашәи
шытылхын дүзабоит, мазен аргамен атәмыуара даңуп
дтәаны. Ачкун иқам, дад, ар ртыхуа ҭызгоз иакун.
Уи аибашьра ақны, Үрystыла агуағы дтажент,
заа икулара дағъхагуштент аха ахатса ихатса хәа

иашэа рхэонт. Абас ахъз-аьша зтынхаз, ахатира зырёназ ауафы, ишэйуара кунагам. Иухоуңыржыл дад, зыпсадгыл эхы акуэтаз алабырз алабырз алаңырз натэм. Итэйуатэу, уи ажалар рус азы ак злымшајакуа инацааэ науп.

Елкан данца, Гудиса аракуа рымтан длен-фенуа дгылан, игу атэйуара иак'уа. Ацкун наб дахымгаз гуалас икантент. Афныка данхыхэгы акуаскья асоф асы дтэнаны дырзыэрфуан харантэй урлашаарла инафуаз абзарбзан бжькуа.

Елкан ишэцээн иареи синкушээрц аөхэара ахыркарцаз дцент. Анхацэа арака реензырган аенитцээ юцахээрыхь икыдлент. Мышикуак рыштыахь акатцэарафы сибашьуаз хар хутакуа руак асы арт анхацэа апъшыхура иазкын. Елкан иуафыбжара дыштысхязгы ара ацьабаа иказ уадафс ишьомызт, ари ашъха дашыцилан идируан ажнытэ апъшыхура шэарыцарак изафызан, даманшэлан.

Апъшыхурахыны акирза датсаны джалент Елкан. Ава икарулцэа рабцыар кны нахьгылаз, ашэарах дренважозшээ мајала дненин ргуреанзамкуа ик'уан, ишэцээса ишырхыраауа ағацъа рөтцаны, иткууаны наангон. Уи ёшыхура данцалакь хымпъядя «абз» хзаанготт рхэон аполк акомандакатаацаа. Урт Елкан чыдала пату икуртсон, Гитлер исолдатцэа рабчарах хэа нахумаруан, бзина дырбон. Елкан архуацхыз имаз ихы апъсентэуан, ишьыхура ала избааху хара инафит.

Сиак Елкан дызара ззиуаз анхацэа иманы ёшыхура дцент. Уи аамтазы ава ари афронт ажны имч ишэахъян, штыахъла Кубанка ихы рханы дээй-кулахъян. Апъшыхуцаа акатцэара ихьтцын агъгарахы илласкыент. Инацьши-нацьшуа цакъак намтцыны илени-уан. Уи аамтазы хлантцээ итагылаз апъсатыла ашьпаны зевааџаны итээз ава исолдат данхыс, апъшыхуцаа рацхъя иненуаз Елкан дкахант.

— Хадта нашэыгъя, хадта нашэыгъя... — ихдэйт Елкан итъсы анихытцууз.

Ашыкус итцент. Ава ашъхакуа дрыхцаны дкахант. Елкан ибаф аяргахъян, ифны апъхъя ашта атыйхуан ибаф анышо нахъартаз абака ахадыргылахъян. Абака нахагылоу ачандаракуа икахухуа-кахухуа җарултас игылоуп, рыббыы ахъхъя-хъхъя хэа апъша иарцэажжонт уахын-ени.

Шыхарғуп Гудиса дахынхо. Абада абыншылда нахьаду ахъ, азы нырцэ-аарцэ ажээн өндүрүүлүр болго рзыруаша реесимыртаба игылоуп ашъха харак дукуя өба. Амраташэара нахьаду ахъ икоу ашъла акуцэн ахарцарра акны үсатла затэкуак ажээн наудубалонт. Арака укугыланы Дээб азыншахаахы уаныгышлакь, ардэйннак нақараны уи ашъха ашьапакынцээка адахэйнш үшзә иныкубааует хыбра-куак. Абракоуп Гудиса дахынхая.

Ашъхархь амра абз автциагон, ауха ачарахь икэз Гудиса игуашэ аартны амзырха дынкулент. Афны данаафнала, иан Уардахан амсыркуурахьша дтэаны ашэ хыхра насыз дфагылт.

— Уа бтэа, бахыцагылон, — ихеент Гудиса дыхумаруа. Уи иеналамтен Уардахан лыфагыламтен енкүшэент. Уардахангы дычно ашээза азынды ахъкукую икни аксафрахы лөсинахент.

— Шынжьбиза. — Хызан дфагылан Гудиса нахъинапы наирххент.

— Бзина убент, бзинала уаабент. Акыр тцуама ууанижьтей? — Гудиса Хызан диеңгурьент.

— Рацэак тцуам? — ихэент Хызан. — Иаха атих цахъян акалакъ саналтцуаз. Амшынын сыйкумшэент; заа наахъян. Амсан арахь наауаз хажэпаоны ханинан, алаф ҳоо ашьшыха хнатээзатзо хувааххан, наашоны саант. Нас арахь сымфа-хытт ажаабжь уасхэрц, аха уанысимба, сонгт хэа смагыларц сгу иштаз, ус уаргын уаант.

— Иурыншыент уахымажытыз. — Аръарца неибартает.

— Ихэала ажаабжь, иуархээзи абиуро акны? — азцаара җантцент Гудиса.

— Срыдиркылт акомчаррахь.

— Урыдиркылт?

— Ари ахымшк рөнүпкала аблетгы саунт.

— Афырхатца. — Гудиса блала Хызан даанимент.

— Азцааракуа рацэаны нуртарын?

— Акомчаренгыла налоу аколихараы иуалузен? — рхэн исазцаант. Насгы х-партия этоурых акынто изсазцааз рацоуп.

— Ртаккуа җаутцарын.

— Азцааракуа издыркуоз ракун. Никуа ээхыра-
ара иситаз даара исыхуент.

— Уа усырехуонт. Уара насыпъ змоджылтуулт
Хынзан.

— Хынзан дымшуп, нан, — аксафра айнтыг өзү-
лдит Уардахан. — Уи нахъя даасыкумшэаргы аж-
куа сыйызхъоз дсаяумызт.

— Жажекуа уафымра рдыруент, удыргуамцар
акухап,—ихәент Гудиса, Хынзан ағышың итауа. Нас
нан Уардахан лаҳь дынхъялышын, ихы губбан неите-
нт:—Ашыжъ башеилахоз здыруан сан, аха нағыа си-
щакындазгы уаҳа намунт, Хазарат иакун астол мөа-
ғызыгоз, саумыштыт.

— Изызкыз Гудиса нахатәи шачара? — дцаант
Хынзан. Уи Хырыпъс икны чарак шықаз Уардахан
налхәахъан, аха изызхәаз издырамызт.

— Хырыпъс ианхүйх Акуантәи даант, — ихәент
Гудиса, акустба ахуштаара иехәшльуа. — Уи
Хырыпъс ифны уажеада дмаацыт, ачара бзина лзи-
уит.

— Илыхъузен?—ихәент Хынзан наалыркъашә,
уи лыхъз дзазцааз қайматк дазымхуцзакуа.

— Цакуа лыхъзуп, Акуа атара лтцоит. — Гуди-
са хучы-хучла ихы ланркууан амца дыехәзапъшуа
дахътәаз. Нас акы ихәарц шиңахыз мөашьо Хынзан
диеизыгъшит, аха Уардахан дылцымпхашын уа-
неааникылент. Уи гуазтаз Хынзан Гудиса дирағышуа
ихы аанртысит, ихәа имзакуа хәа аанаргауа.

— Үакуп... — Гудиса инапы икъян зыкъа дыңу-
шша даатәент.

Хынзан даапъышээрчан, Гудиса ихы наандыкылт:

— Аколихара ахантәафы Хырыпъс уимаҳылахар
шэгъью үүшүшүома? — ихәан дынтиббачаант.

— Избан, ус угу изаанагозе? — Гудиса ифзы
нихәаз игу иныщаххыт: — Хырыпъс уиадагы амщу
пату сыйкунтцоит, бзина ханбабонт.

— Схумареент — наахъаиршиент Хынзан.

— Хырыпъс ипъхыс Хыккур макъана лтцауп,
аха деилкаауп, хацустан ахәсакуа иреңүү хәа жәфа-
хыла наарылухша азэ лоуп, уи лаҳәшьагы дыб-
зинамхакуа дабаци, — лхрент Уардахан. Уи Гудисеи
Хынзани реицәажәара дазызрфуазаарын. Аръарица
уаҳа рымхәазент, реицәажәара уа наафахыртәент.

Хынзан спонт хәа дгыланы ддэйкулент. Ицдэы-

лтит Уардаханы Гудисеи. Гудиса Хызан дахьына къенгоз иенхэент аены аконторакны алекция **Жалара-ны ишықаз.**

— Зеппшазы?

2025 RELEASE UNDER E.O. 14176

— Шыбжыон. Александра аштахъ ясар хаша-
хәарен хакуашарен ажалар идһарбараны хәкоуп.
Аиғызда еиңцарацы еибырхәсит.

Гудисен Хынзани чыдала бзия сибабонт ихучы аахысты. Урт сихаби еитцби ракушэа сиңшуп пышрала. Езарак ақны нахыненуа сибадырбонт, иззымдыруа разцааусент, иреилядааусент. Акылхаралы Гудиса ағар рбригада еңекаант, Хынзангы унабригадакны звеноводс аус иумент.

Хынсан данца, Гудиса акуасъяхъ дхалт, ихы ныкуитсан, ипсы ишьент саатк акара. Даныфагыла, ацэа салнахып ихэн иёы зык накуундэент, иусуга матэакуа ишэцсаны амардуан дналбаант, аатпраты аяага икыдгылаз штыхны, ифны аяаљхъя икыдзы иучасткахъ дцент.

Гудиса арақа аус иуан; зны арадбжъарақуа дрыбжъаланы цыкүрең шьапкуак анышә рыйдаххра-лауа ирашәаларын, өацъара артцэйра антоң. Ун гектарк нахъатанакыз зақа цыкүрең шыапы изта-гылаз идыруан, настың зегсы хъзык-хъзык рыхъзи-тар мөу имамызт, унақара хъзы науамызт акумзар. Аха нара угсы, мачк ихыншашәа иқаз ацыкүрең шьапкуа ангуенталакъ, калатционнараа ҳәа дрыштыан, сиха напрыдикылон, дрыщхраауан, ауаң рытценпъсон. Арыкүрең шьапкуа ибъацаны иқаз ғар-ғар ҳәа дрыштыан, аха ус акумкуа, зегсы ифархыххәэо цыара цыкүрең шыапык анибалакъ, иианцхымшышаар игу науамызт. Ус иқаз дрыштыан быжъалапқараахәа. Абас Гудиса имхырта дантоу уааизызырыфыр, иңи-закын нарең еңцәражәо цүвшап, аўды-мұыхәа ацы-курең шьапкуа драңәражәо аусура дағыуп.

Шыбыжъара амъызыңа иучасткақын аус иуан Гудиса. Ағының даңаан, шаха хлық итъшаант. Дындэлтүн, амзырха итәз иене агуара наадир-гъажылан икны ашаха наңеңцент, аңы ианкны азахы дылбаант, аңха афадаҳъя алраңы азыжъ наларгыланы икуабент, ирыхът. Ариыс иене куабаны даңалга дыңдан дәакутсан, ирзасо, азыжъ сиерффо дналс-аалсит. Ақуарахы данызхың, иматәзекүа ахыштың днени дылтөйжәптәйт, иесиленхәйт,

дроғегых иес асы наңкны ағынъа дхалан, абаңца-
ты иренхеңт. Иес азкуа анғыша икууларын
амгурхакуа ркуалданы наанижынт. Уи аамттарын
нгы дөмжалан алықка-пыққа ҳәа дкуаруа эмзырх
дааталт. Гудиса Хызан диненпүллан Дөмжалыкхынт,
иес өсаңданы ағынъа дааңхъаны диниртәйт.

Уардахан ахъурзы икниахъяз ахуатахъә аш-
ра нағын, нас ашила итальпүсан, акрура далагент.

— Сан, абыржә ачамыкуа хзыбуашәч бықа-
зар, зака бхархуарыз... — Гудиса наи длахума-
руа, Хызан диниаладаңкунит. Уардахан динен ахуарты
дыйтаңшит.

— Ачамыкуагы шээзыуп, наи, ачамыкуа азы
ибзиахаша ашэ сымазаап. — Уардахан ахъшот ҳәа
ашәза лыххын, агублаа хучы азна алгент. Абыс-
та аныпсыси илыххыз ашоңда алатсаны скларин-
туа, асахатк ала ачамыкуа тәнүа нүны ачанақкуа
ирынцаны иныкулыргылт. Гудисеи Хызани рналкуа
рибарзаззан, астол инадтәалт.

— Уардахан, баргы бһадтәал, бху шыпъхоу
акрыбфап, — Хызан акрыфара напы амыркыкуа
Уардахан дылзыпьшни дтаан.

— Стәонит, наи, саргы, шымсызмұшыкуа напы
ашәйркы, саргы сшәыххәдонт. — Уардахан х-шъа-
пык этаз еншәа гыжы хучык алган, лху ныкурғы-
ланы ахуштаара нырцәқа хазы днатәйт.

— Хызан, нахъа атолбашыра сара исымаз. —
Гудиса иварғыланы имаз аирый фыштихын асы
тьхеи-пъхенуа ратәңәккуа инартентәйт. Гытрак
аштах аиғызыцәа фагылан Уардахан дырныхәент.
Аха урт аныхәаңа ржәаңда ирхәйт Уардахан ары-
жәтә ахылымжәуаз ргу ишалаз, уи икам изы куар-
тарак аланс ишықамыз.

Уардахан лычкун итакахъяз арыжәтә мыщу
пату акуитон, афронтахъ дцаразы амфа дыныкулоз
дхумаруа наи илеиҳәахъян, аибашърахътә аизаира
ганы даныхынхәузы арыжәтә хкы бзинкуа изыл-
тәахырц. Аха уи дантаха, сыйкун изы аға истәәхыз
дахымзент лхәан, ан дгүнгент, дызабент, уи аахы-
сты арыжәтә лжәуамызт лхы ахыбааны... Гудиса
уи атыхуала наи акырның длабашхъян, икалтоз
апусы акғы ишимыхуз агура лиргон, аха Уарда-
хан лычкун зато игу изырхашаз нықулгари шыл-

тахымызгы, — сгу ногом, уи азбаху ала уада усем цэражсан, — лхэон, илуамыт. Уардахан өвлийн шхуартамыз дээхүүцт. Гудиса нахьа дентэй, лашьапка данакумтца, дрышхалшын, аваргырьжэтийн агъама лбент.

— Тхацьра шэймаз,—ихэсит Хынзан чан шытхь данишагылоз.

— Халалс ишууаант, — атак өвчтөн ольшемца.

Аиғызцэа рнапкуа рибарзажаат. Гудиса нан лйни ататын дахомыт ажнытэ акуаскъахь дхалент, ататын дахонатцы иссиленхэн, икамчы ииғырённы икны даадээлтцт.

Гудиса кумжээ матэала иссиленхент. Ахтыръя шкуакуа ачыху илахауда изкуа икыдын, ихы хтын. Ижэхэхыркуа тбааза, аха изара абрикал икылуршээрэтийн дкалааза дыкоуп. Уи курала дкушуп, иблакуа тыръло, амца исыкхахэй дцонт, денкуоуп, ипъшзарадагы дгукыуп, ихаху ассыс хуенцш ирхээрхэн иштхахька ирхээрхэн. Гудисен Хынзанин ркумжээ, риаба, рыхтыръя зхээз ииғыш рхы ишаркины ришьапакынца ииғышни илахэрхэн, роура рыхбаара иихымжь-енгүймжь икоуп.

— Сан, нахьа аконторахь бымненуен? — аварцаа иеы амгурхакуа рирххара даён Гудиса, итакын иангы ахумарра ахьримаз днериц.

— Снеин, нан, саргын сеавилырганы. Ахунада рыхсакуа ара иниасуа срыннеин.

Гудисен Хынзани ангыжола, Гудиса дзыкутээз зееникуа абжьеацьненцш аяашашара налагент, авура нахо уажын-уажэй итцюон, айрыцэку камызкуа илахауда, икуаша-куашо ишненуа ишкылкуа дрынгыланы авура анағенклакь, аштхахьтэ шыгыкуа ирикүгыланы икъакъацаа тэфантцэйка ишон.

Гудиса иеы ас өнөндоо ианалагалакь, Хынзани иегээ иизыншакумжь-ицэвчийн, иизыншакумжь-ицэвчийн, икажатэх, афра аеазнак'уан. Аецаа агуашэ наантыг, аштхахээ шыкж амфаду ианыланы ицент. Хынзани знызынла «Азар» аацээригон, аха Гудиса анашцаа афы иашыны ицонт рхэдэл өнцгөн, рацэак иана-куимырбазы, Хынзангы ашэахээра иеадимцалент, аха усгын ихумаруа, сибарчно ишон.

— Абар, Куабына агуашэ дахьадгылоу, алекшиахь дцозар акухап, имагазингы ашэ аркыуп, —

Хызан иқамчы енғырсаны иккызы Куаңына икүүкүү,

Гудиса уахь дынхенръшит.

Куаңына иңызбакуа инапкуа ртакыцы БИРЛІК даңғылда
уа амагазин апъхъа агуашэ дылагылан. Гудисеи ДАСТАУАРДЫ
Хызани шааниуз ангуеніта, агуашэ дұтыны амфа
даанғылт. Хызан Куаңына даниба нахыс иеси ишь-
хуа аирбан, изышызакумкүа абұра ағаскын икын. —
Үпшла иқало! — Куаңына тұхадақыла дижеларц
иңиенеңдікті, аха Гудиса дааникылт.

— Ухагамхан, уеси ахы шықоу убонт, ама-
шээр зыхжын нудыруазе? — Гудиса ишиңдіккүйгін
Хызан Куаңына данизаңгуаха, — амфа, амфа! —
ихән динегудлент. Ариыс иеси изымғажо, апъша-
хәары ашәншәнкүа раңғаны нахыкүз хыла-гуга
инеңдікті, аха машәэр қамтакуа даахынханды.

— Уара иужыз уеси иажыз цүшшома, цым!..
— Куаңына игу нааттаххынт Хызан тұхадақыла да-
хынжәлаз.

— Куаңына алекциахъ уңонт хәз сыйкоуп, уз-
зышыда? — Гудиса ихы ныбжынгальт Хызани
нареи ргу нибамырхарц ахасаб иманы.

— Дыззельшыхла, ахасакуа дрывағылан дымней-
сең, Куаңына арбасть еншіш тұхәйск данлызғылам
игу өттүсейт. — Хызан игуарқханы дычент, инапы
роуны иеси ахы еншіхъыштыауа.

— Сара соума арбасть иульхазауа?.. — Куа-
ңына ахтыста изкуа адтсаны ататын амца арқуа
дышылан.

— Куаңына, уаала усынхынцаны узап, аиге-
хыныларазы уабаңағы худамыст. — Хызан Куа-
ңына дирзәкжәлар, атәм илихлар итахын, аха Куа-
ңына Хызан атшұтәаны индеңдік акуемтүсент.

— Куаңына, иутоубоуп уабду адагуа ақалакъ
ағы даниен алакуа дышыркыз атэсі шұаухәара. —
Хызан алафәзара дақумтцит, Куаңынагы акыркуа
деңкүашеңт, аха атшұтәаны итахжамкуа даапъ-
шәирчент.

— Хайпрызыгарызен абри уарен сарен... —
иңдең, Куаңына Хызан иеси ахы нақ диагутаст. Хы-
зани Куаңынен нахъенниалак ибызбагонт, атәсі
рылибах'уа еиндатлонт.

— Шәра бзина шәшенбабо ала, аарцзықа шәен-
цэзыртты, нарцзықа шәениниашт... — ағыцьагы

дракумаруа даарыбжықасент Гудиса, иемріңа- ріо итагылаз иеси абура аужыны данындаукулоз

— Мап, мап! Куаңынен сарен ҳаңсығыры, ыңғыз үйкөншілдік цәйкә ханкушәрацы хакізам, избансар, үйрұханымка діонт, сара-цынатқа... — Хызан иеси аштахътә шыапкуа ирықурғыланы икъакъаза иръент, аха даакутгъежын, Куаңына нахъ ибжы наиргент:

— Урзыздыла ухъз зақа пату акуртцо! — Хызан Куаңына ихъз хәзны акын хәз өттит. Үи захаз иқуба-қүшәо апъашаңә наваз ашенишәнкуа рхкуа фыштырхын, енбарқарқаруа аууы аайлдыргент. Хызан иеси нацқъахт, аха мчыла иқажауа Гудиса днаихъзент. Ишненуаз агууга хәз ақуара зегыры таңбазшә азы инталт, нырцо апъаф ифх'еибаҳәлан, аколихара аконторахъ шықаз реңархент.

III

Пүшшарамшын ари асны.

Аконтора агуарцо асны аколихаңа гүп-гүпъла аизара нағын. Атәатла ду амтсан итәэз збыргәз ажәйтә ажәабжықуа рхәон, ирмаҳаңыз ак иһәозшә анкъатты ахаттарақуа ртәи эхөоз ғашшахус иқатдо изызрфуан.

Атәатла ағапъхъя аштақны итәан даеа гүп-ғык. Урт абригадакуа рөнүтқа уажәы азигуа иқаз агуаттарақуа рызбаху рыман, ирылацражсон урт агуаттарақуа рылтшәзакуа.

— Сынта аиңш ауракуа бзиахо сара исымбащ, уахыншлак амхкуа тыңы ишонт, — илаба аныш эңдарсуа адәәкны итәэз азәи аңажәзара дағын: — Хауракуа анаты итанагалап ухәартты иқам, — инациттент үи.

— Атеафра ду авархатаңы абригада узлоу апъхъагылара агарашәа уқадақыуент уаргы, — иһәент датәзәи длацәку-шыңаңақууа.

— Шәара шәгу ишаанаго сыйдырам, аха синтәагы ағар рбригада иалоу ихаңыргонт, ази, абри исхәэз шәхашәмымыштын. Ағар ихаңырмозар, абарт спұттақылакуа шәрүтасны ишеса, — иһәент дасаазәгы, ихылъя ғардұвалда ихыхны тақа икажыуа. Арт ағар русуша атәи цымрырган, акраамта уи акун излацражеоз.

Анта атыхуахышәа ағар иренуаз ғыууки ахажылырғыон, аеацуюуки зымфа инаскъян, ашкол хүчкүү

рылархуны атээргыла ахыъараңы ендышы менен, аз-
цьара цюуки наскенбаатъхан, иккың-кыңсауа агуара,
андакуа ирдигылан иңажәен. Агуашэ нымфаҳыц ағасатцлакуа рымџан, ахасахуука рымџан
ртәаны гүлбик аәэр рбжы нытракшәа иненимда-
аимдо ашэа рхәен.

Гудисен Хызан агуашэ нахъаталаз исыжэтит. Хызан аекуа рёы ианкны аскуа ахъеахээз ашэшь-
рархь инаганы иреихдэйт, рымгурхакуа ркуаданы
иоызыцаа рышкя дээжьнт.

Аәар ашээ хэо нахтээз Гудиса даннеи, агуркы-хэа ибенхатгылент. Азаазэала риапкуа рымх'уа, шэышъякакуу нацижтеи хэа альсээра раҳдан иртәсит. Уи аәар ирабжынгент алекцина аштахь ашэахэреп акуашареп рзы ркружок налоу рыкугылара сиха еңьни ишениеыркаашаз.

Гудиса аәар рацәажәара рацәак иеадмырхала-
куа аконтора ағны харак ахъ дхалт. Үақа аправле-
ние ачленәә аилатәара рыман. Аилатәара мөлди-
гон Никуа. Хырыңс дықамызт. Ашының ақытсовет
анагзком ахантәағы Сарднон Ашәба уахъ деени.
Хырыңси нареи еиманы рымхкуа гуартарц абрнга-
дақуа рышқа ицахъян.

Айлаттараңы ріферма раху ашъха икыдыртцараны иқаз сиұны хлапъшра шырташаң атәс калтаңда-жәнд. Айферма аихабы Гъархъалия Чагу акакала иархәент араху кунагала рырчара назкны ика-татәкүаң. Ашъха имыштықуа аеврөра назықартца-ри нааныркылаз аекуагын ирхылапъшышаз ауаа-рнапы ианыртцент.

Аилатэараңы итегеси излаңражәараны икәз азцаатқуа ианрылға, иөнбаргылент, еиманы амандуан иналбаасит. Ачкунцәа астол акуршә шықуз идәйлганы атла амта ашашырахъ инарг'ент, аха зегеси иандылтгы Никуен Гудисен Чагу даанкылалыны изаражәо иғылан, уи нархасит араху рхакым абыжыгаракуа иқантсо инархымпәккуа инарыгзаларц, ащыраара ахымратахъ азы ихы рхымимбаарц. Никуа папкак икүн, ас ишцәражәоз афы ҳарак инелбааны ресанынархъ, атъхьарта ақны агазет нағұхъозгы фагылан ашашырахъ инент. Атъхьарта аиҳабы азу ҳызыза таңа Гүүпкә Чқадуа-пұха арадиоприонмик

ақзара нақулхын, дыщакы-щак'уа лөзіздә днары-
хъзент.

ОйРІЗБОЛДЫ

Атла амцаң аколихаңа ассызакра ғафыллілік

— Уғьши, уғьши, — Гудиса днаңызкласт Хынан,
— ани лакухап. — Гудиса дынхъаңшит. Уи агуаш
иңалаз ахәсакуа ирыңни наануаз Цакуа илаңш да-
нааташәа, аңыр-тұрхәа амцаң наихъеңт...

Цакуа Ах-пұха жәфанды шашалак лшаңын дагул-
чко, дааниуан дынгыла-аатғыло. Абаҳчаңы рапхъа-
за агуул иштәзы енгүш, Цакуа улапш налахон.

— Куаңына уизыпшы! — Хынан Гудиса ишқа
даалаңаңқуит.

Куаңына Цакуа длынагыланы, инапкуа иштәхъ
иқатсаны длаңажәо дааниуан. Ахәсакуа наануаз
дрылан Цакуа лақәшшесінде Хынургы. Ус атәпта
наанаңтала, иғархатғылент зегзы. — Дызусда ари
апхәйизба бзиаху, — рхән Цакуа дахъатәнә ишына-
зтаа-ааздаауз, зегзы агуркъ хәа инапшың аңта
атыхуах. Исауан фыңға аетәа сивагыланы. Үрт
Сардиан Ашәбен Хырыңс Акшбен ракун.

Аетәа агуашә наанаңтала, ачкүнәа сибарғы
иртүлент, рекуа инарыди баһәлан иеңжәйрхынит.
Пұытрак аштәхъ астол игылаз нақушаны итән Са-
рдиан, Хырыңс, Никуа, Гудиса.

— Шәзымғы, ағызцәа! — Аколоңаңа дрыла-
пышуа деғагылт Хырыңс. Хырыңс Акшба игу зегзы
аихабыратә ҳамтакуа рыла иңчан. Уи Аұзынұты-
латә еибашыра инаалға хышқусен бжакын тұхъа-
ноуп икытасх дшааз. Раپхъаңа махуәала аусура да-
лагент, аха инакүріцәкны аколихара аправление
аҳантәәғыс дқарцент. Аранон ақны сиңауоп хәа
ирыпхъаузоз аколихара тигент шықускуак рыла.

Хырыңс аколихаңа ырзрғы ажәа интент ан-
тыйразатән апартнатә организация амаданықуга,
аграном Кутар Никуа. Ататын атагаларазы агрот-
ұқара нахәо наズкны алемдік аялхъара далагент
аграном. Екүшшы наанхеңт агуарлъ; аколихаңа
рлымха кыдданы Никуа изызрағуан.

Алемдік аштәхъ азтаарапкуа раңзаны иқалент.
Никуа урт азтаарапкуа ртак анықанда, Гудиса ра-
пхъа дынргыланы абригадиршәе асаға аарыхра
аэқазаңа азым-ғыңғызнырыкуыларапкуа реси на-
гуартент, ататын атагаларазы наズкны рустроқуыншы-

сыркааз, ирхәент ръышәакуа ртэы. Атыхутары
Хырыңс дүәажәент. Уи нааирпүшит аеафордакуа, агхакуа, агхакуа
рыхразы акупъараты ирымаз агхакуа. агхакуа
агхакуа рапъыхразы иқататәкуаз.

* * *

Аамта нааскьент, амра аху нацәнрало ақында ила-
жухъян. Иалагент ағар рыктулара. Атца амцахъ
аколихацәа дырефегыхъ реаанзыркынт, ртыңкуа раҳ-
инент. Ахучкуа ахумарцәа раангуга ашыацракны
ршыапкуа рытсаңсаны итәан. Абыргүзә ирылатәан
Сардиан, аколихара анапхгаңцәа. Цакуен лаҳъшы
Хыкури ендәлан, Куаңына Цакуа иелдыры-
буууланы дахтәаз уажы-уажы ак ленхәон, аехы-
рчара дағын.

Аинкъарашибәа рхәент ағар, наакуланы еивагъ-
ежьуа икуашент аеафора зарыхра азқазаңцәа Хызы-
ни Марушьең. Акуашара налгент. Ағар обака ашәа
аңхъарца нанацырхәа, каба затың иказ Ҳазарат
дфагылан, Цакуа лышқа днеит.

— Дад дбыкухшоуп, — ихәент Ҳазарат, —
иқалозар Гудиса биңкуаша, нахатән шыкуашара
цагъя исгуатъхент.

Цакуа акуашара шылтахымыз мөшүй даалак-
факт, аха дфагылт Ҳазарат нахатыр азы. Җымт-тъы-
мшь лхы ларқуны хамтак дааլшит. Ус Хыкури
ларен рылапъш иенкүшәент, Хыкургұны Цакуа дкуа-
шар шылтахыз лыблакуа ирхәент.

Аинкъарашибәа рхәект ағар, аха Цакуа дшыкуа-
шоз, настыңы Гудиса дышлыңкуашоз агурға, анырга,
ризпеникъара зында идыраңкынт. Уажәраңза зы-
лапъш еиҳыз Цакуен Гудисен икупърааны еивагъ-
ежьуа акуашара наңын. Гудиса иан Уардахан
агуръяра датәнатәын, илызгуамтәзакуа зын-зынла
лиапкуа синкъауа, лыбла траа лыңкун дахыкуашоз
дыпъшудан. Куаңына игу «сачамыкуа ауан». Уажы-
уажы дғыланы анапеникъара далагон, аха иштә-
хъжа итәаз акуашаңцәа хурбом ҳәа изаңдуа дмыр-
тәах'уан.

Арпъызбен аңхъызбен акуашара налгент. Гуди-
са Цакуа лиапы ааникылан, итабуп ҳәа лаҳәо, лтың-
ахъ днааскьенгент. Куаңына Цакуа дналиңххылт,

длыцэнимхарызшэа исыкатдо лнапы лымыхын, дүрхуент, илыдинахдалент ибзианы дахыкуаша.

Аколихацэа иргуапъхент Цакуен Гудисеи^{рыку} шара. — Шэзыңсынтыры духаант дадраа! — абжыкуа нейларыпъсент. Гудиса ахуапъшцэа ирыленихэент акуашацэа рзынарыштырц. Ус нағыжартцент. Хазарат диарарапъязан, абыргцаагты гүүфөк куашент.

Аәар рашэахэарен рыкуашарен ианрылга, аколихацэа реңиңкауа идэйкуулент. Иеңжалент ёыла иказ, аха аецэа енђхажыкуа агуаша ианынтыцууз чуафык икамчы аштыбыжь өацаза иргент, днатцкьент, даанен-фени дхумарт.

— Прауа, прауа! — игент абжыкуа. Ус даеа-зэгы аецэа диарылъян дхумарт. Асырхумарра хдиртлент.

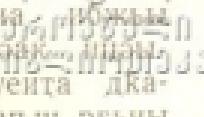
Ёыла икамыз ашьакауаа ахэса ахачэа рацаафны аекуа ахьдирхумаруаз акумкуа, агуара аанды аган реатаны наагылт. — Дадраа, хацкунцэа, — Хазарат ибжыы нарыкуиргент аеырхумарцэа, — шэтцемшихаант, шэсирхумаршыа хгуапъхент, афырхачэа, аха хара шэабацэа анкыа абав шытыхра хээ ак заадыруан, шэыуа дарбану нахья уи хзырбара? — Хазарат аәар драхумаруа ицыбыа дынтацьшын, абавк ицээ альара өырпы ицырцируа иршэн аецэа знысуаз ацаахээчы ашьацаа иныланиршэент.

Уи аамтазы Сардиан Ашэба уахь дненуан, ус аецэа данирзааигуаха дэйжалент, дэйжалент Хырьпъсгы. Уахь ишент Никуен Гудисеи, аха Гудиса дэйжэймлацкуа иес абура кны дгылан.

Абав аштыхразы аецца азэаэала аттахэа ибжжаланы, ашьац ршыакъян, знызынла абав аекуа ршыацхыц идирзуан, ирыншашаун ашьака-уаа нак-зак игыланы ирзыпъшуаз, аха абав азэгы изыштх-уамызт. Хыизан дэвирю аецэа ртыхуухь дцан, на-бура роуны днатацкьент, абав ахыштаз дыштасит, аха ишхамшэент.

Иуадафзаап аеы үнүн ишцо уштыасны абав аштыхра.

— Иауен сабиц!.. — Хазарат иблакуа шаффшакъю, дуалуашо дгылан. Гуаныла ихы дазацьуан, даххууны дыкан абав штырхрац аәар нахърабжын-газ. Куафына иакун, аәар хымзб дук иакушсан игу иалсызшэа исыкатданы дытшшуан, Цакуа дналахут-хутт ихы ркъино: — хан апъсра сиъын, ас шыкалоз-

здырыр, нахъя сыла саауан, нас ихаибарбара аbas шытышъя зеңшраз... — Куаңына ныңқакшәа ихәент арт ажәакуа, аха раңғаралыкка харамкуа иғылаз Марушъя ишлахаз аингенә таң-
шыңда дненцирашәент, Марушъагы лылалъш рұны Куаңына иненхылъеңт, лхы аалыртысит, «ушыб-
зоу упсындаз» хәа аанарагауа. Икалап Марушъя Куаңына изы еиҳаугы лхәрц азин лымазар, аха уажәазы уи үнәкара лхы цэрылгарц лтахымызт,
аңәажәара ирыбжъаз шмаңаз иқазарц еиңыл-
шыон...

Аръарцәа аbas хзыштымхит хәа нақутцыри ртахымызт, сихагы надаапқылон, аха ирзыш-
тых'умызт, аbas аштыхра назықаткамызт.

— Гудиса ушемжалара удинаныс. — Хыръыси Никуен Гудиса аbas аштыхра идирцент... Гудиса дейжаланы аецәа даныфарыбжъала, иңи ишиқа-
натцац изызымк'уа апъашашара налагент, итцъаны идәйкүлон, аха иқажо хынта дааленфент. Аколи-
хаңацәа рыбла траа Гудиса изыльшуан уажәада аңы ирхумаруа дрымбасызшәа. Аръыс аbas ахышы-
таз цыңа иғусентеңт, нас аецәа ртыхуахъза дцаны даанкукъашент. Уи данфатқъоз азәгы изгуамта-
зент, лаңшашарак нағызахан диқъазшәа рбент. Гудиса иңи авара дадиааланы дцион, нарма шьапы
ахуәа акуадырырта ианрыңубуаланы икни, аха уи
абас шъяқамттарыз хәа акун анапъщәа ргу ишаан-
нагоз, ахытқара дағызаха аbas шытихырц даныш-
тасуаз гагатас ауп дышгуартаз...

Гудиса нақ-ақ иғылаз аецәа даныфарылъя, адгыл цэрыцәан даахынхәнт, ицирцируа аbas иштихыз харакны иғылаз идирбент. Цакуа «иңаудаен шырын» лхән гуаныла... Уажәы Гудиса аbas шышихыз анылба, дқуғсычхан дааптышыр-
чент.

IV

Анхәышыңа Цакуен Хыкури рөнүқа ианцов
Куаңына дрыщент. Урт ирыцын агулацәа
рыхасахучкуа. Куаңына Цакуа длынвагыланы
дненуан ишьең-ишьең енкүтә, инықуашәа камы-
ришәзакуа. Инапкуа иштахъ иқаз руак еғиңи инапы
ахуәа еиларбаңа нақын. Инаңақъаракуа, инапы
ада нахъядыз илүрдүруан зака игу щакны енсуаз-

Куабына ихы-иңе уажаы-уажаы айташ
куан-зыныла ашыз зыхыз енпш фиүцкада
лекаркуашенуан, игу търааны икон, аха
иңы енпш ихы бене ибон, иажаакуа ишәниз, та
заны наихәашаз ахасаб иман, итахын ажәапжакуа
ицәажәараңы ихы наирхуаларц. Уи акун дызәзәз,
ажәапжакуа ицәажәара рылайрпүшөн, ихы рыла-
зыригон, аха ртакы ихы инизамырхуоз ыкан, ихе-
он нахыртыпымыз, уи наргы игуенитон, аха инир-
пүшумыз, неамаиниашон...

Ицәажәара лассы-лассы ендеңк'уан Куабына,
наңа иңе азсон абзиабара атэс иңәалар. Апъхәзыба
лыпату зақароу атэс цыриган, «саарбан ар-
хәауа» ихы абзиара аиргент

— Ауаа зегзы саҳъала енпшым, енпшым гуа-
талагы. Цьюкы ак рхәйт, аха дасакы назхүц-
уент, даса ускуак ныкургоит... Сара дысциымбыуп
уни енпш ақазшы баатыс змоу. — Куабына исиры-
бууент, даатгылт. Ишықанталац енпш иңыба
дышталан, ираңаны ендхәалаз ицаңжакуа цэрги-
ганы ирхъархъаруа ицирапык ала ирхумарт. Иаат-
гылт изызыроуаз ахәсахучкуагы, иханхәары-
зениш рхәозшәа изыпшүа, аха Куабына иңыз аз-
гым датәенимбозшәа зымфа дъшуан иблакуа кыдха-
лауа.

Цакуа лыбла траа Куабына диеизырьшит.
Икаларын анаңщәа Куабына иажаакуа апъхәзыба
дыххны дрымазшәа рбозаргы, аха Цакуа Куабына
данизымзыроуаз ыкан, раңаак хрыфая рзылуумызт
актагаларакуен абжыагаракуен икантоз.

— Бара бкында изымнаозаргы, — иңент Куабына, Цакуа абзиара лырго, — атыпхашаца шаху-
куа раңаафын хқытан ианаало ыкоуп. Урт ишрат-
тэоу ҳара ҳазныкуашам; хқыта уаауп, аха дара
рхы абзиара ақынты инаңалакгы хзырызгара рхәо-
ит, наҳхылехуонт. Аха иками уни аехуапжыз эхы
апъсазымтәуа, эшьапы ахынамжо зыекыздырззала-
уа. Урт цхәзыба сасык данирбалак, илывахәар-
пъсаруа идәйкулонт. — Куабына ахыркинара да-
тын.

Игуашьамх ицпраауент Куабына. Макъанатэ
апъхәзыба лгу изцазшәа ибонт:

— Зака длахөхүүзен Цакуа,— иңэн Гуаныла,

— издыруада ирласны снапаेы дысзаагаргым. Куаъына гуаанагарак ицаси-ижын аанимадан, дұа¹ лыуашо даанхент, Цакуа лыбла хаакуа дырхабын² лауа даапышэйрчент, ак лейхәарц итәхүйшә³ ли-рбент, аха уи мазоуп, ахәара макъана наамтам ихәрашә иеааникылт, ихы лаирқун даакуу⁴ сыйхант иерышатәуа... Ареырстакуа анпүккала ичавра уаңтаны иңызыба итәз аатиган, дмыщакзакуа илахь инахьишит.

Куаъына Цакуа лыда уағы дубом үажэы, дцангы-даангы нажәакуа лара лышқа икоуп, уарла-шәарла илхәакуо дырғыфланы ртак Қанцонт, азыфа ритонт, лгуаанагаракуа иерылархуа длыку-шаҳатхонт, аха апъхәизба лгүлеанзамкуа иналгуди-тонт рацәак хшығ этам ажәакуагы.

— Азәгы иатәам ахырышэыгу нағызыуу апъхәизба лыпату абжыхыра, ләзапъера, уи анакум лызыкугара гунахароуп... Алъхәизба ләнгыны ауацы нихәо аихәамха дэзыпсоузен, азәы акы лахэо аса-зәы аеакы — уи хымзбыуп, ипатум, узыръхашшо усуп. — Куаъына арт ажәакуа рыла иихәарц иит-ахыз азәгы изеилымкаант, уи наргы игуентан алафхәарахь дырцнаасит, алафхәара хиртлан ир-чон ахәсахуучкуа. Ус ицәажәара атыхуа итәаанза күтүшцарап иөхалт.

Агулацәа рыхесахуучкуа сихышәшә-еиңышәшә рофықакуа ицахъян. Урт рыбженхарафык ан-циоз Куаъына изгуамтәзент, дышқадакыуаз шта пъшзак агуашә инадгылт, инент Хырыл⁵ Акишба дахынхаяу. Хыкур даащакын, дненин агуашә аалыртит.

— Уажәштә нахутоуп саргыы схынхәйрц, — Куаъына даабжъажъент, — шәансыжъусит, аха саташәымтсан. Цакуа лаҳатыр азы шәааскызган-даз сгуахун, самага-амаго самхаант.

— Иауазеи ухынхәратәы, — Хыкур даанин Куаъына имақа итарсыны икны дисиҳент, — аранза уанаан, афнықа умаанкуа ушъяци...

Куаъына азынк азы иеириуадафрашә дирбент-аха зынзагы идримцалар хәа ашәара иман, дышыл-ак-фак'уаз гуазтаз Цакуа икалозар зынзатсык уаан афнықа, ҳаңшәымцаразаант анылхәа, игу аахъаңсент, неаманириашент, уи акун наргы интахыз.

Хырыл⁵ дахынхо ҳаракыроуп, баҳчароуп, ам-

зырхасы ашың кашекашо иштоуп, ишшартану.
Ашта ианныкула. Хыкур ахшат хә аматуртакъ
днейт. Абаа зцуу акуаскъя харак амардуан
гылт Цакуен Куаъынен.

— Баъхъя схалартэ, икалома! — Куаъына
Цаку лапъхъя амардуан дхамларц иакункынт, аха
Цакуагы ианымуз, — баала нас ҳанихалап, —
ихән, лмахуар нтарсны икни дливацъало ифхалт.

Минуткуак рыштыахь Куаъына абарца аназа-
рағы цәрдағуцас икәкәттәз дыкүтән, имыш-
хултабыркыл икукны амшын агу дхыгъышлауа,
аңша хьшәашәзә насуаз игу ишахуоз Цакуа илыр-
дыруа. Нас ишьамхы фенкуиршәни, ирхъархъар-
уа иккыз ицаъхакуа ѵхъенкынт, ататын җатса нең-
быңенкын, амца аркны алфа хухуза инауиштит.
Цакуа Куаъына дизаангугацәамкуа иеаъхъашәа
дтәнни дизыпшую.

— Цэгъя итып ышзоуп араға, баменлахацауен
Цакуа? — Куаъына дыгехырцәажәон.

— Итып бзиамзар, угу ишъаанагоз, сымахъ
иҳартас налих'узма. — Цакуа Хырыгъес дыхыехуо
Куаъына днаиахумарт.

— Усоуп, аан... — наахъенришиент уи, — ица-
быргны, иеафа дгылуп хытта, аха ишъзоуп, агу-
былра амоуп, ҳара қалақытаса иҳаъхъазонт. — Куа-
ъына ицаражәара наразнак наакунирщәниант. —
Хыкур акрызлыруа ѵхъисуп, бара дахъбаҳәшьюу
азы исхәом, аха уи ахшып ду змоу лакуни дсып-
хъазонт.

— Изхүхәаазен?

— Даеаэзэйзар, сара акалакъ сааజент, атара
сымоуп, нағъя дыбзиазаргы акытасы инхо азы
сышпенцион хәа лыгелръяҳорын, аха Хыкур ус
қалымтент, афырғхәыс, илръысшьент...

— Хырыгъес сахәшья латкыстың денбүуп, —
лхәент Цакуа, Куаъына инхәарц интахыз лзенлим-
каауа.

— Амахъ агублыра имоуп, уи иакуу ауп, еигым-
хәант баҳәшъагы бымахәгы, икамзар сизүлүп-
шааша рауп. — Куаъына изажера аанласит.

Хамтак азагы ёитзомызт, аха Куаъына
атынчра аайленигент.

— Акалакъ нааџаз аңхөйзба, нағъя умхәан,

акытасы дызларыцхau рацеуп, асага аху *роны*
илыркни амхы дтаургылар акухонит...

— Уа уара уиашам. Акытасы *хәсахучку* *жанын*
наазаз изларенцэоузен, урт зленшым *хәз* *жеке*
збом сара.

— Нас бара қытасын акытасын, наб-
хәозен, бикушаатхома? — Куаңына уажәраанза
днакуша-акуушо ихарц иңахызы, аатыркьаны иңа-
йт, аха Цакуагы даткамхент:

— Иасхәозен, бзиа хайбабар...

— Бикушаатхонт?

— Аан, сикушаатхонт...

— Абзия илхәо ауп илхәо Цакуа. — Куаңына
Цакуа ға иалхәазар ақара игу нахуент арт ажаа-
куа. «Ари еңесмек лакузап убама» иңеент гуаны-
лагы. Уи Цакуа нахъя раңъхаза даниба, пъхашъа-
тьхатрак лакумкуа дыкам хәа игу наанагент, аха
уажәи лцәжәашъя иамхабзинахент, енда дигуапъхо
далагент, дхучы аахыс иидыруаз, иңәгъарен ибзиа-
реи эхы алазырхурыз леншүш динъхазент, изаани-
гуазаны иғылуу, эхы имаздаз азә лаҳасаб ала
длыхуапъшуан, аха Куаңына ус анихъло рацеуп.

Азныказ ахуцра дынтанаршент. Иблакуа кыд-
халауа, гуаныла даахуущит, иңахын зөхәзатты қало
иакуны дықазарц, илапъш иңашсон Цакуа лыжәза
датлагыланы баҳча пъшзарак дыталаны днениуз-
шәа, нас тілакы амтсан амза лықуучо апъхәизба
днаиртшент ашыац татараңы. Абар уи ға лирхәонт...

Куаңына ихүщреи игуанагаракуен ихы-иңес
ианыпъшуа дтәан, Цакуа дыншылдытәалаз ихаштын,
маңзала азәи днацәжәозшәа икъышә куац-куацон,
уни гуалтент Цакуагы. Цакуа имфашьо илбент
Куаңына ихүцра лара ишлызыкыз.

— Узырхууцузен Куаңына?.. — дцаант апъхәы-
зба, дзамфа пъшзакуа уажәы-уажәы иңүхаруа.

— Мап, ус баша... — Куаңына ихүцракуа наин-
хъент, игуанагаракуа зегы Цакуа итцилдырааз
цыништан джапъшыза дненицрашшент, аха наалыркьа-
ны иқантент азцаара: — Арцафратә училишичче
сынтәа балгонт хәа саҳант, ус аума?

— Иуазхәада?

— Исахант... Мап, уи бзиоуп схәарц ауп иста-
хыу.

Ойлорбай

- Аан, сынтэа салгонт аучилишче.
— Нас, уа ақалакъ ақны ртағыс аусура бала.
— Гашт?..
— Исыздыруам саҳдәзықурто..
— Уи иқаимату усуп, аха насыпшәа арахь баарыштыр ауп ассир...
— Избан изыссиру?
— Мап, аха уензгы... ибзами...
— Иахароузен арахь саарыштыргы.
— «Цакуа ртағыс хқытаж даарыштыр, ла-
ссы-лассы уағы ихы лықуиршөөн», — дхущуан Куа-
бына.
— Ақалакъкуа ретән ашколкуа иреңәзәм
хашибол, абри аху атыхуан ауп нахықоу наргым,
ибзаангугаҳонт баҳәшья ләкны бығшәмарә анықала-
лакъ. — Куабына Цакуа илыманрөхуент, нара
итәала длабжөент дызтоу атара даналгалакъ рта-
ғыс ари ақытаж даарацы.
— Цакуа зында абзинакуа дрениуазаап, — абар-
та ицаланы нааниуаз Хықур дылдыларашәа дөн-
хент Куабына, — атара даналгалакъ хашиболаңы
аусура даладыргар мап шаңылымк'уаз агура
згент... — Хықур лығрахәа шкуакуа реенуа, дычча-
чко дааниуан.
— Жұқытәңі ахучкуа рарпәхвара лауазар уаҳа
илтәхүузен? — лхәсит Хықур лаҳәшья длызгу-
дууа.
— Шәқытагы шәйжеларгы бзиоуп, исгуар-
хент, аха сара истахытәкьюу стара иаңыспар ауп.
— Цакуа Куабына игуаанагаракуа дырцыйкуара-
тент, лгу наанагоз атабырг лхәсит.

Атх агу еифнашахъян. Азалаңы иқан ачара-
жера.

Хықури Цакуен арыжэтә рыддало, анықәә-
куа аўто аўыара-въараҳәа Куабына ицәжәабжъ
азал ифнығуан. Зны-зынла акунтхуахъ астол гъежъ
хучы икүгылаз апатефон аирхөөн, арыжэтә дшыт-
куцәааны дшамаз мөашшю Цакуа длымтахырхуо
акуашаraph даанпәхъон, икуашон. Даеазных назы-
зрғуан арадиоприномник.

Ағыжерхъ ианиаслакъ, Куабына илаф ааңзыр-

игон. Уи астол ианынахатэа нахысгын зызаху имаз Цакуа лщара даналгалакъ ртсафыс ркытхы дшаашаз акун, уи мап ахылхэааумызт гы, аха Хыкүр Куаьына дидгылозшэа илырбон мацара ауп... Куаьына анхэшьцаа раццакуа тадмырцэуазаргы среинкануама шихээз аржээтэ ижент инамцхунгы, аха ус шакузгы ахатырбарен анатукуцарен игижьуумызт. Уажэы ибазма астол атэй; анхарак уи ахасахучкуа данирдтэалоу рху ххны ртыара дахаашэалом, анндатлара дамароуп, ихы дацшэом афыжэрэзгы...

Ишыкалаз здырх'уда, аха Куаьына уаха Цакуа лныхааца фынти ианникилент, алас цхээзыба иренчью анасыпъ лэсиньашьо инартбааны ажээ ихэент, абзиаракуа зегы лара лахь ирханы дныхэент, атамьяар даст...

Аамта цент. Арбаькуа аккахэа иаанларынсент, ацыхутээны Куаьына ддаыкулент. Акраамта ханкушэом ихэарызышэа Цакуа блала даанимидент, насазал агута даатгылан ус ихэент:

Альхээс цьшза думазар,
Дшэартоуп цэгъаза,
Улышиклатъшуа уалагар,
Еицэоутаует зынза.

— Уара апоетрагы улазаап Куаьына. — Цакуа сиршэа илбент Куаьына асцена дыкугылазшэа и напы игу надкыло акугылара икантаз, илзенлиймкаант ари ажэасенираала зызыз, аха нара угсты дычченит илгүарцханы, дычченит Хыкүр, дычченит Куаьына ихатагы.

— Ихыухэаазен, Куаьына, арт ажэакуа? — лхэент Хыкүр инакумырбууцацэакуа. — Альхээзыба цьшза дшэартоуп хэоума уара азэгы дзааумгауа?..

— Альшза, альшза дылтхыуп — ихэент Куаьына.

— Мап Куаьына, уара уакара ипшэмгы азэы цхээс цьшзак даангахьент, уара уларыщоонт ауп иухыз, аха ногьарааны иухэхьазаргы, сынтаа азэы хаалыхароуп. — Хыкүр лажэакуа Куаьына игу итылхэаауан, игуальхон, насты уи илхэакуаз Цакуа лышка ухьялъшэа заналыргозшэа ибон.

Анхэшьцаа Куаьына днаскъаргент. Амардуан ианналбаа, нак-аак рмахуаркуа итарсны икны, абу-

львар дыкуланы дненуазшэа ргута дыланы исын-
еихент. Агуашаңы имненицкуа, агуаша артый
прылт Хырыпъс. Уи иңеимшәзент ас атхандаштырылғас
игуарғаты Куабына даниба. Хырыпъс идыруан
акыта атыхуан акузаргы сас тұхызыбак аанғасра
хәа дахьненуа Куабына сыхыштырас ишықанцоз.
Хырыпъс данаарпрыла, Куабына наңшаша кииртәсент,
димдакаркаруа жәз хаакуа ихент, дихуачент,
диғагубзып.

— Уааи зны ағнықа, хнатәап ҳамтакы,—ихә-
ит Хырыпъс апъшаша ақнитә, аха Куабына имукуа
дцент.

— Дхшара цкьюуп Куабына, инаалашыа бзи-
оуп, иахатәи ҳчара хучы ақны дзықамыз, наумхәа-
зар акухап. — Хыкур лхатпа губбан илтент ағнықа
ианаагъежвуаз, аха Хырыпъс уи илхәаң акуемтәзент,
еигуръятаңа нацаажәөз Цакуа дылзыэрфуа, еиманы
акуасқылах иненуан, наапъсара ихалырштуазшэа иб-
он. Куабына раңаак игу шизтамыз имхәзент Хыры-
пъс, аха «сашәникуа далоуп, уи дызлакатәкъоу сауп
жәо ашәкүффы изхәарым, дуағы лаша-ғашоуп»
хәа акун гуаныла дышизхуцуаз.

* * *

Куабына дыкухадцион аху дыкуланы: Алмфа-
нык азәи днацәражәөзшэа дқунд-қундуан.. Икуша-
мыкуша акуицкуа мғасуазшэа азыркуикуа ана-ара
иңәйрақы-цәйрасуа ишыруаз ихучра игуаладыр-
шәон, илағыш ищашәон ихылъя ихкуцаа хулпъязы-
ла амзырхәөи урт азыркуикуа данрывафуа. Куа-
бына ускан міху дшәон, зык ианаалихуалалакъ,
лабахылагы агуаша дұзытномызт, аха уажәштә
дхатоуп, атхыбжыон лабадагы амфа ду дануп.

Акыта ыңдоуп икаууа. Ашыхакуа зығда ипшүент,
изрүент апъсабара. Куабына аху дхытны
атъшаҳәахы дішуша даахыкугылт. Дрылаңшүент
ағымца лашаракуа каххаа азыгута тұырлашоа,
ибонт икуаш-куашза азаза зықунахәаң аз нырцә-
аарцә навајба игылуу ағиңкуа. Илакъ-лакъуа, ишәз-
хха иленуаз азы ажкы ақраамта дшазыэрфуа,
иляғыш иныңшәзент нахъхын аз нырцә амардара фха-
лашәа фнык ачы икуен-ценуаз лашарак.

— Гудиса иоуп уи, дмыцгацт, дтэаны әшкүда-
пхъозар акухап, — дхуцуан Куабына. Гудиса иоуп
кукуа хтакны дышрыпхъяуаз Куабына.
— Уи атх мгакуа дышталазом, ихатэ библиотека
енкуиршәент, нағарааны дубаргы хулғазыла
ишкүкука назкунта Никуа иөнүкә дцоит, акы
диазщаалап, акы иөнциаалап, идирра назирхәент,
аха сара?.. — Куабына ғытрак аштых аңтанаци-
тент, — Никуа сара блатыхуалоуп дышсихуа-
шша...

Хулғазыла иғны дубазом Куабына. Агула-аз-
ла шихэо атх ицәонт, аха иғныкә даныгъежлакь
дахххуеит, стүен-гүениа сабадәйкүу хәа ихы ашэн-
ра далагонт, избонт арыжэтэ иеадимчалаларц, дыр-
куатцырц амцху ныкуаракуа дызәу.—Зегы бзноуп,
аха измааноузен уаха ари сзыпхъяз, — Куабына
ихазын даъзуан, — изхыхсәаазен? Истуалазыршәа-
зен уи иблыша? Ада имфаант уи эфызгы... — Куа-
бына дахххуны дыкан Цакуен Хыкури ажәзени-
раала дахырсаңхъяз.

Аръыс игу имч архом, ихын-ихшығи ириаани-
ент... Аҳачаҳәа игу нааташәент ахулғазы аәар
аекуа андырхумаруаз Цакуа нахълахауаз ихы ре-
хуузаа иххәаз ажәакуа, урт ажәакуа згу инамзаз
Маруша лыблакуа ръйни данихуапшызы, дизгуаа-
ны дышкәз. Арткуа анаандихуцла Куабына игу
нтыпсаант. Уи Марушьеи нареи аус шримоу ма-
къана имаюуп, дара ағыңыа риафс азәгы издыр-
зом.

— Маруша лгу сыркаант, — амца инарк'уан
Куабына иқаитказ, — Цакуа схы лыдкыланы сахь-
лацәажәоз уи илтакымхеит, лгу инамзент. Иқалап
сара сиашамзар, аха Цакуа абар наарласны дыр-
тафхонт, культурала лхы нықулго джалонт. Мару-
шы? Маруша ататын лаазонт затсык ауп, нағыа
ахъз-аъшы лымазаргы деафра аарыхфуп. Һап,
аәафра ду аарыхрагы нахъа хаттароуп, хъзуп.

Куабына игуаанагаракуа еибакапануа, дқунд-
қундуа амға данын. — Сара сгу сабоуп, сгу сен-
жьоит, иқалап схы сзымдыруазаргы... — ихы даны-
збон Куабына. — Абзакуа рацоуп, интәазом.
Цакуа сажәаху лыздырзом, ажәа лиңистарц сыйкоу-
гы здырх'уада... Иқалап сөззара 幔 аңылым-
кыр, аха... — Цакуен Марушьеи рыуа ихы экунк-

ра дизымдыруа, азыблара наанахуаз иеншүш, Куабына дышненуаз даанішхүүцит: — Мап аударып, —
иіхео хәазароуп, схы ахсырхаз сыйказ, гүк-пъсылакала бзия сылбоит... Насгы лаб амал ду
имоуп, Маруша лиафсан уаха хшара димазам...

Куабына ихуцракуа иххәнди инканжыт. Иа-
гъя цыа ибазаргы акы дазаант. — Иазхоуп, —
иіхәйт уи, — нахъарнахыс иқасташа дыру!.. Абар
уажәй уи избент Маруша лөнө дынкыдгыларц,
Цакуа лтыхуала лгу ахизынхаз азы сатабымтән
хәе длыхәарц, агураларц пърасатында гукала
дышлзықало, иқазшыя чыдакуа дышыркуацуа...

— Иқалап дыңаахъазар, аха дахыштыру ауада
ахыша снас-насыр сыштыбжы шұралмаҳари, ахыша
аалыртып, — дзбоит Куабына, — иласхәап сгу
шылзықоу, лара лыда сышхуартам. — Арпыс дең-
таанішхүүцит: — Аха атхыбжыон уаазгазен, угүен-
гүенуа уабадәйкүз хәе дсаззаар иласхәозен?..
Ейлылкаар сахығаз?.. Иқалоит ускан аускуа еи-
циастэры. — Куабына дроғегых деңішхүүцаауа
даакунд-қундит: — ных-ных, збабк лағұхья сиенини
сабашьамхнышлари, уи хымзымыуп... Сабаңа ах-
аан азәи илымтахырхуо ақында ипатуданы иқамы-
зт, урт иқарымтациз уаха сара иқатаны, сышбзou
сөйсшүуама...

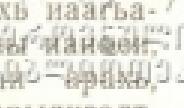
Атх каууа итынчын. Куабына затсык имаца-
ра амба данын, дцион ифнықа ихы икуаеси.

V

Айша қуанды наацацәмкуа насууз сихсыбыт.

Амра ашыха наңтын атсыққындахалахъан, ашә-
хуакуа ахәнцәхә аиысакъаны азыгута интанаңсент.
Гүта қуашкуак ашыха нағапсазғы аյша рытасын,
буара-пара ищахъан, апсабара налазхъан. Ажәған
каххаа ицкъян. Шыжынатғы агуралугараты икан
наценшү нахъагы атакар касирины ишиғаз.

Цакуа лаҳашьа ләнни фымш ракун дахышнәқаз,
лықхәара анаан, ашынжы Хырыпъе ақытсовет ақын-
за днаскъенгент. Арака Хырыпъе дрынинент Ақуантан
амашынына нацааз фыңға аръярцә. Урт Хырыпъе
дрыздыруамызт, аха избаху рахахъан. — Хара
хкорреспондентцеоуп, шәара шәышкә хдоит, —
иіхәйт асасцә руазәи, Хырыпъи дарен Цакуа на-
нейбалырдыр.

Амашына дэйкуло иналага, Цакуа афынка дцент. Асасцэи Хырыцси рымфаҳы нааѓа-жын рөсөфархент. Аколихара аконторақым Хырыцс икабинет ашэ аантын, — шәйх-брим, бзинала шәаабент, — ихэн акуардакуа нарыдигалт. Минуткуак рыштах Хырыцс Акшба акорреспон-дентцэа иртээ азтааракуа ртаккуа рыйкатцара да-ғын. Уи абжьеацынцш нажәакуа къаेын, ихэн наахытцээ-аахытцээны, аха ажәацыгъхаза даз-ытгылауа, ацэажэара җаниматк бзина изымбо наҳаса-бала тынч-тынч. — Зака нажәа цкьюзеи, рацаак ихәазом, аха иххәауа зегы ахшифцак бзина рымоуп, — ихэнгт гуаныла акорреспондентцэа руазы, анцб-шээ икэз, Хырыцс ицэажеаша гуахуас икәтсаны дизыгъшуа. Уи игуапхент аколихара ахантэафы аз-тааракуа зегы үзара қъаад бъынц дахуампъшца-куа, аколихацаа азәаэзала ахыдцакуа зака ргээ, урт рхыдцакуа шынарыгзоз ихунацэкъарак реиңш на-хьидыруаз.

Дук мыртыкуа ақытсовет ажнытэ дхынхент Куабынагы, аха Куабына аконторахь дымниен-зент, дышниашаз аръшахээ наваршэны дцион.

Куабына дышфениуз Марушья дналыххэент, уи дцион ататын казармахь шашээ хатерак кны. Лыштахъё шыапыштыбжык анлаха, Марушья лыжээфы дныкутъшшэа дыхнхъягъшит, илыштылан иааниуз Куабына шиакуз анггуалта, длымбазазшээ җалтсан лиыкуашээ инацилтцент.

— Марушья! — Куабына дааццакынт, аха Марушья уи ибжы лмаҳазазшээ дцион.

— Марушья! — Инацилтцент Куабына ибжы. Убри замтазы Марушья лиыкуашээ нагыжьуа, Куабына дналхылыкцент. Аха Куабына абыр-жәениңш ихдээ иңамшээ джамлацт, архээзыба лыб-ла ахыпшылара изымгуаңуа, ихы ларкуны щака дышшатаңшуван.

Марушья лилахь енкутсаны бзанцык азэгы димбациэт, лыблакуа лхамыччакуа ажәак лымхә-циэт, амщугы длых-өхүн, аха абар уажэы ччаңшык лыбла ицамшээзо дненуан, агуала илымаз наха-наха илнышшуа даанцанаарбууент, аха лгу азикулхәалент лхапыц пъшзакуа ағеа рыхгая.

— Марушья... — Куабына аара Марушья илы-

дицарц избент, — нахъа сыббама, иарбан исывыбб.
сыхбыркъозен? ..

— Иаха уабаказ? — наахжэаны дээрэнтэйгээ
хэзьба, нас ашацахэа даахьгацшын, лыблакуа рым-
чны Куацына дненецацшит. — Икунагоума икау-
таяа? — Инацылтент Маруша атыхутээншээ.

Архэзьба арт ажэакуа анылхэа, машк лгу лжы-
чизшээ лбент, аха Куацына мал имкыр илымшент,
изымхэент наха дахьыкэз.

— Ы-ы, сабаказ наха?

— Иузымдыруен уахьыкэз, уарамоу сара из-
дируент.

— Иарбан иблыруу?

— Иаха уахьыкэз...

— Сабаказ?

— Иаха атх агу енфнашаанза Хырыгъираарцы
асас цхэзьба улыйтээламзи?.. — Арт ажэакуа хьа-
мтаза Куацына инаицрахдант.

Ибаххэада?

— Исахаант, амаза аеатэахзом... — Маруша
длымхэент Куацына наха Хырыгъираа ркни дшыкэз
лазхээз. Аха ари «амаза» Маруша илахант акыр
иманишэаланы. Ашыжь, Хырыгъ Цакуа данынас-
къенгэз, аконтора акинза Хыккур дрыннааскьент.
Хыккур аконторакни Маруша длыкушаент. Уи
илыздырзомыт Маруша Куацына икни аус шлы-
маз. Хыккур илхэент алекциа аштахь ахулгъазы
Цакуен ларен Куацына асынка дшрыццаз, афын
иахьнеиз афатэ аныкалца арыжэтэ рымак'уа атх
шигэз, лахэшьа акыр дышлываеырбаз, дшыкар-
карыз...

Куацына длак-фак'уа даанхент, дкуаркуа-
шиенуа Маруша длывагылан. Уи дышишамыз
шидидыруаэгзы имап шеацаршэны икни.

— Амц бхэонт, — даацэражжэент Куацына ии-
акурбуууаны, — бхы итыбхэаант, бара уи ус бгу
иаанагоит мацарауп...

— Сыбла иабазшээтээкья агура згонт, издир-
уент наха уахьыкэз. — Куацына атабыргахимхээз
Маруша сихагы амца лоунажынт, даргуаант.

— Цьара азэй бижъазаап!..

— Уара ушэаргундоума, акунамга җауцар
игуацыны иузымхээрратээ, ун хатцарам. Сара ауацы
шэаргунда дысцэымыуп, дсаюуп цээ нацэшэнэ

зэы аазырхеа. — Маруша дцәажәонаты Куабы на дзырфуан, аха дхущуан:—«Ех, Хаббыңкуа джар, заап убама, уажәната аскак исхыбаауа, скан джаларгы азэы слыдгыланы ажәак сымдаар акухозаап, нас нарабан ускан пъстазарас исоуа?...»

— Сара ауағы ақунамга ихәар стахым, исәымдыуп, — Куабына иихәац ихәон, — уа бара биашам Маруша, агунаһа бәөйт...

— Ибзиуп нас, уи ҳәкүтп, аха нахъа уабаказ?
— Ари аэтцаара Куабына игу инышаххыит, уи дакугуб'умызт.

— Сабаказ?

— Уабаказ?

— Сабаказ, акытсоветахъ сыйкан, атовар соурсыз ғылыштан сцент, аха...

— Атовар уат土豪уп наанауго, уи ус шаку сара уакут, аколихаацә зегъы ирдүруеит.

— Нас сабаказ бара бгуанала?

— Зныкыр нахенпъш ашынж шаанды акытсоветахъ утахъазма? Усас пъемизба Цакуа нахъа дышицоз удыруан, уи дубаларц утахын азы ухы лыкуршәент.

— Бара сгу браттоума, излабдырзен ус шыкастаз?

— Сара ак здыруеит ҳәа уқазам уара, аха сарғыы издыруа акрықакуоуп...

Анфызәа абынья аархигаргент. Куабына ссиршәа ибент нахъа Цакуа деңтәзбандаз ҳәа игу наанаганы акытсоветахъ дышицаз Маруша иакуршәаны нахылхәаз. Даанхент ажәакгы изымхәауа. Ус данылъши, Хызан дшааниуз ибент.

— Быа Маруша, уажәазын уаха басхәом, сгу шыбышкоу бзымдыруаап, аха мышкыны сеилыбкаашт, срынхабшьара быкоуп ускан, баыххушт, аха уатәы сыббар сааху, аамта ищаюу азегъы измырхынхәац... — Куабына игу иргъшаант, ихы иркиазшәа иеңкапчаны зымфа иеңненхент, Марушаагы ашацахәа иныкуршәаны ататын казармахъ дцент.

Хызан дыцакы-щак'уа ацха ашыапаы даниен, даапъшит Куабына дихыкзауа. Ус ацха икусны ашынхәа ианфавала, Хызан Куабына имахуар ванкылан өзәитті: — Илоухәоз уара ани апъхызба?...

— Дыңназдон...

— Ағнадара сыйдыруам, аха дхыхурың ^{жарчылыш} хәэ сыйкоуп. — Хызан Куабына ихы ^{науқыншылар} инициент! — Атыларкуку абажә ^{иіншілдер} ахы ахуент хәэ, абрин уара азәй улыдғыланы уанылма-
щәражәо шпъазықамло!..

— Маруша уара бзина дубозар, сара сұғырхагом!

— Уи уажәштә уара дүкәтәхьент, дхыхуххәзар акухап... — Куабына иңәо сахап хәоуп арт ажәакуа Хызан изиңәз.

— Мал, сара уи лхыхра саштызам, дхыхны сыйказазаргы уара дұхызбаауам, схылпәжә акуца-
ны дүстәп дутахны үқазар... — Куабына гоу-гоу дәаажәент, Маруша ләэ цеуа.

— Сыхумареент, — иңәент Хызан, Куабына иңәажәашшы игуампәхазауа. Хызан уинажыс на-
жәа акыр ириңсегент, аха Куабына атсы илихлар итахын. — Маруша мыңху дыңбароуп, дымчуп,
аңжәизбә еңәамс лтәи нубац, дангуаагы ахыш-
цба дағызоуп, ублакуа дыртасны наатылх'еент. Аха уи илгуатпәхазгы насып иман, абаа итоу дыңызоуп,
лиңгүаҳәаауа, гүк-пүсекала бзина дылбашт, абзи-
бараңы афы дағызамкуа дықам, аха уи уара дума-
тәам, қазшала шәаанибуам. Уи илгуампәхаз үәқыны
иуалхәонт, азбабцә ирыштыхауа игуароу дылбаны
даанхом, уара урт унарыштампәшыр уузашам, нас
шәызлаанбуазен!..

— Уи лтоурых саухәандаз хәа ушыапы сым-
заст... — Куабына хүпрак дтанагалан даман, ататын
иениңцекиңи, амца наиркынт.

— Азыблара уалаңар стахым, анасып бзина уо-
ур саргы сөнгурбъонт.

— Сара исидукыло абынара ухы надукула-
ант... — Куабынен Хызани ргуаанагаракуа хазын,
цәала ишениңәражәоз амазазин ақны ииент, аха Хы-
зан наарласны дхынхәйт, аентән русурақны ирт-
хашаш агаз, асапын, убас еиуенпәшым, апъштәи
эмөу акаламкуа ихүдан, абригадаҳь даант дыща-
кны.

VI

Аңар рbrigада иатоу ататын казарма енцхәэ
ду ахабла агутаны игылоуп, Қанматк нацыхарам
аколихара аконторагы.

Акомғарендеңгылаа рбигада налоу аәр ашыла
хәэ аказарма ыңыртәа ишоуп, аусура, насакъ
аҳәымтоуп. Цьюуки тәаны аччаҳәа ататын...
х'үент. Азәм дыкугъежыу аашәа лхәует.

Аказарма аштыахъка апъшахәа зегы амехакны
ататының тәзыктыс иғазго итагылоуп. Иубоит
ана-ара ататын хыңқуакуа итсыс-тыйсуа. Аәр еиц-
лабуа ататын өүх'уа арадбжъаракуа ирыбжьеиба-
хәа ишонт. Цьюуки акалатқуа тәтына еимгуамзә
иртәны аказармахъ ақатахәа нааргойт, цьюуки
фатценбыркынан урт ирпүххылонит, акалатқуа иры-
тырх'үент.

Аказарма тырасла итацибуп, иңгуюуп. Клатла
ататын нааргауа ачалап сиңш сиврыгъышынан иш-
тарпонт, рхкуа енкүдүршөонт арыпхра маншәала-
харатэы. Х-фык аръярцәа аказарма апъхъа ататын
вагонкуа картпонт, икыгуент, фыңда авагон мәекуа
хеаны, ашыац зымфа иганы икарыжыент, зегы
акака ирызкынуп, уск-уск нарыгзойт.

Гудиса калат дук азна ататын ааганы инаир-
гылан, динеит атзы газет уажәы итәжыны зегы на-
хынбартағ агуашың ақыны икйызы ахь. Уи атзы газет
ианың азаметкакуа ртакы идируан, дрыпхъаҳын,
аха дырфегельх илағыш нархынгент, игуентент аза-
меткакуа рекуршәашың, зақа сахарьырала ибзна-
ны итәжызы.

— Шәаңхъама зегы? — Гудиса ататын рып-
хыңцәа ибжы нарылангрент.

— Ҳаңхъент! — Инеларгъесент абжъкуа.

— Ибзиоуп афелетонгы, уи афелетон наzkны
аңцаатәи уаха ҳанзараңы ҳалаңзажәашт...

Ихы икужыны, ататын акалат итыхны ашты-
тара дағын Кубча. Кубча зыбаң нацәйимаашьо
чкунууп, зегы ргу дақушөонт, дтаруп, аха абар уи
иникурцакны инормакуа изынамыгзент. Уи иакун
афелетонгы этәи ахәоз.

Кубча ихъзыңцәоу Күпта ауп. Аха уи ахъз
чыда иоуттабас: «нақ зны Күпта иене апъхъа аш-
шынраңы дтәаны ашәкү дшаңхъоз акумкуа, мәасыф-
цаакуак сыла агуугаҳәа агуашә наадгылт. Аеңә
руазәи «уара ахучы аранза уааниш» ихәан иб-
жы Күпта инаикунгрент... Күпта деилкъя-еилбү-
нәзә аеңәи днарғылент, агуашә ааиртын, аеңә

ашта италарц амфа нариент. Аха амфасцаа хыцырц ртакымзэт, «азба ҳак'ент, азы ҳаржэ» рхэн, Купта днаңхадырсит. Купта али-Чүй рыхч-жъара атцең ақнитэ азыхъ ттаны нааган Идріжент?

Аецәа дрыцын зуағыбжаражь иненхъаз азэй, шәпа-жәпак, ихы пашәза исаны, ипъатца жәпакуа кыдышшы.

— Узъада, дад, уара? — дцаант уи иеңе абба тархуаланы дахъакутәаз, иқамчы сиңирәсаны иккиз Купта инанкуинкин. Асемуаф ахаацаа эхыкукуо, иңырғыруа игылаз ачкун өыха итшарыша игуағ-хент, иғызцәа анцагы ҳамтак даантылан Купта днаңзажаң.

— Утсен мишаант, зақа учкуна қубчоузен! — иңәент атыхутәаны асемуаф данцоз. Аха асемуаф дцаанза гүлғык ахсахучкую ауу рыхга, еибарччо, азахъынтаң зәзәара икан наауаз аарыдгылт, асемуаф Купта дзызиазтаауаз зегъы ахсахучкую ирмахант, аха ирахант уи ицамтазы Купта зақа үкүбчоузен ҳәа шиенхъаз.

Ахсахучкую Купта чыдала бана дырбон, илартоз азэгты дрымамызт, азы иштәз данрыкүшәлакъ дрыңталон, дыкны азы далыршыуан, илахумаршы... ихъзыртсон ахъз чыдакуа, аха уажы уи асемуағғы зақа үкүбчоузен ҳәа шизихъаз анраҳа, Кубча икоузен жәабжыс рхэн инаидгылт. Ахсахучкую Купта уинахысты Кубча ҳәа нархәо иналаган, ари ахъз уи наанихъзхалт.

Кубча нахъя атзы газет дырцуаны дахъану ибра үүцәнди дамоуп, игу налымсазшәа даағышшырч-чалоит, аха игунигонт.

— Избан, иззы? — ихы дазщаауан Кубча. Уи иккимзүнишон ихымз, аха даеазны «исыкунагонт уи, ишинаалатәкъоз исыхцәажәент атзы газет» ҳәа игу наанагон, идиз ахара идикылон.

Кубча аитсаахаракуа имаз, ииormакуа рымамыг-зара зыхъяз ахы-атыхуа азэгты издыруамызт, уи убри ақара имазан, заца даеаззы итимдираарыз, ихатагы цыя дазхущәар ихы-иңи наныпшыр ҳәа дшөн...

Гудиса ататын рыйхәэ днарылс-аарылсуа игуенғон, дахуағшыуан русумта ахатбзиара. Нас Маруша лышка шыненхент. Маруша длах-өых-

за аччаҳәа дрыпъх'уа дтәан, зныкъяра ататын ббышкуа хуба-хубала ендкыланы иштылхуан рыхъ күа енкарахуцәаза агур нахатъсауа, уажын-уажын лгур лыртәуан, ашашәа инахалтталакгы сакуагыш ландаз ухәаратәэ ишшакуакуарааза, кунагала илра-юн, линафска днаханы ачалап еиңш иштылтсон.

Ататын рыпъхрағы акузаант, убас уи иадулла-тәү аусуракуа зеты ркны Марушъя азәйрәи ира-тылгонт, лусумта цқьюуп, агропъжара ишаҳәб ина-куршәаны аус луент. Уи лметод иныкуныкуюаны ататын аарыхра налагаз жәпафуп ари аколихара ақны.

Марушъя лусушъя Гудиса аханатәгыы игуаль-хонт, пату акуицонт, уи ажәалагала иқантаз алоуп Марушъя уажәы ааскъя аәар рбригада аффатән азвено еиҳабыс дшахадыргылазгы.

Гудиса днышьамхышлан, Марушъя ататын рыпъхра дақумхзакуа ихы лыдкыланы дцаражәөн. Уи гуағтаз Кубча амца ианоунажыт, «ара сымбаху аумашь иримоу» игуахун, игу итыпъсаант, аха Гудиса Хызан ишкагы дненит, унгы ак сихәөн.

Аусура еилашуент! Енкуағда итәаны ататын эрпъх'уаз руазәи лбжы нытқакшәа ахапа аатлыр-жыент:

Есышыкуса иненужыны,
Упланкуа ирхыжыны,
Иаарыхла аеафра!

Агуркъхәа еиңдирбазит аәар. Ашәа наҳа-наҳа иштышцуан. Ахапа цәйрызгас далымгацкуа, аказар-ма еғи акунтухуахъ итәаз дасаәзәи инацилтент:

Ибарақъятуп ҳадгыл,
Ихаргурбъап ҳаңсадгыл,
Убри ауп ауафра!

Аәар ашәахәэра ианалгагыы ричча-хумар-быжь аказарма итсығуан. Уи аамтазы, Куабына ибжы мыргазакуа, аказарма даатталент ихылпъа ихаршышы. Куабына дпашәоза шкуакуа матәала деилахәоуп. Ицағхакуа ырхъархъаруа инацәкынс наханиргъежуент. Ихы заиртцысын, раңзак имырхаш-цәакуа аәар саламк наритент.

Аәар Куабына дшырбазтәкъя ауу заңлдыр-

тент. Абжыкуа иеиларъсент: «Уааи, Куабына, ухе-
цхраа» — рхэент цоуки, тацууокгы, — «Куабына! дхацахраартэ инапы икъашуама» — рхээндээ чадийгээ
хуацьши-аанхуацьши.

— Ауаа ахыркоу ароуп, утоваркуа аатцэак
интасчны, иуазкунча иваугар, умхухахутларыз
Куабына! — Хылангы Куабына ибжы ианкуир-
гент.

Куабына атовар аатцэа итатчаны затца изкуа
иикъидимцара, амагазиначы, аколихацэа ахэйнти-
каррахь наларгалауа ангалатакуа идкыланы асель-
по ашкя ёыла ианигалогы дацсыгъхашьонт, рацаак
пату акуны ицъхазом. Азэы нахнихауа имхэацзар-
гы, ауаа рыкутасть шакуакуа илага-фаго сгуароун
хээ зны-зынила ихы данызбалонт, аха уажэы Хылан
изихээз имадаузазшээ аказарма дахьаатгалаз лгыл-
ан днацьши-аатьшуа, дшээшэуа...

— Убаахзаанаген, Куабына, уеикубырфынха?
— Куабына дшыныцыгзгэгы өалакусент.

— Шэнкүат уара, Куабына идыхэбалаазен, аус
ахъаауа зныкыр даабахьоума, нахъак дахъаанзгын
аьски дышэкитен, нарбан дзыхташэкыз, хказар-
ма звабла ицэуп, азэы дленеырбаргы жэуамен! —
ихэент Хылан. Аха Куабына Хылан иажээ ахраха
иамрацакуа дненгэцьши, ихы ааирцысит «иааба-
хью уара уренцэоуп» хээ аанаргауа... Нас данаа-
хъацьш, Марушъа илацьш дныцашэент, уи аамтазы
Марушъагы лхъацьшымта иакушээн, иинеицьши.
аха Куабына атьхээзба длизымдырзозшээ өаинсан
даахъацьит, агуашьацы атзы газет икнахаз ангуен-
та, уахь иёынайхент. Атзы газет дышнахуацьши-
цэхъяз, Куабына игуарцханы дыччент.

— Афырхатца Кубча, уи уузысшьент, ишъаухын
цүүшьт абас?.. — Куабына длахъыхъа даакалент,
аха Кубча Куабына ихээз хырфаа азимуазшээ
ихы икужыны аусура даюни.

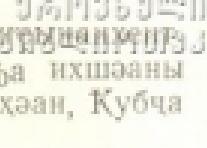
— Хылан иакун нахъа ииусигъшым акаламкуа
ирышьтаз, усахъагы цэгъамкуа итихьит убама? —
Куабына икъатенах цэцэонт. — Уацашэент ачкун!
— ихэент уи ипъсы ааивганы.

Кубча днесцирашэент, амалагы Куабына игу
изенбак'уан, дфыхшээа дцент.

— «Ишъоухацьен уара абас, акат хаха кыга

цэ́къас». — инацицахт Куа́зына, Кубча ашаф илх'уа.

Кубча ашацахэа Куа́зына ишкэ Днандымгылацкуа днанцэхасын, ихылъя ихшэнэ инкашэент... — Абри акун уаазцоз! — ихээн, Кубча икалат ааштыхны ататынртахь дцент.

Аеар адрухээ Куа́зына икуацца наагылт. Куа́зынагы азныказы чимтэент, дкузгаза дгылан ихы экуикра дакумшэо, аха атыхутэаны даанирхьхүчт, ихыз хымзбышишт, нас уи ахымзьшвара акатцыхээ игу иналжан, даанимнадент.

— Соушышишт! — ихээн, Куа́зына Кубча дызлацаш шыкэз днатцэент. — Ихы тыххахаа дшэмтасцап уи ачкун зажэ, ахымдыр! — Куа́зына зында дараапкынт ихыз Маруша ишгуалтаз даназхуц...

— Соушышишт, ихыцчаркуа дрынкни деила-дышххаап, иан дылбар дылзымдирратэй! — Куа́зына дырзышьакумк'уа дэахээтэхэ дыкух'ент, демлагуа дшыркызгы дримкуццараа дцион. Енку-ццаахент, еилафынтрахент...

— Соушышишт! Соушышишт! — Куа́зына аила-фынтра ибжы аалыфуент.

— Доушышишт! — Гудиса Куа́зына дызкажоз днарыкуцахэент. Куа́зына данааурыжь, дхвахэхьячо, икантара изымдыруа даакухент. Исаанбарчент аеар. Гудиса днени Куа́зына ихылъя икаждыз ааштыхын инейхентент, ижээфа днатацагылан, днажээжэо днаскыаганы даахынхэнт. Абас, Куа́зына аеар аус ахыруаэ дызненэз азагыз иゼилымка-закуа, дныкулан дцент.

Амра иканарценуа ианалага, Гудиса ататын чыхра наёыз акуихынт. Ататын чыхцэагы арыпхра иазникынт, аха гупъфык ачкунцэа азаагара нала-гент. Урт нааргоз азы адэахыы игылаз аиахээ ду-куа ирныртэалон.

Азвеноводцэа Марушьеи Хызани рзвениакуа рёы азээ-зэала заха шашэмэтр дрыгхыз гуата-уа ашэку ианырцауан. Ирыгхны иштиаз урт ртатын шашэакуа азаагара иазкыз ачкунцэа аи-хэакуа ркны ирүзээсон, нас ианыкукуалакь, авагон-куа иртысаны аказарма ищаадыргылон.

Ағар аус ахыруаң Хырыңси Никуен акорреспонденттәң риңиң иинеңт. Акорреспонденттәң сыймакант ағар русура шенөкәаң, атаңы таңдаңын беттәң аарыхразы заңа агротехника нағзаны рұбынадың хуоз.

— Аранонаңы сыйтәң раңхъаңа атаңың ұыхра налагает шә-колихара, — ишәент акорреспонденттәң руазәм, иблокнот акы анцауда.

— Жколихара ағыны ағар рбигада ауп раңхъаңа атаңың ұыхра налагаз, — инаңиент Хырыңс, ағар дрызгудууа.

— Атзы газет бзина тшэйжүаазап, афырхаша! Мызкахы зақантә итшэйжүаазен?

— Өйткә итхажыуент, аха ари имзазы хынта итхажынт. — Гудиса длахөхзә акорреспонденттәң ретсааракуа ртак қайтсон.

— Избан хынта изытшэйжызы?

— Атыхутәәнән аномер раңхъаңа атаңың ұыхра ҳахъалагаз иазкыуп.

— Редакторс намада?

— Сара соун! — Хызан атаңың рыпхра дызән ныштыңтап дааткьыент.

— Амхтәң ббышкуа тшэйжүуент?

— Иасымша.

— Иабакоу урт итшэйжкуаахьоу? — Гудиса амхтәң ббышкуа итрыжкуаахъаз ңашаны акорреспонденттәң идирибент. Акорреспонденттәң игуартент ачкүнцә атаңың шырзәзәозгы.

— Асаба ахъамоу азоуп, усами?

— Усоуп аан, атаңың актөн асыйхра миңху асаба заанахуоит, ахатабзиара нағиражыуент ун асаба шамбу иурцеар.

Атаңың арыпхъша дахуарпыша, акорреспонденттәң Гудиса ипатрет тырхынт, рпатреткуа тырхынт Маруша, Хызан, убас егырт архызгылағщәгы, аус аныруаң нақуршәаны.

— Шә-колихара иазкы агазет ақны адакъа чыда қаҳтонт, — ишәент атыхутәаны акорреспондент, — уара устатаңы хтахыуп. Аеафра ду аарыхразы шыбыригада акуениаракуа намоу залашыршаз, шәхыдцакуа ирынагашшоу ҳәа, шәңышаракуа ртәң ифны ишакуршәа ашыбыжыштахъ ҳаныгъежьуа. — Акорреспонденттәң Гудиса астата

афра идыртсан, Хырыңси дарен егырт абригадакуа
рышқа иңент. Гудиса агазет азы астаттуа, иңалы
цизт, ихы икүжини, дхуцуа, ататыртахъ ишкелештүрдү
куа ишкә иңынаихент. Уи инакурццакиң ақазар
ма наатталт гүлғылғы егырт абригадакуа рөтән
ататын аарыхфәз, ататын атагалара налагаз ағар
рбригада налоу русушы шенөыркааз збарц нааз.

VII

Ишылашицара илашицахъан.

Альта енкуатцәакуа енбарбылгъо ажәған нацан.
Амраташәарахъ нубон цъара амаңыс җантанңас
илакъто апътакуа иргултцәраа нахьцоз. Шыхарлык
ақны ишықалац енүш «ажәған лагон». Уажэы-уа-
шытан асыр-сырхәз икыдхәеаны акуаура ишалага-
ра икан.

Аколихара аконтора аудакуа зетмы каххаа
илашан. Апъхъарт зал ағы астол иакушаны итән
ауаа жәпағы, агазетқуен ажурналкуен ирыпъхон.
Фыңға акунхуахъша рхы рыйкуръсны ашахмат
насуан, урт ирыкуаңда иғыланы ирыхуапъшун
даеа гүлғык.

Хырыңс икабинет ақны абригадирцәа дахъра-
цәражәоз айъеф-айъеф хәа иңажәзбжъ дәылфуан, аха
уни ишықанталац енүш, иңажәзара алгарахъ диасуа
даналага, ибжы лиркунт, енха иеааирлъсышает,
абригадирцәа драбжъо русураң агхакуа ирымаз
шыреентөз реңдесит, зегы тааџәашала драңа-
жәсит, азтааракуа икарцаз дырзызырғит, ртаккуа
жанцент, атыхутәаны адтакуа ритент адырғасны
инарығзакуаша.

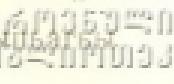
Абригадирцәа раңажәзара днаалга, Хырыңс
ател дасит ақытсовет ахь. Иаңхъа астол икүз
акыаад дахуапъшуда, хүмштән ркытканхамғатә усу-
тәкуа ирынагзашью рзы адырра жанцент.

Аконтораң хулъазыла шамахамзар ауаа ра-
циағыны ианықам ықазам, аха аиҳарак уаха ираңа-
фуп акомғарендиңгылаа, иқалараны икоуп урт рзенүш
ензара.

Анзара наламгаңызт. Гүлғылғы енхумаруа, енбар-
чо аконтора абаңцағы иғылан. Ус Куабынен
Кубчен аўды-мұхәзә енцәражәо амардуан иәхалт.

— Шэенишэама уара? — Азпааракур
хээ инарыкурыгъсент.

— Ханишэент, аан! — рхэент ажлын
еишрэакны.

— Ахка шэйбжьанен, синишэашьас икаштэ-
зен?

— Абжын оби ацхагы хшаануаз хгуахсан-
замкуа хөмьцэгы хааныгахант, — ихэент Кубча
дээтигчачаа, аха уи иажээ алгаха намраазакуа
Куацына инациент: — ханааныгаха ацабыргазы,
хөмьцэгы хэсент, хнацьши-аапьшиг, аха хансир
ханкузк'уа азэгты данаҳамба, нас ханишэар
хабацоз...

— Афырхцаа, ишэйдахныхэлонт шэхьеиншээз,
уи бзиан икаштэцент. — инииларгъсент абжы-
куа. Куацынен Кубчен синишэент. Уи жаабжыны
ицент ауадакуа зегы рышкя, нахант Хыртгыгы
иқабинет ачы дахьтээз.

Минуткуак рыштыах Кубча архьарты оны дны-
оналт. Маруша илаахын Куацынен нарен
шенишээз. Агаэз дархьо дыштээз, Кубча дан-
залыдгыла, — уажээ сэгээлом, уаштсан исхаштыр
хээ сшэонт, абри ашэку Куацына ихьзала икоуп,
исызит, — лхэн, Маруша Кубча конверти наиль-
ркынт. Кубча ашэку ахынтаааз, изфыз хырфаас
иқамтцент, аконверт кин хамтак астол икуз ага-
зеткуа дрыхуаацшуа дгылан, нас абарцахь данин-
дээлти, «ашэку умоуп Куацына, агурбьяүхээ-
ша сутозар иустап», ихэн, аконверт иенииркынт.
Куацына ауадакуа руак дныоналан аконверт хир-
тлент, қыаад бъынцк аатыхны еитыхни днахуаацшт,
уи нахён:

*«Куацына, силыскаант уара исоухээз зегын
гукала шиумхээз. Иунисычхахьюу рацэонул, аха
аха хээ урширгын шлжэонт рхэонул, уаха исзычхаяам
үказшияа. Усыкүмгүйн нахварнахыс, ухы уакуи-
туп. Бзиала.»*

Маруша».

Амцабз иенхжьент Куацына, апирпыл еивш
днеицрашэа дцент. Игу анбакра үүбууала ишиныгү-
шыз наргын игуентент. Днацьши-аапьшиг азээр
исытцидьраамашь хээ дшэауа. Уи аамтазы ашэ

наахшәаз Кубча, — «нахәазен, Куабына, ушәку» —
ихән, Куабына диахумаруа днанвсын, даңа, уа-
дак ахь иңиңеңхент. Куабына арт ажәкүү «туку»
нагоз ухт» хәэ рхәозшәа ибент, дыхъатшит Кубча
ишкә абрى ибз аломашь хәэ дәбая...

Куабына иоуз ари ашәкүү ипсүс изенвымго игу
тънажәент, дамыртәент, дамыргылт, инхәю иәмшәо
дыкунархент, Марушьа длызгуаант. — «Ас шыл-
лхәоз здырыр, лапъхъа сара мап сымк'уази ларгы-
саргъха, изахауагъы, Куабына заанаты мап ләци-
кынт рымхаарызи. Аиаана сцыйлгент убама!» —
дхуцуан Куабына, Марушьа дахынчәзыз зааста
иара наپхъа мап ахылкыз акун ихымзбынишьоз...

Ауха наашар Куабына асельпо ақынты атовар
аангараразы амфа дыкулараны дыкан. Ахулъазы
аконтораҳа дзаанзгы амашыназы Хырыпс сиҳәарц
акун. Диенкукъашан уи Хырыпс сиҳәент, аускуа
еңенкаант адырфасны имфа ентиамкъараты. Аха
Куабына аконтораңы җаниматк днимхент, ашәкүү иа-
уз ааха бубуа инатаны дыкан, ахуцракуа дырхар-
галан, дбырцыенуа иңыңка дцент. Гудиса дахътәаз
исаат даниахуаңш, уажашшта наамтоуп ихән дә-
ғылт.

Акомтәарендгылаа реизара налагент.

* * *

Цэгъя итхы лашээн адәхъы, аха акуаура на-
ламгацызт. Аизара ашътах аәсар рыфнықакуа рахъ
ицоз амфа икун. Марушьен Кубчен еимфалащран,
нахынчазозгы таку набжъян, амфан акуаракуа
ацха цэйркуа ахъхыз Кубча Марушьа лиапы
кны дыкунгон, длыцхраауан.

Арғызбен атъхәзбен рымасара затсык алым-
фынык еңеңәжәэ ишон, аха зызыныла аууы аархы-
ибаргон, иненикуахх'уан. Марушьа лзвено далоуп
Кубча, уи азы акун наха өйбууала дыззәажәоз
ларгы.

Аизараңы узщаара ықургыланы налаңәажәэ
ақында ухы наугент, — лгуалакуа лхәон Марушьа,
Кубча имахуар кны лыенларбүү о дахъцоз, — аса-
фра дукуа раарыхраңы апъхъагылаңца урениоуп,
нас нарбану ариабжъарак иненикурцакны унорма-
куа узынамыззаратыи иухызы?..

— Иахъатәи сиorma шъянасыгзен? — Кубча

дахыччашээ дцаант, аха нарғы игу нацан
ахыхызы, ифызцаа рөс дахырьхашыз.

— Акара адыргыланы инаугзент иахъялтүүчиригүүз
ма, аха уи ала иухэрц нутахыузен?

— Ҳакутып Маруша уи азбаху, зегзы акоуп
иҳафсхьюу усуп...

— Ицабыргыуп, иҳафсыз усуп, аха иумыхыр
акун.

— Даеазны наусыхьша.

— Агурал згонт, аизарацы уажээ утийт даес-
зны ус шумыхуазы, аха иузымхэентеи унорма зузы-
намыгзоз.

— Исзымхэент, исхэраратээ икамызт... — Кубча
наразнак денкуашэент иңсү ихуламзо...

— Нарбан иухэраратээ икам? — Маруша Куб-
ча таха имтауа инакулырбууент.

— Ауафы игу аналақам қалонт, усқан аусура-
гы итахым, ихгы... — Кубча аизара ақны изым-
хэауаз ак шимаз акара Маруша гуфарас икалцент,
нагылызбент уи дитталаны илырхэрц.

— Сукушашатуп, ауафы игу аналақам қалонт,
аха усқан игу изырхьуа акы ыказаап, ус ами?..

— Исыздыруам, ус акухеп...

— Аизарацы иумхэазаант, аха сара исцэйу-
зома иухызы?..

— Схы навсымбо акгы смыхьзент, — Кубча
дацэрхыташызызшээ дтысуан, архыз икунатээн, —
аха схы мацара навызбозар... — иҳэн иажээ
аафахитцент.

— Дарбан нас уаха акыр звубо?..

— Бхата! — иҳдент Кубча наалыркыаны, игун-
нилаңырзى еилатцэо, иңсү ак'умама ухэраратээ.

— Сара изуазен?!

— Исыздыруам Маруша исыхызы, уахгы-
сынгы сгу бтоуп, бсымбар сзычхауам, ханихырааза-
лашшээ быгухъаагонт...

— Изызхэоузен Кубча арт ажэакуа? — Мару-
шыя лгу иңырьсаант...

— Сгу шыбызьказ бдиррыз цыншьзент, сгуақт,
спеакт, амца скны сбылуан, аха наану лгуванала
дкуашон хээ, бара ибхарагушьоузен, сара сышбиз-
гуақ'уаз сымхэазар...

Маруша дхущуа даанхент. Кубча мачк иңсү

сивигект, иңсырғын хрыж-хрыжъ иләнгә-сиге
далагент.

— Сүхэонт ари акъоуп хәа уаха иштәүүчөрөлдөр
— апъхызыба Кубча инапы ахылкыз науулыхынт.

— Сара сымыртынчуаз аус исылымшент исым-
хәар. Ианбаша спәахрый, исылымшент сгу сымырхы-
уаз мәзакуан ичханы наунаңга сыйказарц.

Марушьен Кубчен ихучкуа аахыс енбадыруент.
Ныңә-аарә ахукуа рәни инхонт, енгулацаоуп.
Курала Марушьа апъижәара лымазаргы, Кубча-
гы уажәштә даръысуп. Аха Кубча абас дшар-
пышугы ахаблаңы макъана хұчыс дрыгъязонт,
иңз ыңдала иңхонт. Марушьа хүчтас даниаң-
жәоз раңзәан, дизыгудууа диахумаруан. Гүк-пүсик
ала бина дахылбоз ахълызгумтоз нара игу ғынаңжәон,
илдүруаны цасхәа изытуашәа иңхәајо далагент,
уни акун нара итәала ишъамхы иңзәх'уаз...

Кубчен Марушьен уаха ҳәатәс рымазамызшәа
ацәражәара нақутцит. Ус Марушьа дахынхоз агуаш
аेы ианиеи, афырьагы заңгылт, ҳамтакы рхкуа
ларкүны еидгылан еңцәгушуазшәа.

— Уажыраанза изумхәазен ари еңпүш агуала
анумаз? — лхәент Марушьа, Кубча дрыңхалишома
үхәаратәс лыбжы ырханы.

— Аңхәара сахыпъама?..

Марушьа ғылымтәент азнык азы, аха нас ина-
цилтент: — аизараңы изыумхәазен абыржәы иу-
хәаз, уара антсахара иуоуз сара ишсихъяз?.. Ни-
куя Тарашиб-иңә икәмзаара упсы наңшәмәхент,
уни араион ахъ иңханы дымщакуа дықазар, зөгъ
акакун, уаха ҳаизара далазырфуан, иуирхәара ды-
кан уни уажәы иухәакуо зегы...

— Зегы акакун, исызхәомызт... — Кубча даан-
пъххуын инацилтент: — сара стыпъакны бықазар
бара ибызхәозма?..

— Исхәон!

— Ибыхнарчон.

— Исыхнарчаргы исхәон.

— Ауаа зегы гула еңпүшм, икаларын ибхәар-
гы, аха сара...

— Иузымгуаңыт!

— Ус акузаант нас...

— Марушьа дааццакынт, ләәжәара еиталкыит.

— Сара исхәонт...

— Иарбан ибхэо?

— Уара нузымхээз... Унормакуа ахызынамыгзоз азы сытгас наутаз. — Марушьа лцэажээндийн эхийн Кубча мачк атын илыхыр лтахызшээ дээрхийн түүчин зоз ларгын игуалтент, аха илхэаша лхэахьан.

— Ихээтэны ибыльхээзозар ихээ.

— Исхэоит хымгъада!

— Ихээ нас!..

— Рацхья Гудиса насхэонт, нас зегы... Уятэй амхачы ханаанзалакь, аяар сферылагыланы ахыатыхуа зегы акы аанмыжькуа ирыласхэонт...

— Ихээ! Иагыхызами Кубча азы бзина дахьин баз нахъяны инормакуа анизынамыгзаз еншэхээсээ нажээ тыханы инхар...

— Аха уи хъзым, иччархуп!

— Иара убри аччарху ауп нахагы нажээтыханы инхаяа. Ихээ нас нахьбытахуу, ишибытаху, бара ибымхэаргы сара исхэонт. — Кубча зында деңца шэент. — Ихуартамкуа ишсихыз саргы избонт, уи фыза лакуны ирхэонгы смахацт, ижамлац усуп, изахаугыс ихартом, мцуп рхашт, исхнарччашт, аха исыхынт, исыхыз ауп исхэо. — Кубча изгуумтазакуа наха-наха ибжы харакхон, игуаара нацлон. — Сшибызькаас бара игуабытент, сара исызбамхеант, уи азы стыкукуон, сүгүжэажэон, схы сазымиаант, сгу сымч амырхеант, схы-сгу ахшээ аёнижа снент, уаха сылышмент, зегы сзызуз сгу ауп, сүгурага, ибмахауси исхэо, буафими бара? Абар бацуацш! — Кубча иблуз ахуда кны длахан, ихээнцэраакуа цынххаа иненлентент, игу хтны Марушьа лышка иненрхент.

— Иахъа инаугзент унорма? — лхэент Марушьа, аргыс имарна соуит лхэараашээ, аха игу дасыриц лтахжамкуа.

— Уи афыза дааэзны исыхыуам схэхьент, уажжэшьта издирт азэы улызгуумтазо лысахагахаара ишаальсамыз. Итабыргыуп, дааэзэйзар ихэомызт сара уажэы исхэо, аха уи угсын ихьримызт, дызтакхуу дидыррүү... Сара сгу аартцеоуп, сартгамацаоуп, сгу наанагаз наарэннак исныпшүүент, игунызгент исыхыз...

— Иахъа Куацьына узицэхасзэн? — дцаант Марушьа, җаниматк дашрамлащэакуа.

— Изом, уи мазала дышбацэажээз зөвлөх
хэн, сгу изенбак'уан...

— Азэй бзина дубент хээ уусура айнга/үйнтай
хар өалома? — дхуцуан Марушьа. Энгийн/ийн
лара лызцаара атак өалцент лыбжы нытгани.

— Иарбан икэмло?

— Азэй бзина дубент хээ аусурацы уснцахар.

— Абзиабароуп аусура нахагы итызго, ус шакуу уажээштоуп илангылсыкаа. — Ихы феитихынт Кубча, игу нахуон игуалакуа хтны Марушьа нахъленихээз, уи длыкугуб'уан зэгъь рыла дөйлхрашэа, аха дааньхъхуцын, — уаха рацэак спатент убама... — ихэсн гуаныла.

Марушьа лгудаана гаракуа реентаркынт. Ари аминуткуа рзында Кубча гүчхүк енцш длыгъхъязон, игура лгон, аха уажэй рефьца рымцаара атхыбжьон амфаду аёы нахъгылаз даназхуц, лцэа дынтызызаант...

Уи аамтазы апътакуа лакузаны ихылахъян. Ииенкурццакны имацэист иддит. Акуаршы абжы заангухо налагент, аха Кубчен Марушьен сидгыланы ацэжээра насын...

VIII

Алада, ахракуа бъаз-бъазуа иръягъаца реыхаракны нахъгылоу, икенкеинуа ихтуул, алада амшын макъана итынчзам, ацэкурьзакуа ибылгъя-чылгъо ацафкуа инареаччоит. Ашхакуен амшыни ирыбжъанакыз адгыл чашэккуа енкуцэашь, ихалалза иштээ шынжы аахыс ахылфа-псылфа рхылтцуент. Амишэгъякуа рыштыах ахауда хьшэашээ цкьюуп, изфыдоуп, уахыншлакьгын агъсабара лахъяхда иштуп убла хнак'уа.

Икупъраа ишоит амашына амраташаархь шык'оу ахы рханы. Гудиса машынала дахьцо ила-пъш изрык'угом акаршэра енужъракуа еимехазк'уаз амхкуен аплантациакуен.

Кьяематэала дейлахэоуп Гудиса, амашына ихы хирхэхээны дыншунт, ихылца ихыхны икны. Апъшахь ифасуа ихахукуа шынцэра-шынцэра еизы-хээс ихы азкуух икунахэонт. Амашына иштоу ифынцэа рышкя лассы-лассы даахьацшунт, ашэа ахапа эхэо даналгалакь имидонт, ибжын акаф хээ

иғацаза арбызәэ рыбжы иалқоит бжык нал
мөшшазо. Аңар рашәә апъша имцарсын ^{Магадан}
тыхуа^тцарада акаршәракуа ирхысуан.

Амашына ыкупъраа ицион. Ақыта қалақыңас
далапъшует Гудиса. Ауалица тбаакуа еиххә-еңт-
хәә инаштуп, аен ұыцкуа иненбүненп-
шны еңкарыхут^тәзә аиглоуп икуаш-қуашза. Гуди-
са бзина ибонт ағны ңсаатәкүа, гуахуас иқатсаны
дрыла^тшует еңшрып^тсса агуарп^тбжъарақуа бжыр-
тәааны ақызкуа ибжью, аха игуазхара избом,
амашына ьуп, иштәхысаа нахъцо уажәы-уажәы
иштәхъка инхонт агуарп^тбжъарақуа. ағнкуа.

Гудиса амашына дакутәааны данцо, ианигуа-
ламшәо ықазам ихучра, иблуз қаңыш хұзы иштә-
ны, артәа-артәаахәә дыхәхро иес азкуа дықуиан
аҳыт^тқара еиңш архадахыууаа дангалозтән амин-
үткуа. Уи уажәы аесө дшакутәамгы міху игуа^т-
хонт ахауа еңфырфро дыштәхысаа дахъцо.

Кудырта имлеңкүа амашына аанғылт, ус
итәхын Гудиса. Амашына дналбаан ахтыста
шықаз иңинаяхент, иштәлан рәйнархент иғыз-
црагы аззық-ғысьзак.

Гудиса, ахтыста данынхыт, наңхъвака илаңш
ахын^тзаназоз амшын дхып^тшылозшәа дналапъшит
ачан плантация. Ачайрта хыбны аколихацәа хыуп.
Икахухуа-кахухуа иғашту ачан риад дукуа рыб-
жъара азәзәэ бжыланы иционт. Ачан ббы қата
илингас аттахәа ихықушәауа, ачан хыхыф^тәа рнап-
куа уажәы-уажәы чан ббыла иртөні нак-аәк ирд-
халоу акалацкуркүа иртарп^тсонт.

Гудиса идыруан ари аколихара аранон ақны
ачан колихаракуа рығенүт^тка аръхъагылара шамаз.
Уи ачан хыхыф^таа рахь дненин русушы дахуапъ-
шует. Еиликаарц итахыуп зөгзы, изтәар-
куа ртак қазтоз аръхызыба Катна Лаңыш-п^тхә
дымлзызырғуанаты иғнапык рызна ачан ббы өн-
хын лықлачкур интәнп^тсент.

Иқаларын Гудиса имацара дықазар аены
хулаанза уи ачайрта дыхшыу ихигаргы, аха
иғыз^тәа ику^тыртуа ианалага, дзацәажәоз аръхызы-
ба лахь, «бус аабзинахант» ихәан дығны иңи-
аяхент. Дахъозгы изнапык азна ачан ббы өнхын,
иманы амашынахь днент.

Гудиса амашына данындала, асыхда асарна нахент. — Уи акультура заңашыя замта, кнауда иштәүп. — ишәнт гуаныла. Алымфандың шуаз ачай аарыхра ишалагашаз атэй акун, нара иғафа дгыл ақынгы ачай култура наха нахьанаалашаз избен, радгылкуа иреңбыйз гуаныла уи назик'уан.

Гудиса Akyaka дцен, икан акомғареидгыла Алыснытән аобласттә комитет аплеинум, нара члес дызмаз. Akyu даниси, Гудиса иөмзак дааштыкын, ақалакъ хыла-щыхуала дакушаны имбент.

Ақалакъ антакра дукуа иниуз изғыашьомызды, сиршәә ибон. Иимбашыз ахан хытыңцакуа ибяз-бъазуа идыргылахьент. Ибонит дырфегых эшшапы ркхьюо, мамзаргы зыбағ еибытаны налгахьюо ана-ара ағенкуа.

Akyu аеартбаант, ишшажаент. Абаҳчакуен апарккуен иибац ракузам, ирацахент. Еңтадырыңызы аулицакуа уннырыңышылар, шыкусы фажәа уажәы апъхъа еңтархазшәа апъсатла дукуа тың еңтархаз еңцырхууны иғылоу ақалакъ иатәа бъыла итарлахаусент.

Гудиса индирүааз абазар ахабаргы имбент. Уи атыш ақны апарк бзинахутәкъя картцахъян, икар-цахъян акинотеатр өңүц. Ақалакъ асы аусура шщаң ицион, цара азбаракуа тадырбонт, цара аулицакуа хаҳала ирчаптоит ақатран ыкудыртсоит, даса-цьарах адгылыкуа жны иштыуп, азымфангага атру-бакуа ыщартсоит.

Akyaa инбашыра нахъяндырыкалакъ апъаста-куа иниуз дыржылент. Гудиса хәшшак изамто игу нахуент имфапъасуаз akyaa рфырхаттарато усуракуа. Антакракуа иқалаз ракун ифызеи нареи ахәарта реибамто зызбаху рымазаз. Ус ишиненуаз, Гудиса киоскак днадгылан, агазет ихухант, иларха-фарходнахуаапъшиит.

Арғыс игу итгурбъаант нара дызлоу аколихара атэй ахвахәоз агазет адакъя даннахуаапъш. Ифыза диманы амшын ахыкуахь дненин, аскам дныкутсоит, агазет заңтихын нара инапы эңаңыз астатия зөгөрдүхъаза дапъхьент, уи аштыахь дрыпъхьент Хырыпъси.

Никуен ретатиңа. Ағазет лаирхент-иғайрхен
Гудиса, акраамта дахуапшын игу изакумго, нас
рлатретқуа ианыз дара зақа иреншьшыз щөнинде
гүнта, мыңкъа-шыңкъа ирены ныныба иңбейтпен! Оңдэ

Ашыбыжъ агу ихыңхъан. Аңар агуркъхә азал
ныңдыртсаант, аха макъанагы азәзәала, фыңға-
фыңғала енхышшәә-еншышшәә ағналара на-
сын. Гудиса азал уахыныңнало амба альхашәә
дтән, иваракны атылъкуа штацәзы гуазтаз фы-
ңыа атылъхаңәа атыхутаңшәә иағналаз ара хтәр
калома рхән инаандибаҳәләнт. Гудиса ахасахуч-
куа днареңгъшит. Руазәк Цакуа лакун.

— Сатабымтан, — Гудиса деагылан, Цакуа
лиапы лымыхын.

— Бышъякоу Цакуа?.. — аръыс игуңеңдәм-
куа Цакуа даниба дгурбъент, абзабара мәбәз-
тиас инаңжәлан, акраамта ихуу-хуууа ишран...

Цакуа лөйзә Гудиса дилордырит, аха лара
иаңгуа днатәсит, лхы идкыланы тынхак иенпш
диенгүрбъаны диацәажәон. Лхы-лөң чча-чча цыр-
хъеза лзамфа ышзакуа руакы абы иашратыгък
енхамкуа инташшәәон, уи енхагы агукра лиатон,
дарлъшзон, аналашың чыда илымаз аанарпшуан.

Алъхәзба Гудиса дызладыруаз мачын, аха
мыңху бзия илбоз лөйзә гуразыкни ларен акыр
аамта енбамбаңкуа дгыл харак абы ишымгүбүзоз
енкушшәазшәа ақара дилацәсит. Иқаларын Цакуа
лымахәи лаҳәшьең рхабар дазцаарц лтакызтгын,
аха заанаты Гудиса лхы идкыланы диакут-хутууа
идылныңхәләнт ағазет рколнхара рехууаны нахъах-
цәажәаз.

Апленум налагент. Ажәаҳу ашытакъ ахцәажәа-
рахъ ианиас, Гудиса наарласны ажәа иоуит. Уи
нахъада ақалакъ ақны арсқафык ауаа ахътәаз
ажәаҳәаразы дыкүмгылаңызт. Атрибунаң дхаланы
азалахъ итәаз данинарылапш, ажәаҳәарап сцэйуа-
дафхома ааигуахут. Гудиса изы зегзы реңхада ихын-
тараз Цакуа дшизызыруаз ахъидыруаз акун, уахъ-
гы дынхъапшит, ибент альхәзба лыблакуа траа
дышихуапшуаз. Иңсип шиңэйрацахоз аңгусита,
дышент ибжы хуанчар хәа, аха фиңкәләтәи уи

икуңуракуа акы рхымтит, али-бэси рыбжвара ишэ ракуа наихъеит, игу ипъсахыит, икъаада биржакуа инейцыхны нацхъя иныкунтит.

— Ағызда! — Гудиса ибжы аўтарахә азал ифныфуан наха-наха иштыцыа, атрибунасы дылан апыша змоу азә нахасабала.

Цакуа гуахуас иқатцаны Гудиса дизызырғузан, ибжы хад илгуланаршөен аколижаңа рәар раъхъа дгыланы ашәа аниңдоз, ианеңцыкуашоз. Ахалғыза ллымха данынтахутхут, дәхүхүа агуалашәракуа дызтаз налыхкьент, лаъхъа иниакъязшәлбент урткуа зегы илаштыштараха.

— Ааи, зызбаху басхәаз абригадир наун, —
лхәенц Цакуа лбжы наркүны, лфыза Гудиса изкны
аэзцаара илтылтаз атак Кацауа.

Гудиса абрагада наңыз ахамаатэ планкуа
рынагзара шалдыршоз азы рұбыштақуа ртәсі хәауа,
ахатәкритикағы Қантент, назгуентент русураты
макъаназы агхакуа иримаз.

Ажсахъаразы замъ имаз дахысны дцэажээн ун, аха ипъирхагамхент, рлымха кыдцаны изызыр-фуан замъ тъыруазар аштъбжъ ухааратэй. Ус на-жэа даналга, агуркъээ зегы рнапкуа еиниркъент азал фырцэажэаауа. Гудиса нахара изхазшэа иб-ент, замъижээфа имазар длымратэй, игу тгур-ьяава атрибуна дналбаант.

1

Цакуа лөңзә зегы Ламара Гүниә-҆ъха дреп-
бъалшыонт; зыены акласс еиңталаз аахыс цъарак
еидтәланы атцара еиңцыртоит, рыйсшьара микуа-
гы еиңцырхыргонт, акиносахъакуа ирыхуапшырыц
ицозаант, атеатр ахъ ицозаант, нахъцалакгы еи-
ңуп, еиңцыкуюнт, анкы илтыхашшә бзна еибабоит,
рыймаза еилочп...

Гудисен Ламарен Цакуа рыгута дыргыланы ииненүеңт ақалақъ нааланы, ашыха ашыапахы рхы рханы. Анызыңа сиңәражсон, иччен. Аулица аганкуа рең зуахкы утахыу ашәткуа рфы хаа лаҳа-лаҳауа, ибышىз ахыссы иғылуу ртэң ртэң, ирхэон азҗабра, ачкунра ртэң. Ус ишненуаз, «Цакуа, ахулъязы аекзаменкуа реазықатцаразы бара

бахъ сиенуент», — лхән, Ламара лұғыздаа дрышың
тын лыфнықа дцент.

ОМРОБОЛДЫ

Гудисен Цакуси енманы даеа улицақ жыныстардан
сын, рөсінде ашыныңда, аха ҳамтак азатты
өндөзомызды, рымасара наанаизынха, Гудиса иңдә-
жәара азиңхъбент, диненуан деңгупата. Цакуа
лыбланабара имаз наха-наха длындахалозшәа ибент,
лыблакуа динархыпшылент, аха дшәозу дыңхашьозу
үзенілмекаауа дзырфуа дааңшит.

Гудиса ұмыт-псымшың дахъаанхаз наргы акыр
нааүсеништент, аха раңаңақ инмырпышыкуа ахшәт
хәа игу ипсаҳт, акы зәә наладамыз иенпіш крый-
край ацәажәара дналагент. Ус раңаңақ бжыламкуа
ахыгүхәа Цакуа дахъынхоз агуашә инадгылт.
Гудиса агуарпәхъ даңдыпшылт икупрааны ица-
шәа фны қышқак шәтүшша италаханы игылаз.

— Цакуа, нан, бмаануен ағнықа! — Цакуа лан
лыбжы налыргент. Үи игуалтент агуашә асы лып-
хә азәи илзымдыруаз дидгыланы дыщәажәоз.
Инакурцакны Цакуа лан уахъ днеңт. Цакуа лани
Гудисен сибалырдырт, илалхәент арпымс дахъатәни.

— Нас ағнықа дзаабымгозен! — ан лыпхә
губбан лытаяу, Гудиса имахуар кны ағнықа дналы-
пхъент. Ан набалдыруаз Гудиса ағнықа уаанихда
Цакуа зақа дихәахъаз.

— Сыръха Хықур сымш хатда данца, акыр
саңынт, — ацәажәара даңын Цакуа лан, — дызба-
тқылан хәа сгу итамызды, қафа дғылк ахъ лхы шың-
лырхен схран, севирцегъаны сықан, усқантәкъа
шәышкатәык азә дызбар, абрисқақ затца сидым-
хөйларыз, акакен хәа сиңақъаргы қаларын,
аха уажәштә сгу хылпассент, сыйзаб дызгаз лара
леңхагы дейбүп рхәент, ахъз-аңша змоу азәи ноуп
хәа сахауент, иуаажалар напхтара рзиуазаап, хымзү
рыкуимгаант. — Цакуа лан Хырыңс изкни ахышәт-
хәа аехуаңхызықуа лхәент.

Ани апъхан Гудиса енгурвъяцәа ағнықа дхар-
галент, иху қарпент, идырхнент астол. Цакуа ар-
шемара аанкылауа, Гудиса дидтәаланы арыжето
иджало, лара лтас ала ғыткгы лжәент.

— Саб нахъя икамзара ухуент, — лхәент Ца-
куа даниғатыла, Гудиса арыжетә раңаңақ ахъим-
жәыз лгу наланы.

Чан шытых Цакуа астол еиллыргеит. Аката
жаттартахь данца, Гудиса атзамац азы ахыра-
гылаз асаркыя ду днаныпшылент, игалстүрдүрдүрдүр-
нас ихы ихәан атзамцахь ашаку раңза ахыкказ
дненин дрыхуаңшуан, илаңш ахын Цакуа лпатрет
тыхны ишаңаца иханы иккысыз.

Цакуа ачысматәэ наарласны ртың икултцент. Ихаакуакуараза лгу икуфуан уажәраанза лан илхәэз ажәакуа. Урт ажәакуа Гудиса изкын. Цакуа акыр дрызхүцит, ифны дацъхьозшәэ ажәак бжымыжъзакуа илхәент ларгы гуаныла: «Дзакутә тцен бзиахузен, лажәымтә шыабзиаз уи иан абас ахы нағызыу ахатарғыс дызмоу, ахаара шыңтоу». Арт ажәакуа ентахәэні Цакуа гуаныла даачченит, аха уи лычара ала илхәарц илтахыз мазан, тәдирааша амамызд. Нас мүхү длахұыхза азалахъ давин, Гудиса дзыкутәаз адиван атыхуахышәэ днатәент.

Лгу тыбъя дээжээн Цакуа. Гудиса нажаакуа акыр икъясын, ус шакузгы излацаажэахъяз рацээн, аха атыхутэаны аллитературахь инаасит, чыц изынъяз ашёкууа рзы дасу ргуванагаракуа енбырхает.

— Иахъатэн агазет ианыз акритикен абилинографиен уацъхьент! — лхэент Цакуа.

— Сальхент.

— Итугапъхама?

— Сахынкушатым рацоуп акритик. Уи дзых-цэажээз апыхутэнэ итытхьоу ашёкукуа иреибуу фынтаны исыпхъазонт.

— Уензгы ивубазен? — дцаант Цакуа, Гудиса дпэылыхыр лтахызшээ.

— Афынта нахрээ аякы сиңенхәсүт машара ауп. Цабыргны иғхаданы шкам уи афынта, аха урт аякакуа зарышымшаа збонт сара стәала.

— Аха уи назыкатоу критик'уп хэа дыгъхазоуп.
— дурсун Накуя, Гулиса дизызыра.

— Дыңхъазоуп, аха уи фылкык рылоуп критика қаташа формас имоу: ағымта ма ибзиазоуп хәа дахцәажәроуп, мамзаргы — зында акы наңысадам хәа. Уи ихате гуаанагара убазом, абас акун ишүфтәйз хәа ашәкүфө хык дыкунтацом... Ари бзноуп, ари хуартам мацара азхом ағымта анлыргарасы. Сара сгуаныла, ағымта ихуартамкуа намоу шхуартам ааръшны ашәкүфө ирбатеүп, аха ирбатеүп

үн рееншыас иамоугы. Дшаататым автор ^{үн аны} Акритика аус тнагонт, акритик ашэкуфы ^{жарыс} зароуп.

— Уара унашоуп. — лхәент Цакуа дхуцуа.

Гудиса дбригадируп, алтература аганахъала унажара джаларым хәэ лгуаанагаракуа налымкутаба ищент.

— Акритик нара игу наанаго мацара акумкуа, альхъяфца зөгъы хгу наанаго ихэозароуп данкритикуу, — инациент Гудиса.

— Хара альхъяфца хленшээ цэгьеуп, акритикцаа акритика рзыкахцонт. — наанибарчент афыньяагы.

Акуапахээ афи ашэ даахшент Ламара, шэку гуартак лгудкыланы. Ламара дкахухуа лкупьшра дтагылоуп, деиннаалоуп, лыцымшыкуа ипа-паза науны лылахь икыду мышху длырцшзоит. Лышэкукуа астол иныкултсан, акуардэ даахан днарытээлт. Уи илхатцгыланы игылаз Гудиса дымтээзакуа, — Ламара баанитазы сонт, аха сатабымтсан, — ихэн, ихылъя шытыхны ицыненхент.

Адаахы илашьцахъян, аха афымцалашара акалакъ каххас иарлашон, Цакуа лани ларен Гудиса уаха уахтаз хәэ ишихыныхалаз дцент. Гудиса ауха акалакъ аёы дыхон, аевынтэй альшьзара мши ицырхагахент, аусбартакуа рышэ аркын, Хырысь Никуюен еилкаатэкуас инаалы ианырцаз рщихуала адирбатеныиза даанымгылар ихуомызт.

Гудиса адирбатэн иускуу дрызхуцуа дцион, аха илацьш лытцашон, игу дтан Цакуа, тынч игуазхара длыдтээланы дахьлацаажээз насыць ду эмоу наакуны ихы итъхъазон, дыкульраны дцарапшээ дласкуандраза ихы ибон, макъанагы игу икуфуазшээ нахауан Цакуа лцэажэабжь, лгу зартны илхәоз лажэакуа. Игуаланиршэон уи дидырыз аахыс заңантэ гуаныла абзиаракуа сикутъхъазо наргыы ихы алархуны илзенбъиншахъо...

— Мап, — ихэнт уи ихуцракуа рыштахь, — альхэзыба лсифратразы улменлахан, зынк ада думбацикуа угъыс лылахо акинза лыбзиабара атахым, сиашам саргы ус зыхъыз. Альхэзыба деилкаатэуп аус аёы, аусура абоуп ауафы дзакутцэкьюу ахынудыруа. Ускан цынка цыутк енцыфарагы атахзам, иаразнак нубонт уи лдунен күпчилара, лцакы...

Абас дызбон аръыс Цакуа лыбзиабара амшаба-
еңпүш ишицразгы. Ишыгақкуа ааирщакыц жабта-
никатэ бахча днаасит, дцен амшын ахыкүдүх ти-
кәз. Ахулъаз ақуаа рыпъыс ршыон, абйрлайш ти-
реесилаңа-реесилаца инеи-аануа ақалакъ иалан.
Гудиса саргы шәара сышетәуп ихәрашәа урт ры-
жәпара днаалат.

Ақуагес наркаачқон. Уахынаңшлакгы агура күршээр нубаратэй илашан, ақалакъ зыркаачқоз ағымца лашара амшын агу нахъхыныңа ихцелон. Азакъ хәа ұтыуа өба дук абауаза наадгылт. Аңа жалар ағыңдахәа амшын ахықу ықуртәа инен-аапуаз, агуркүхәа ағбахъ инаңшит.

Амзикабж гон, акалацъ нахыфа.

IX

Альсабара бзиху лах-чыхза икан.

Ааңынпас аңсаа рашәабжы гон акуатқуа ыңғырдаажәаауа. Амхкуа аңыцахә ауаа ртан, шудауан зехыныңзарәтә аңажәабжъкуен аччабж-куси.

Гудиса Ақуантәи даауан, икыңта шығышзаз өсілдөрдең ібазшәэ ибла рыйдалон инбоз зегъы. Университеттегі ишаанагоз енгіш, асны Ақуа ирласны дзалымтит, инеиртакуа рацәан. Зин акорреспонденттәзә Ақуақа уаныкуло ҳашқагы үкүдігүл хәз нархәханан ақынта, иускуа қатсаны дшаарылгазтәкъя аредакцияхыгы днеит, уантәи дцент амазаин ахь. Арақа уи ихұхант сиуенгъым ашәқукуа. Исаимир-Көктем егырт амазаинкуағы. Ихұхант иан лзы апъхын илшәйләцаша хәз аймаа татакуа налатсаны зынктәи лицәматә. Нара изынгын ихұхант ажала змаз костинук зааирыз, ашъатса бзина ақутсаны. Абас денкуахәа-енкуағыса ақалакъя даалтуан енгіш, ақытсоветахъя наауаз машиныңк икүшәан далаант.

Шыбжэахъан. Гудиса ифны́ка дцион, игу ка-
ршэны дненуан ихабла далаьшша. Абри аамта-
зы, шыхеи-зыкутен зегын рцэажэо, абзарбзанкуа
ткьозшээ ахысбыжькуа гент дыдратас. Даатгылт
дээрфуа. Ахаачаҳэа игуалашэнт эни акатцэараы
хар хутакуа рыбзарбзанкуа ченхак җамцазо. Ги-
тлер ир икүбаса ианенилартса.

Гудиса ачамадан ың никыз неиргылан, дзыр-

фуа нағъхъяқа дыпшит. Ахысбыжъкуа еиңталаң ишон, аха абаҳукуен аңыхакуен ишырынға шығарула шытажъла иғъежини наағ'уан, агууга-гүрүшкөңүрдүк ақраамта ақыта нахығуан. Гудиса идырит зарт ахысбыжъкуа зызхәаз.

Ааскыа азхытца иқаз амфа пүщәнды наған, амашыныакуа зымфасуамызт. Ағар сизаны амфакатца-ра нағын. Гудиса ирщакны иңиғенхент, аха таку набжъян, пытрак амфа дыкухент. Ус ахысбыжъкуа ахъгоз шықаз деңт. Абаҳу дыреғегых алаңум ыңца-ртсан, аръжаара назырхнан.

Амарда ашьапахы иңаҳаракны иғылаз Гудиса дандуарта, риапкуа қын ирласны ухал хәэ изәйр-тит. Уи наразнак акухент, Гудисагы ичамадан ұхъякны, дығны амардахь дхалт. Амфакатцағыңа ыртқақа абаҳу азқуахъ алға хуҳуаңа нағыцо амбаба ғұхтқыент. Инакурщакны агууга-гүтуахәэ ахысбыжъкуагы гент, адғыл түсит...

Абаҳу ахържәаз акуша-мыкуша ашәапыңызға ыңаҳуаа, ганха иңент ахахәкүа шытырькынаны, аха тәғантәңәкә ихаууа иңаз ахахәкүа аршәа насуа ахауа налан. Аз нырцә өхалака аекуа хәуа адсы икүз ахысбжъ ентарырдан, еилатыруан рхкуа ра-ханы. Тәғантәңәкә иңаз ахахә ыңеҳакүа ана-ара агуз-чыз хәэ акаҳара налагент. Ахахәкүа иңаҳа-шаз анкаһа, амфакатцағыңа еибарғын хлантықа итталт. Лавумла иңиржәаз абаҳу азғанк алаңатә зхатәаз иқубаса нахыштыңаңа инақуибаҳәент.

— Иахъагартаз апъсыртатәкъя нақушәент уба-ма! — иңәент Гудиса.

Ағар римургакуа шытқуцәа аусура налагент. Хырылъс ұзызара ззиуаз абаҳу кылтәара реа-зыркынт, даса ұзоукы иқубаса еилажызы ахахәкүа азыгутахъ ибәртсон, зегын уск-уск нарығзон.

Ашыбжыштыахъ ағар усура ианаауаз, Гудиса драғыланы даант. Амфакатцағыңа шыбжъаңаңа абаҳу х-ұзараны иқылрытпәозтты, уа-жәз жәаңызараны иқылрытәтәент аломкуа рхы иташәо ақында ищауланы, итбаа-тбааны. Урт ақылтәаракуа динамитла идыртәент, аинзакуа зказ афтелкуа ргуларғыланы рөышатакуа бүбуаны иржәагүент.

Абаху алаңум ыцартсан, апжэара ңазырхан! Афтелкуа еңцирхуоны рхкуа ытхадаң, аха наң аназарахь иказ, Гудиса წаса ишкыншада, ишкүйнде наха науи, егырытгым рхкуа ытхадаң ик аткыс ак еңсаны. Гудиса уи ус изықанцаз адинаиткуа зегы еңцирхуацыр, еиха амчхара аиуп хәа акун, аха урт зеницирхуацуамэт...

Хырыңс амфакатцағцә апъхъакыртахь идәй-күнцан, Гудиса дизыңшины дылан. Гудиса әспүңчка аркны раъхъяза аназаратәи афтел нацрарсны, зегы амца дырк-дырк'уа абылаахаа дырхысит, нас ағыншагы еибарғы апъхъакыртахь ифент.

Апъхъакырта ахыықаз аць ду амтсан атжээа итатәи зегы. «Атациагарашә» акағ ҳәа ишыртан ишырхәоз абаҳу тқуацт, пулемнотпас жәнта енкурцакны ианхыс, амфакатцағцә ахыықаз атығылды аахың-хыңт. Уажэраанза ирбахъаз ақы нацыңжәламхеит уажетәи абаҳу тқуацра, ауарба-жәкуа хапъишала ицөзшә ахадә-мәыху тәған-тәңкә ицент. Ахысбыжъкуа еиҳымсызъо ашхакуа ирниғуа игон.

Ихытны ицент алға икучыз. Абаҳу «қашыха» иштән агу фарханы. Ахысбыжъкуен ахахәкуа рка-харен енкүтәент. Ашәрах зышыз иңылаузшәә, амфакатцағцә еивасны илени, иңыржәаз абаҳу иакубахәә аусура налагент. Аңақъа еңтакылыр-тәон, азыгутахь идирбылғыон ахадә წехакуа.

— Уажәшта ухала нұзынжәарыма абаҳу?

— Иңызжәонт Хырыңс, — ихәент Гудиса агурагара науз деңгурбъауа.

— Ибзиуп. Өұмышрыла абаҳу амға ағеганы, хмашынакуа ағысуа иқататәуп. Ари аус анағзара уара иудыстепт ағыза Ашларба, — ихәент Хырыңс, иблакуа хазны, аха инакурызууаны, дтсаны ишы-кантаз амфакатцағцәа идирдыруа.

Хырыңс иңхъян дахыықаз ақытсовет ахъ ді-ент. Гудиса хамтакы дхууца дылан ицоз Хырыңс дизыңшуша.

— Ари адца анысынамығза ахымзб згент... — ихәент уи гуаныла. Аха агурагара науз игу тнагон, миҳу длах-ұыхда дқанатсон, избон уи шынаңгужашаз. Ибла наахгылт Хырыңс данцоз «угу үеаныз, машэыр шэымун» ҳәа сиҳаазгы.

Гудиса даакугъежын ифызцэа днарышаптүйт. блаала енимидент азааజэала, ажэак шимхээзгүй 00592-0 сибадырт, нахьен-уатсанрыл абааху үзүүлэвчийн 001015-0 шынынкуа ачысса нахзыкацаарыма хээ азцаара ихын-ицэ наныгьшээ ажас, ифызцэа хымъяда икахцонт хээ шырхээз рыбакуа ирхынбалт. Гудиса дненку-кьашан, ашацахээ абааху аган аёжээнэ нахьеила-жызы акуара днылалт.

Аколоихацаа «аус Ѣсуп, ауафы дыбоуп» рхэн, амфақатцара гъэсни иркынт. Руслана атемп кадмыршээент Гудисеи дарен рымацара иланенизынха, атакпхыктура ирыйдээ шеилыркааз мөштэо сивагъежыны абааху дыргон.

— Абааху «атларчоъятацээ» ахархэент! — Гудиса абжьеацыны сиңши ифызцэа драхумаруан, абааху анткуацшаз зин ашээ ацхээ, зин ажакий хээ датцахээд аусура ргу азирхатсон.

Кутар Никуя наарласны амфақатцаацэа рышкы даараны дыкан, аха уи даанда амфақатцаацэа сивагъежьвуа аус руан, абааху үржээнэ идрышьякьастон, лассы-лассы ахысбыжькуа еишталаны рёмынхон, шыхен-зыгутен рцэажээяа.

X

— Сара уи аханатэгы сзыкушахатмыз усын, уара уакара атцара змамгы азэ үзьара калакьк акин аус иухьент, — Назиа лычкун Куюына да-зырхууцаа лицэажээн.

Амра гылахьлан, аха Куюына макьана ицэр-та исылахээны днан азалахын, амра ашэахууакуа аженцээр ишакылъхаз, ахэнтихээ ишикүүсент. Назиа Куюына нацхъяа дыкутээни ихаху лирапы алшьвуа илхэент: «уанду уху лырмазеихьент, уажэшь-та угыланы уёры зээзэа, ини, уесиляхээ, какал кини уца ажысовет ахь, ухы уахашшасаа исылшом хээ, амагазин акин аус ахымууа ажынто ухы уакуиты-ртэрэраты уныкуа.»

— Уи саргы ргу иныкүсшхьент, — Куюына атзамцахь ичээ рхэндээ дахыкуназ ахьтэ даахэйн, ини лышкы ихи наирхент, — аха зеңпүшкэм ала аус ууент, атовар ентарсраёы есымзатэн уплан наццаны инаугзонт, нас нарбан ухы зых'уркью

рхәан, нахынсааз азы, мацарагы губъян
тент...

— Ус намуазар иқатца өтыгак, ухындағы тарбия
таша ахасағ шыты.

— Иқастарызен өтыгас? — иқән, Куаңына
даанырхыхүндіт. — Ма атахыны сцоит, соушәышт
сәхәроуп, аха апъхын гутаны нарбан тароу узтала-
уа хәа исәзтәашт...

— Гүшзала инениша, нан, ентамааниңүен акласс
таларагы, ианамузах усқан урындаап. — Куаңы-
ней Назиен енбажыон, урт шейбажыоз даргы ирдү-
руан, аха уни ала ргу рұқычуан ауп...

Куаңына аттара дамарағзам, итахзам. Уи ақы-
тантән ашқол дааналга нахыс иан ақырғыра да-
зылкынит: зны Москва дәйекүлтіңті, зны Картқа,
аха лхъагугуа иғныға даауан. Назиа ақыр дүнгаг-
хъан уи атыхуала, ихымзұбылшыон анапәштәә зда-
дбымағзам бычкун затәзы бәзәтәы ақни дышилабза-
амғон, аттара шъабзимыртои хәа анралхәалакъ.
Аха Назиа лыңқун ибжайғылдызракуа хъалыр-
шыон, имоураху мыұт, макъана дқуپшуп, сүгүхва-
нғонит лхәон...

Ан лыңқун дырчачатны длааңент. Данхұчыз
ихы даужыны длыман, иқантоз зегзы «кататаңьш»
рыхъзын, уи азакун наргыы иғуаңхоз зықантоз,
иштахыз дыққаз.

Куаңына иан лакун зында даашыакузъоз,
сычкун дұырзғап қалтан, Куаңына сымш дәзкуу,
иқантаз-ниуз хәа избаху акуи илымазаз агула
хәсакуен ларен ахъааниналакъ. Куаңына иан
дышилрекхуоз, изылхәакуоз зегзы нахауан, уи нара
еихагы иғу архатсон, ахамаңғыларға иланатсон...

Куаңына Аңыңыңтәйләтә енбашыра далахун.
Уи қышынықуса афронтахъ иқазаара иғири мыр-
щалкын ианымпәшит, иан лымч зкумхоз уа усүтә
ықазамыэт... Аха Назиа дмалдағзам, уи ленғырцаа-
куа бзиоуп, лөнра-лгуара ұық-бзык ишаанагара
иҳиоуп, дынхонт бзанхәевк нахасабала. Назиа
аколихараңы махуәала аус луеит, ағафра бени аары-
хра азқазағыз дыруаңызкыуп, ахандесиразы вба уз-
лытом, лғызыцәа илзырхәалоит енпш, «улыматәзазам,
аныша лфонт», аха дыңыбароуп, дангуаалакъ азхы-
тира дағызоуп, абыра ғыкулырцаажәауент... Назиа
ианлыхшәауагы дызласыуазаалакъ — акала

дсыуандас ухэаратэы анаалаша лымоуп, ацэцэн
абзинеи рёы лагъхьа азэ длыргылазом, **яжштээж**
пүхыс эзэрхэо лоуп.

Атцарен амцрен уадафуп, аха Назна лицэа лхынны ианлыхцэажаоз ыкан, лкалт баапсуп хэа дрыгъхэзон... Уи атыхуала лхатсан ларен еснагь аимак рыман, атыхутээнд длылтины акытада дзалтызгын убри азоуп хээ ацуулан уи ада хээтэй анримамыгын ыкан.

Куафына наб Аөзы Тэмраз дидыруеит, аха атсышээ рзенлазам, ентаненаизом, уимоу, игуабылрагы имацам. Тэмраз абъялпал злав уафын, идьруан акык-чык, аимак-анчак. Тэмраз ажжехан афныка дгуарлаомыэт, усда-хэыслда иеенлахэр-иеенлаца дэвжаланы ддэйкун, зны цюуки ензиҳээсшээ, даеазны цюуки дрыбжъяка-зозшээ аетцгакуа қантон. Уи уажэы хынтауп атаацэара дрыланагалонжьтэн. Куафына даламцакуа, егырт ихэсакуа рагхьтэ аафык ахаацарпъар имоуп. Назна данцражэо ажэакын-ажэакын рыбжьара, Куафына уаб зкуба унахагылаша икантаз инуз хэе избаху анлымам ыкацам, аха уи макьана лышин дылзамыргац...

— Сан, — ихэент Куафына, инапы ихыннатцыргуаны, ибла ырхааны нан дылтсацьшуа, — сара гутыхак сыменижьтэн акраатуеит, уи басхэарц стахыуп, аха бгу инамзар, ускан сгүбраакуа зегы мшиурахозар акухап...

— Уи закузеи, нан, уара иузенъяхаша акы акузар, сара сутырхагахаратэы, изуазеи!

Ани цүен таацэашэала енцэажэон. Куафына ихээрц ицахыз, исхэрару исымхэару хээ акыр длак-бакыт, аха нас ихэент ивахтны:

— Хахтээны акалаакь ахь хцар енъины исырхээдонт... — Назна ажатсыхээ лгу иналжьент Куафына ихээз, даахээтээ-хээтэент, лгу ихынхүү-хынхуу инацралан, дхуцуа дааньшильшит.

— Хаффра зегы тину? — дцаант Назна гытрак ашыдахь.

— Аан... Акалаакь аёы наха культурала ххыныкуааго хжалон, — игуаанагаракуа рхэара даёнин Куафына. — Уа ахныкугаша даекыуп, наха ирьс-

гароуп. Айыл ахъенлашуа, ауафы изхаусент... Акрайтарта ахыкоу тыңк акындар таңыра салалар, акула десрхарын, ауа десрхарын. Баргы бнапы казоуп, азахраңы теразыс быкугыларын, акыр башшало бекаларын...

— Мап! — лхәент Назиа наразнак. Икаларын уи астәкъя наахжәаны лыцкун иңәаз иғалмырхырыц ләхызыңты, аха лгу иныцаххынт уи илабжынгас. — Ханхара хтиртөн нанхент, — инацилтент Назиа, — ихаюу дыхтәндәз! Ицэгьюума хара ҳаҳынхо, ҳауаажәлар? Ҳыңтагы абар акалақъхара наңуп... Үабаңа рұының харзратән ихәхъзи, ҳаммаззоума, ҳөзыңзә зегын реитш харгы маҳүәала аус ҳымуратән!..

Назиа абъзахәа дәғылан, Куабына уаха икуәымтәзакуа, иныкуршән амхахы дцент, лыцкун илабжынгас азы лгу ыңжәзәауа. Назиа уажәааны лығыны дтәаны бзантык азагы димбацизд, ашара нарамзакуа усурало, аха нахъя лхате ускую дырхаргалт, атх ишалаз лутра дынталан, уажәы уаштән шылдаоз ысыңғыра ламхаун, лырашшатәкүа дрыххалт.

Назиа лыцкун амазин ақны зараж ихыр хәа дшәен, иләхын уа аусура дақутыр. Аха Куабына амазин ақны аусура дақутын қалакък ахь акузаргы аеаңыра дцаны матурак далалар зылтакытәкәз дасакын. Маруша Ану-пъха длышистан, ғагы лирхәахъан, аха мап ицэйлкүнт хәа иныңды-латыны илаҳаз лыпсы ләнатадон, азы өүпнүхәас илылтар хәа дшәаны аф дыталон, иныкулк-акулкүнт, аха нацалгаларыз анылзымдыр, Куабына шыкусык надамзаргы ақытә далтны аеаңыра дцарц лызбент, илызбент нас ухән-схәнкүа ртыхуа пъцәап, Марушагы дихаштып хәа — «Истахым сыйкун дыщәханы абыззәаңә дырсыщаарц», — дхуцуан Назиа.

Куабынаты згужала цэгьюу азә нақуни ихы иңхъязонт, сымхараңаумаш хәа ахан игу наанамгаңызд. Иштәк злоу азэы акы иңәаны исычхап хәа игу итәзамызд. Уи уажәы наңгы дижьеит, атовар еңтарсраңы аплан нацданы инангүозшәи иңәақуоз «бгабызшәан», амц иңәон.

Назна лусурахъ данца, Куаъына ҳамтак ду-
щуа длан, акыр игунингент нан акалакъ ахъ хахыза-
ны ҳзап ҳзап иллеңдээз маз ахъяцэйлкыз, дахьикүйн
хатымхаз. Куаъына акраамта дзызхууа ўхушы-
дкуа ишхыбгалент...

— Иказаант нас ус сан нанылгупъха, — ихэн, даакупъсычхант дахьназ.

Дкуаха-чаҳауа ашшыхъэа ицэрта даалтын, азал агуҳахы дааскъяны атаалым Қантент Кубына, нас макъахъара фахыс дешенлыхъиз афы аштыхъка дналбаан, анаараेы азымтар (аачхалеи) ақни аеекъа азы илеиуаз ихы атакны иенирхът, ихаъыцкуа ирыцъент, асапын шәах ихарчыла иңи изәззән, Ѣсшъара икоу азә иениш исыхъшы хұ-баба ала иенрбаны азал ахъ даант, дхъаҳә-хъачо иененленхъент, ихы ихәент, адұхъ иеарғаны дындэылтын, — «какал шыркы!» — хә аматпуртахъ ибжы наиргент, исаат инапы намба-тава.

Куаъына ианду иху лырмазенхъан. Аматурт тахъ дналбаан, игу ткапуа, рацэак игуамъхазо какал кны дфагылт. «Иахъак шыбыжь сцэант, алъсра еиъын, смагазин ашэ аркыуп» ихэн, иныкуршёны иусурахъ дцент.

Амсан Куаңына ахуцракуа дырхаргалт, Маруша ихы дааташәз, гуалсрак аңымб ёиңш игү иналакаент.. Маруша мап ахындылкыз аихагы, ихымдыштың нацы ихызы.

Уи шыкалаз ус ауп: шыбыжьонтэн альшь-
разы акун. Марушъя лаб Хазарат акрыфанды нус-
ахъ дахълан. Марушъагы лыфны азиллырган, ата-
тын плантацияхъ сцоит хээ лэйназылк'уан. Куа-
бына иехиршэааны амардуан дыфхалт. Икаалап
Куабына Хазарат аусурахъ дышшаз гуатаны даан-
заргы, уи аилкаара уадафуп, аха уензгы уи наазира
Марушъя илгуампхент, илгуапхара акум, амщагы
налоунажыт, азнык азы икалцара лзымдыруа дшан-
хент. Аха Марушъя макъана ауадаёы дыкоуп,
уантэн асаркъя далыгъшны ауп Куабына дышгуал-
таз. Куабына уаф данимбаза, азалахъ дыфналарц
неазинкынт. Уи эбаз Марушъя агунаамзара энгьшьшыз
лхы-гэты ахьшэтхээ наалыльсахын, ашэ аартны.

наалагылахъаз Куаъына дненгъыхъилент деңжха/
тччо...

— Уа, бзиала уаабент! — лхэент^{Маруша} леаарпъсышсаны Куаъына инапы имх'уа.

— Цэгъя сыбба, бзиа сыбба, саант... — Куаъына иенрмаръяцалуа ишътахъка даабжъажьент, аха азалахъ афналара ицахны ашэ ицэтирааны икэз дынцэтицышит, уи Маруша игуалтент. Маруша илдирүран знык Куаъына азалахъ дыфналар акыраамта дышдэымтыуаз....

Алхэмызба ирхаазсаны акыр-кырхэа дыччент. — Иарбан, цэгъя узызбара, амцхугы суенгуръиент сшымгурузоз уанысзаан... Азалахъ ашоура цэгъоуп, акуардэкуа дэйлганы абарца ашешырыаेы хтэап. — Маруша хыма-пъсима акуардэкуа дэйлганы руак Куаъына дныкулыртэент. Куаъына дшынатээз еицъштээжъя ишъамхы неикуиршэнт, ицэтин ڪата аацэригтан, амца аркны ииненгъыцэнкынт. Маруша уи лхы илалгаларц лтажымыэт. — Дхэр-пъсаруа дысзаазгазен эшапкую эшапыцэтэаша, — лхэент гуаныла.

— Бхала бами икоу? — Куаъына мацк иблакуа ирхаант.

— Дата сас цхымскгы дыстоуп, аха уи амфа дыкугулоуп, уажэы дцонт, афны ашътахъ ала уажэыцээжъя дымфацъганы саагъежьиент, сатоумцан...

— Арахъ даабгар дахфар хээ бшэома, дынхэйсэр харты хналыхуамъшири...

— Анашщээ ртэм нубац, уарен сарен хамаца-ра хшенизынхо анылбалакъ, уашътан нахзылхэо иудыруазен... Насгы уи цасхээ хамтакы дымцар даххырхагахоит... — Маруша даанцхъхууны ина-цилтент лыбжы наркуны: — еибрьми уи ирласны ддэйкуццаны хамацара ҳиззынхар... Хамшэо-хмры-хаяа афныка хамналаны, нахындахтахъу хцэажэо хтэазаап...

Арт ацыхутэантэн ажэакуа Куаъына игу икүандаза иныкулент. Дцышэйрччауа Маруша дналгасаанын, ихы азиццисит, ицэгъям ибхээз хэа аанараграуа. Маруша дненкуукашент, ашэ дшын-хшээз ашьшыхэа иникыдьтцан, мацк даахуут, гуаныла дааччан, ашэ афнууцкала абуарбуул ияла-лышэнт. Азал дныфнысын, ашътахътэн ауадахъ

лсыналхент. Марушъа асас тъээс дыстоун
Куабына дылжент лхы ицээлыхъярц. Афын ашык-
такъ ашапъха налыркын, ашаахъа днаалбаар
дхъялш-хъялшуа нак арасарта леацэмэргэзүүлэх
ригадахъ усурат дцент.

Куабына уажэй-уашытан Марушъа даануент
хээ дылшуп. Уи избаны дыкан алхээзба атыху-
төантэн лажэа лөнхырц, лмап леацэршэн суцом,
устахым хээ дыкугылар иеыргазашаа нап лылен-
кирц, лынату түнчирц... Уи азы акун
«сафныка ҳафналаны нахындаахтакхуу хээз-
заап» хээ Марушъа илхээз мышху изигуатхазгы.

Куабына дылшуп, ататын знык дахент, дах-
ент фынто, хынто, аха Марушъа дыжам. «Ахэса-
куа знык ацаажэара налагэр наузакутх'уа» өан-
тсан, абарца атыхуахъ дцент, афын аган даваильшуа
арасартахъ днальшит. Аха уаха умпсит, азэгын
димбент, нас даанин азал ашэ данынагутас, иаан-
цимыжент, — «баргы-саргъханд» ихээн, да-
акутгэжны адыхээ амардуан днаалбааххынт, афын
ашьтахъка даанајьент, аха уакагы ибент абаркуум
(асапат) бъаз-бъазуа афын ашэ ажны ишикнахаз.
Куабына днальшы-аапъшит, амца икынт, дгуаант,
лхээтэй-хээтэуа иууда эмацара игылаз афын
дентанагудыгьштт.

Абас Куабына иацы ихыз дазхууца уажэй
имагазин ахь дцон. Игу тънажэон Марушъа мазана-
ла дахьнинаиз. — Издырыр уахь сиенуазу, — ихэон
уи, ихы ишэнүүн. — Иухыз еицра убент зырхэо-
гын убри ами, — игуунгон Куабына ихыз, —
мап, еиъуп уи лыцэгъен лыбзиен уаха саламцаа-
жээр. Лыфын сиенр акум, амбан лымцаара дыс-
саадаргы зымфа слывсып аамчыдрахаз, уаха схаб-
бар лсырбарым. Амжуба еснагъ азы аанагом рхэо-
ит, уи слыштымцыр цъара хырзаманк сыйталгал-
онт, хэзыбза цагула сыйбзоу сыйхуда түүлконт сөйз-
цээ рёй сыйцээрымцу...

Куабына ихыз Марушъа азэй ишиалымхээ-
рыз ажара агура игон, аха бывжыра-бывжытэа анышэ
дыцанатсон, знызынла итачкум ырмакаруа, аббы
ихырга дылзарьуан имацара дахьцоз.

Ахаблаңы аўдара аху хәа нахъашаңаң урғышын
былза иштоуп. Аху зегы ақны атыраудар (иңчонг) дар
иникукны идырхын, хамтакы амра акудыштъ-
хент. Абнара ишфарыз ианға тәмәл лацратцан,
иңкүкүштүшәа иңент.

Ашара адэй наақулент. Ажәған цыян. Ихаа-
куакуараңа, апъсабара нагулғуан апъсаа рашиабжы.
Гудиса ибаҳа цырцыруа ижәға иңкүкны аху дыку-
ланы дленуан. Уи ажәған дадырбалт Хырыңси Ни-
куең, тақала итталаны иғенуаз.

— Гудиса наңхъа умааргы умухт, дыщөом,
дтәом, аплантация ұыц ақаттары ҳаңәажәаз
вахыс, «ихылъа атыс тоуп»...

— Дқулоуп, уи наңхъа азәй нахымзбент, ҳәз-
фа дгыл ақынгы ачай ақаттара шауаз. — Ихәент
Никуагы тыңч-тыңч діәажәауа. Никуа иқазшы
ззымдыруа дуағы щакым хәа дінъхъазар алшоит,
иненіңынкыланы акы дазхууашәа, ұымт-ұсымшы
иқоу азә нақу ұышыап, аха аус ағы уихъазом,
ник'уа-ништұа зегы мароуп, имарнаны ицаан-
уент. Ахыртәага итих'ушәа наҗәақуа разоуп,
икъяңуп, діәажәоит наахыркушаны, айткаара мар-
наны. Никуа дуағасоуп, фархък, иуағыбжархъ
днальшүент.

Аўдара аху ақны нахъа аколихаңа зегы аус
рураны иқан. Абригадирцәа аус зушаз ауаа дасу
закағ рымаз хасаб азұны еизыршахъан ирбахары-
ны иқаз адғыл. Аха Гудиса ибригада натәз ад-
ғыл ғыуараны ишент, извеноводцәа Марушыен
Хызани шааизәкъа атәкуа арсны идырбент аус
ахырушаш. Гудиса азвенокуа хаз-хазы икуир-
гылт ағар енха еңдлабы аус руп хәа. Иарғы
наха нахымчымхартаз тыңк ахъ дласкын абаҳа-
ра далагент.

Минутқуак рыхтак үсуралыс ауаа, ағы-
цыхәа аўдара аху ныкудыштәжәент. Абаҳа
аазағында рбригада абригадир Ануа Ҳазарат Гудиса
Ақуантәи изааигаз итатыныжәга ұыц изимырбацизы
идырбауа, деңгурьыатәа иңшакын аусура дахъа-
тыз. Уи ихы фентыхны наңхъака днальшит, нара
нахъ икыданы иғенуаз Мамсыр дангуента, ибжы
нанкуиргент:

— Ааит, уерыбууа, Мамсыр, шыкускуак риши таҳъ хаплантия ачай бывы ҹахх'уа икаlement ускан хандтааланы ачай аажалап... — *Хазарат* Мамсыр дизгудууа алаф илих'уан.

— Ех, Хазаратхент, — ишәент Мамсыргы, — лаат шыкускуакиңагы сыйкоума?

— Иауазен үкамкуа, уабацап зугуахууа?..

— Апъсциаҳа Җаҭақамсажэ дыстаар хәа сымшөөн, дад, апъсциаҳа...

— Үмшәэн, апъсциаҳа дутаа сыйздырам аха, аеата атықу даҳаргап, уи хара дхацишшөонт...

— Аан, уи апъаԥа ишалашт, аха...

— Хара ус хукугуб'ум, Мамсыр, цъара тъхэйс кучык уаалыхап хәа хлъшуп... — Хазарат дааччан, ибаха ағы ртәни анышэ өүрбганы инеилаңжыт.

Мамсыр днаңдааԥшит, ишәарц интахыз икушамыкуша аус зуаз ирцәи зарц итахызышээ, Хазарат нахъ днааскьент, амалагыи ибә хуан, аха зынза ишыларкуны Хазарат илымха инченхәент: — ех, дад, икалас абас ахысхәо уажештә исатәэм заргы, аха атабырг уасхәап, дад, макъана апъсра стахым, уажэы уакүт, анкы асыщкуа санрапухынфлоз замҭазгы, апъсра саненлахахауз замҭакы ыкан, аха нахъа ҳамҭакы адэы сыйкузарц стахыуп, истахыуп нахъатәи апъстазара бзиаху сналашшырц, сыйуажәлар шэыгутданы сыйказаарц. Сара аусура акун издырзоз, аха... — Мамсыр илабашьа игушты ишаргыланы икын ишаларыбууауа, ижакъа ашәбын ишүш икуашза икәз ицнапык алышуа Хазарат дизыгъшуан, ажәжәахәа абаҳара дахъаԥыз дицашьшуа.

Мамсыр неихыркуа имамкуа дажажхьент, аха нахъа аколихацаа зегыи еизаны ачай плантация ақатцаразы адгыл армазенира ишалагоз аниаҳа, аене дзымтәент, илабашьа аантыргуо, дкуац-куаууа аўдара аху дхалеит.

Гудиса Хазарати Мамсыри раангугара аус нуан. Мамсыр ишырхуаны дышгылаз ангуенита, сакуа хпылук ипъшаан, инаган иварахьшээ иныштентент, «үүршшы ара утәни, таҝа утәр адгыл улсуент», ишән, Мамсыр днаиртәент.

— Утепи миҳаант, дад, уажымтта бзиахаант,

— ихэент Мамсыр, Гудиса дахьцоз дижжадын туу
данынатээ. — Ех, захрат бзиахаша уаб Түнжин
рыцха, абас ушфырхатцахаз ибагушьар Улсын цэцэрхүү
бъози... — Мамсыр ихылъя ихихын, ихаку Куаныгч
икашэ-кашээз аյша ыкурсуга дхуцуа дтээн, иблакуа
рбыны днацьши-аапьшуан гуала дук змоу азэ
еипүш. Ицбайргны, ун игунингон наргын аус ахызым-
уаз, иблакуа траа дрылагшуван ажожсахэа нади-
бацаланы ахандсна насыз.

Никуен Хырыцси аус зуаз зегын ирүлснүү ир-
бент.

Гудиса излалапьшигээ ала, Маруша ахана
аатлыркьент:

Абригадакуа хшээцлабуент,
Абахарацы нахъя,
Алъхъагыларазы хшээгъхъаусент,
Абригадакуа хшээцлабуент,
Хшэенсаусент фархъя.

Маруша ахана лымырдлон егьырт абригадакуа
рүтэн ашэахээцаа. Ашээ аколихацаа зегын симхах-
иакын, аёдара аху абъирахэа икууфуан. Ахана эхээз
Маруша лажэакуа ртак өртөн, алаф алатааны
илымырдлон, исамыркуулуз. Ашэахээра заха асар-
тбауаз акара наха-наха иштытуан аусура атем-
гын.

— Уа, бзна жэкууент! — Никуен Хырыцси
наарыдгылт фыцья.

— Уа, бзна жэбент, бзиала шаабент! — Акол-
ихара анахгаацээ наанз яком-фаренгидыла аран-
ком амазаныкугаа Сергьеи Агрбей ақытнагзком
ахантэафы Сардиан Ашэбен рышкы инени, айшшэа
сибырхэент, хамтакы сицажээ иғылан, аха Сер-
гьеи днарыдцын, ашацахда дышненуаз, рафхъа
дназыдгылаз ибаха имхиы анышэ иныццантсан,
анышэгуулкуа тырьцю икубаса иленилэнжьт, аба-
ха этээз инаниркын, ицирапык ала анышэ аашьти-
хын иркучуа, — чан дгылуп, — ихэент Никуа
нахь дыхнхяацьшин.

— Жэахэрара, ичан дгылуп.

Сергьеи афар аус ахыруаз шыкж ишыненхент.
Ун дижцент Никуагын. Уа нахыненз игуартент афар
русура шенжкааз.

— Машынала даагент. — ихэент Сардион

Ашэба, ағар аус ахыруаң даниен Никуа тааз атакс. — Амашына ханаатың аконтораҳы стахыуп ихән дынкыдгылт, аха абар дахъдауа

Арт зызбаху рымаз апъоштымғанғада. Мачагуа иакун. Мачагуа газет гуартак игудқылан дқыдланы дәненуан, уи дихымзο, апъхзы ихьши лиштән аҳасабеңлыргағы, зуафыбжара инахыс-хаз Аршба Макътат.

Макътат Сардиани Серғеин диарсихырхуан, Хырыңс қыаад ббыыцк иркны днағъежын дцент. Атыхутәйтән асводка эныз ақыаад ббыыц Хырыңс дағъхан, ирене нағъхатән иңыбы интенцент.

Никуа Кутарба Мачагуа днаиғылан, Хырыңс иарен иртәйз агазетқуа аалыхынит, — ирхығза зегзы, — ихән, Мачагуа диахумаруа днағъханр-сит аколихаңа рышқа. Серғеи газетк ааникылан арыщу дахуапашит. — Иацы итытыз ауп, иңгъзам, — ихәент апъошта аамтала ишроуаз гуаңаны.

Аколихара анапхгағцәа апъшшара Қарцент. Абаталини нықуара иқан ианаауа, асолдаттара ҳамтак рыпсы аантаркыры ианаинато еиңш, гүр-гүр ышешаны инатәнт аколихаңа зегзы. Звено-цитъхаза агитаторцаа рхагылан, уажэы ироуз агазетқуа рыйжы ттаны ирзапъхуаан, иреилдүр-кауан ажәабжы өңшкуа. Мамсыргы илымха кыд-танды агитатор дизызырға, ибзи-иңшән еиң-шыуа лхакуза ағар дрылатәан.

Никуен Хырыңс рысассәен дарен ататын еиң-бархо, еиңәражәо иғылан ҳамтакы, аха нас зегзы симаны аху азкуаҳы ихалт. Уа дрыкушәйт, Мамсыр иеиңш аколихаңа зегзы аус ахыруа лым-бар згу намуаз, апъхыс еиба Хыфаф, лкасы еикуа-тәа лхы иакуршаны. Хыфаф лычкун заты Аңынцтыллатә еибашыраан афронт ағы дтаха-хан, лымаңара лакун ағны иахыз.

— Итабуп, нан, сыңкунцәа, — лхәйт уи Никуен Хырыңс рышқа лиапы ыргъежьуа, — Гудиса сымш иакун, ачкунцәа иңшырхырааны сутракуа сзыланцоңт есышыкұсагы, исзириашәйт. Ибзи-раха ишәңүлаант, нан, сарғыы сышәхашәыштуам, шылапаш хаз скыуп.

Хыфаф илыцхрааусит, лгу дадыргом. Никуа абжыагара иқанцаз ала уажэы аасқыа уи лынхарахъ

ильтын аргент афымца лашара. Уи азы акун

итабуп хэа лара изылхээз.

Айсшьара аштыхь зегы агуркъхээд гылан, аусура енцлагент. Хызан афард гыланы днени Марушьа лзвено иалоу аус ирухъаз гуентент. Уи мачк ашэара иман Марушьа лзвено иалоу ирапыргар хэа. Аха «дсацьсыжьум» өйтсан, гуаныла дмацаруа извено ахь даагъежьнт.

— Иабакоу сымхатэ ду, иабакоу сымхатэ ду!

— Зегы аусура наналага, Мачагуагы альара дыкуланы дышненуаз, Гудиса дааникылт. Айсшьата-мфангафы аколихаца хыцонмырха аус шыруаз аниба, нарғы дрыцхраарц избент.

— Ульши, — Гудиса инапы лбаака ирххо, абаха итацэны игылаз ахь Мачагуа дыхнхьеиргьшилт, — уи уара иузылшуп... — Мачагуа уахь днатцькьент, аха Гудиса даанипххууцын, Мачагуа дааникылт.

— Уаангылшь, уара даеа уск уеазкы, азба иак'уа рацэафун, уцаны аведракуа рыла азы рзаага, уиньы усуп. Мачагуа заагара дцент.

— Изакутэ шоуроузен нахъя икоу, хамра ла-жунт хэа сыбоуп — ихэсент ачар иренуаз шэпажана палтыксак, хышк, ашьхыц ицхазшэа илакуа еимапаны. Уи аклуб анхабы Мацьгана иакун.

— Умшээн, адгыл буюоуп...

— Уара мичху ашоура уахъак'уа амра заангуга-хазшэа убент ауп. — Алаф илырх'уан, нахумар-уан Мацьгана...

— Кубча, аранза уааиш! — Гудиса Кубча даанипхъян, Марушьа аус ахылуаз дналываниргылт. — Абра шэндгыланы аус жэула... Кубча дкальшиза дненцирашээн, Гудиса дненгэагьшилт, аха атак хэа ажэак мхэзакуа ихы ларкүны дынцэтишит Марушьа лышкагын. Уи аамтазы Марушьа ажэхэахэа аусура даёнин.

Кубча акомчаренгылаа реизарацы изщаара иалацаажээз аахыс иусушья ажакхент, рагхъя дгыламзар, азэы дитцахо дыкамызт. Уи зны снор-макуа зысзынамыгзээ хэа чыцгас икаццаэ Хызан-гы настинкылахъян, аха уи азбаху штабахьент. Абар нарғы уажэы ибонт, Марушьа лаангугара дахьгылоу шенбүйлишьауда.

Аусура силашуент. Дырфегъых аўдара аху
ашэабжь хаяза иныкуфт:
Анцлабра аусура тнагоит, ӨЛДӨӨБӨЙӨӨДӨ
Аусура ё иказам амац.

Идышаузент зеты, Кубча ахапа имыздаз Хин-
зан инациент:

Хаңстазыра хнапала нахчапоит.
Хаңсадгыл, уштты укакац.

Игоит ашэабжь аусура нахылцуа, игоит игур-
хатлагаха, зенгъш бзантцык аўдара аху нахымфы-
цыз ашэа.

— Иахауен, нахъя Куаъына дхамазар, нағыа
лаф ихархэарын. — Хыкур Куаъына даалгуала-
лыршэент, аусура дақутны лфыэцэа рахъ дыпъшуа.

— Ишабыргынгы, нахъя Куаъына науп иҳа-
гыу, — рхэент аеар.

— Мишэн, Куаъына ирхухахутуада нахъя, зе-
ты ара ҳакоупен?

— Хыкур, баҳшыя Цакуа нахъя дааганы дха-
мазар, Куаъына зегъ рапъхъагы ара дыббарын. —
Куаъына избаху симыркъо ирыман хамтакы, аха
Марушъя алаңылымтзент.

Иаафуа налагент игуар-гуаруа бжык. Уи
абжы наха-наха наанигуахон. Гытрак аштакхъ
аўдара аху акалтахъ ала ихэазо акыша фхана-
галт адыгу-дыгу хэа «сагу еисуа» атрактор.

— Абар нара Дмитри Никуа-иъя ихатагы, —
нааниларырьсент абжькуа. Дмитри Никуа-иъя атра-
ктор даштагыланы дөфиуан, имашына аконтора-
жны нааныжыны.

— У-о-о- д-а-а-ргаусент! — аззы «Атацаагара-
шэа» азтиркъеент, ицдирьызит аеар. Аколихаца
абахара нақутны атрактор назыпъшуан зеты гуа-
ныла итабул хэа нархон Дмитри Никуа-иъя.

Апартна аранком амазаныкугаф Дмитри Ни-
куа-иъя игу нахуо аус зуаз днарзыгъшиит, гуаны-
ла аху ишъон русенцира. Нас ашацахэа дара рыш-
ка ишынеихент.

XII

Акытантси адепутатцэа рсессна налган рифны-
какуа ицахъян, аха Сардиан Ашэба Гудиса даани-
кылан, икабинет ахь днархъян днацэажэон:

— Җаамтанык енгышымкуа бүбуала аеазыка-
тара атахыуп, — иңдөйт Сардиан, — үй Гибрид
усуп, аха аесы зақа нурчгауа, зақжылайтын
тауа акара анарха ануент. Раңхатән атың узын-
гакуа угъежып аха, уегын уаргы ақамчы шэйтцыс-
хуент—Сардиан Ашэба Гудиса днахумаруа, игуары-
ханы дычченит, дычченит Гудисагы..

Гудиса дыеказоуп, ақытантән асығкуа азы-
қантон, аха сынтаа назықантю аесы бзантык асыр-
фрахь инарымгацт, икупшуп, анарха шамоу идыр-
уент уи аесы, аха уенизгын ибзианы назықататәни,
уи азы акун Сардиангы дызиабжыоз.

Сардиани Гудисеи реңцаажәара ианалга,
Гудиса акуаскыя дналбаан, иесы ахъеңдәз дненин
амгурхакуа ирыбууент, нас ахъшетхәз данфаку-
тәа, иңашашо ашта наакулент, аха инапы нагзаны
иесы ахы енгыхышшызауа ибжы акуиргон, ир-
губзың'уан... Рыбжықуа неиларпүсент агуарпъ аёмы
гүртфык игылаз. Урт Гудиса идырщент иесы иналаз
дирбарц, ифбаны енхагылоу ақытсовет ағны харак
сыла дхаларц.

Уи аамтазы Сардиан Ашэба асофахъ дәэл-
тны дыпьшуан. Гудиса ағны дхаларц набжыргаз
Сардианты мап ахымимхәаант. Уи эбаз Гудиса
иесы ақамчы нахынъян, амардуан днадыххылт.
Амардуан тшээн, инырхуа-аархуан ихагалан, бзан-
тык азә сыла дхамлацыт. Уи ахаларазы ақыр-
ынты зәкамчкуа ызыттәхъяз ракун уажәы Гудиса
иилшо аабонт хәэ еилатәкуа игыланы изыпшуваз.
Гудисагы урт рщас азоуп ағны харак дхаларц
зитахыз...

— Уес ашыапкуа түмцээн, уес!

— Ушенибгоу ағныка уцар еиўын, уес броу-
тара укоуп...

Гудиса нахауан арт ажәакуа иштархәоз, аха
атак қаимцент. Иесы аўура акуршәни ахы ианоу-
ижъ, аддыхәа амардуан ифағалт, ашытакъя ихы-
шэтрима ухәзаратәи иңан амардуан тақнаха ифх-
пъалт.

Гудиса амардуан даниғхала, чараз җатсаны
абарца атыхуанза дцаны даагъежынт, аха азэгын
икуситтүент. Нас дырфегыхы икамчы наирбент,
амардуан агуугуахәа длалбаапъян, агуарпъ данны-

кухх, — прауа, прауа! — рхәент агуаръаç

— Прауа асыза Ашларба! — инапкуа ^{ЭЛДІРІССЕ}
къент Ашэба Сардиангы асоф дахыкүтыханаз.—
Баша шэгуб'ян Ашларба амардуан дызхаларым ҳәз,
аха шэирпъашьент.

— Раңза ихануануп, асы цышэ ззырхэо аунубама, — инеихуа ўшы-аахуа пъши тақа агуарпъакны иғылаз аръяраа.

— Изтэйда, нара ихатэум? — дышил азы.

— Ферма түп. Сынтаа ирыхуант ф-сык еншүүши, акы абри ауп, егни аибашырағы итаказ Қап Куаташь-иңэ Хызан инапы иануп, уйгы асырфра наалархухонт, — ихээнт аеадээ.

Гудиса дкуарны дәйкүлент иңафа дгыл ахъихы рханы. Ақыр дәпасъяхъаны данынапш, ахъя змаз чамадан йышса хұчык кны иқупъраа ицоз цхәзызбак дналхыпшит. Апъхызыба лынкуашәала иибахъяз азә шлакуз гуфарас иқантент, аха дизым-лырит, таку набжыан. Дылзаангұхо даналага, аны ашыапаштыбыж заҳаз апъхызыба дахъапшит, Гудиса данылба, лыблакуа аанхаччент. Гудиса-гы иеси ақура даахан дылсыжәент.

— Уа, бзинала баабент, — Гудиса Цакуа длен-
гурьбатцэа лиапы лымихынт, рапъхъа дызлазщаарыз
игамшэо иблакуа лыхдхалт, нас афынчагырыгү-
куя силяццаны, енцаажао речеяфархент.

— Ашыбжыштың амашына изауаз саласын. — лхәнт Цакуа.

— Уажэы зааскоуп хмашынагы афада нанца, мачкоуп ишэйбжыхааз. Гудиса даанъххууцын инцидент: —макъана хамфа гытк набжьюуп, шьапыла мацара бызкарим, баапусап. — Цакуя дейжайтарын итааххент чи.

— Уара уеңпүш зегы хөйбәкәзацияу үзүшьома. — Цакуа дычча-ччо бәзантык асы дешакумтәэц Гудиса агура илырган, нара дөйжалары дихәнт, аха Гудиса дөйжәымлент, Цакуагы дөйжелары қаниматк ильдимцилт, идыруан иеси апъхысадакутәэр қаниматк ишатахымыз, иеси абурса кны Цакуа длаңаражәо дненчунан.

— Ишабыргну? — драант Гудиса акыр иң-шаны. — Ус анакуха ибыдисныхәләйт.

— Итабул Шэрион ахь сандэйкүртца, саҳијет шэара шэышкол ахь саарыштырац. Шэкъя ^{дэвн.} мчымхоуп, ифафоуп, аха издыруа шэрион шэсүүхраап касцент, сшэыкүгүбынт.

— Ихалшо аказы ххы хангзарым, Цакуа...

— Истахыуп сара спара нацысцар, аха атпара аминистрра ақны шыкусык ақара аус уы, артса-разы атъышә боур бапъхъақа нахагы ибзенүуп рхән ртәөис аусура ансыздырта, сартты мап-сымхәнт... Аха нара абра шықоуты атпара ду салгар қалоит. Аинститут ақны апрограмма рым-хны, снабжысыны аекзаменкуа рысталап.

— Сарты уажэы араатан ртағык иѣни сеа-
зықастонт, Қартқа сюйт изаарласны, институт
аталара саҳасабуп. Аекзаменкуа севрзықатсаны,
сцаны ирысталашт. Ибтахызар, хөңгөнчелер аекза-
менкуа хеенцирзықахталап. — Ихәент Гудиса
игу заартны.

— Уаргы уртағжарц утахымада?

— Зынза ибзиоуп арцафра сыйшо скаларгъы, аха сара акыта ихамфатэ институт салгар наха енъасшыңт, ишыббо енъиш, акыта ихамфаҳъ наха схы кыдуп.

— Уи ибзиоу усуп, — лхөент Цакуа, Гудиса инхээз идьрехуалая.

Гудисен Цакуён иғурбъатәэ зама икүн. Цакуя илхәйт лыңсеппш илбо ләзыза бзия Ламарагы ари акытахь дшаарыштыз, абжъаратәи ашкол ақини ртаңыс аусура дшалагоз.

— Ламара Гүниә-пүхә ртафыс арахъ даарыштит?

— Хара имгакуа даараны дыкоуп, лассылассы ҳанкүшээлашт. Ламарагы хара дағызынхонт. Ҳанцәржәаны ҳақоуп, аңара еңцахъздаларц ҳаицхыраалап. Ақытакны үштәуу енхау аңара уалгар, еиңү убахьоу.

Цакуа ишылмуаң лчамадан лымхны Гудиса нааникылт. — Макъана бсасуп, — ихәйт уи, — хара асас мцху пату икуаҳцонт.

— Иапъшэымоу пату икушэымцаю? — лхэент Цакуагы, Гудиса инхэо сахап хэа днахумаруа.

— Апъшэмәцаң зегбы еиңшым, наңсоу апъшэмәхнапы дыкургыланы даабонт, хапъхा дхаргылонт...

— Цакуа хамтакы өйлүтэент, Гудиса икжэакуа лшён, илzon. Гудисагы Цакуа иибац лакудамкуз... итегъ нахълызхаз игу нахуон, нахагы илбэр... илбэр... хаарахон, лбзиабара ихаакуакуараца игу накуцэннаа. шон...

Цакуа акыраамта дшээжьаны дыжан, Гудиса абзиабара азбаху цэрганы дсацэжээ далагары- машь хээ дхуцуан, аха амфанд икүүшээнэ нахъенцээ дэигурьон.

Ргууланаагаракуа икүүшээзшээ рбон Цакуен Гудисен. Ргуазхара изымецэажээзо, рымфа ахын- тээз рызгуамтазакуа ахыгүхээ аконтора агуашэ инадгылт. Куаьына аконтора дналбаан дцарапы агуашэ ажынза наанихъяз данаарцыла, Цакуа апс- шээ ленхэент длыцэнхаращээ. Цэажэартахус дыхтенкын, дкуаркуашьенуа дналыцгэжьит.

Аконтораेы дыжан Хыкургы. Хыкур ахасаб- сильргараे аус луент, лаҳэшьа данилба, дыцакны амардуан дналбаант.

— Саҳэшьа дысзаугент, итабуп,—лхэент Гудиса нахъ ацшьара җатцауа. — Уара нутэнэ исыкүз- зант агурьбаөхэаша... — Хыкур лаҳэшьа длагы- заны аконторахъ даныфхала, дрыщент Куаьына- гы. Уи Цакуа ртафыс ркытхъ дшаарыштыз ан- наха, Хыкур леицшшэкъя дэигурьбьент...

Минуткуак риштыхъ Гудиса дэйжаланы аль- шахээ даваланы дцон. Иене дымнецкуа лбаа аза- хыы цыоуки рацэафын рбжыы аниаха, уахъ длал- баант. Ацда асадахъы Хыизан дназлаз аёэр агууга- хээ азы итан. Гудиса арахъ санылбаах ихэан, иене акуадыр акухны азыжъ иналиргылт, ирыхът. Икуа- баны даналга, дакутээны ирзсан, акуаraphы ды- зхыцт иегы наргы азыпьы рхыкукуа.

— Хыизан! — ибжы нанргент Гудиса. Хыизан- гы азы дтыцны иеенилеихъахъан, дыфны Гудиса ишкэ днент.

— Ахулъазы аекуа ыкухарфуент, уеагыумыр- хан.

— Зенпъшааны?

— Цлак ашэаренпъш амра анлеиуа... Аекуа аныкухарфыц.

— Альнгылакуа рхылъара җалараны икоума?

— Икалонт!

— Нас аеказацэа адырра рыхтода?

— Уара ирутап хәоуп, умъшын, абыржы-
төкья шәенгүның.

Гудиса Хызан днацәажәонаты иефәищерәйдә
Нас икуадыр еилахәаны иғыштыхын, иңи асы
ианкы ағынъа дхалт. Атла амтсан ашшырыракны
иңи өөнхәент. Акуасъаҳ дыфхалан, иуапа лбаа-
ган иакуиршәнт.

— Амла уамген, иан, нахъа, ашыжыгы цъя
какал умкәент, — ләсент Үардахан лыцкун акуа-
съаҳ дхалан дәнинатә.

— Акрыфара егъистахцәам, сан.

Анашазы, Гудиса ашыжъ какал шикыз дықан,
аха акрыфара игуапъхомызт, игу тәзын, шамахамзар
уажәенпүштәкъа ихы дақүргүръо лкамлацт. Длърыр
моу имамызт, игу ттурбъаа ицен, нақара ицнатон
Цакуен иарен нахъатән реициңкуара, реицәажәа-
ра...

Ахулъазы аекуа рыйкурыфа ианалга, Гудиса
лыщакы-ццак'уа иенъя даант, дызтаарых'уз
иучасткахь дцаны дналс-аалсны игуентеент, дәз-
шәон имхы ашәарах ирфар хәа. Абнаанды аркуа-
рах дәфасъаны абажәкуа амца рыйцентеент, ашә-
хакуа жәпацъара амхырта иакуршаны икуиргылт.

Гудиса хамтакы амхы дналатәарц итахын. Уи
бизи ибон амхы сильтыны ианғоу хулъазыла аўы-
куреи бъыкуа рыбжы ахъхъа-ахъхъа хәа иго ды-
рзызырфуа амхырта далатәалар. Гудиса ус нагы-
жантәент. Азыгутахъ дәлеңшүа, цақъак азкуан
ашыаракны акраамта ататын дахо игу фарханы
диан. Уи дахыназ итәка дгыл ахаан ашәарах акум,
биашгукты ағамлацт, Ищақъа шәыгуны илаштуп.
шәартассты имамызт устән ала имхы ѡхастак аиуп
хәа. Өбагы Гудиса уи атың үсшыртас міху дени-
лахауан, итың үшзоуп, ицкъарттануп, ашыац кашә-
кашәонт. Айхын нагъа ишоуразаргы арака азы-
гута иткъо ашахъ ыкусуент, ихъшәашәарттануп.

Гудиса уи ацақъа азкуан дхущуа дианг ишыла-
шыцара илашыцаанза. Итәка лбаа азыгутаңы
афымца станция ахътагылаз алашара анықанатца-
гы хамтакы ибла адхало дазыпшуюн. Нас дәфагы-
лан, дырғегых имхы дналс-аалсны игуентеент,
амхырта азкуаҳ дхаланы, ахшырахъ ахахә-мөй-
ху инбаз зегъы бүентеент, дтцақъеент.

Гудиса ағыншылдаант.

Атцх цахъян. Исаафуан уарла-шәарла лайбыйшылтүү куак. Алашара каххаа нахъакыз Гудисий түркмөнчөлүк астол дадтэалан, ихы икүжини ақы хынылаауан. — «Иззелимкаауа азы слазцаалап, таара тъхашьрам, дсыңсырхыраалап». — Гудиса Цакуси нарең аттара еңцырталарц енбирхәз игу итан, дазхуцуун. Ашәкү изхынылаауз ашышыхә асы наиркыит, ипъхъенкыит иттерадкуа. Аштыларахь ихы ирхент, аха имхы игу итталт. «Абра сыштаоу сымхы шәрәхк алазар сышбаз сыйсит.» ихәеит гуаныла. Ишәакъ еимәеңца атзамз асы нахъинааң динин наакнихын, ашышыхә егирахътән ауадаңы иан дахынцааз дмырәхакуа дындәйлүтті.

Атцх щәсан, амза гылахъян. Гудиса дынгылаатыло имхы далаланы дөсекуан дұрығуа. Ус амхы азкуахь арқуарахъшә абысендә бжык гент. Гудиса динелпесаант... «Аштарах алоуп, абажәкуа амца рөңдәхент, аха ацаахакуагы ирциымшәйт убама» дүбон нара. Ахышэтхәа тақа динанан, дхәазо иңиңнеңхент, аха даанғылан дұрығит, игуенеңт альша ахыцоз... «Схыпша амкыкуа зангуа сызнейндиндаз». Гудиса дхәазо дәғаскьеңт, дұрығит дырғетгых, аха уаҳа штыбыжы анимаха, дәғагылан ашацахәа иңиңнеңхент, абаандахь дымғениңкуа данынаңш, ацақъа тақнаа ахыкуахь шықаз ибыбза ақы шылаз ибсит изакуз иззелимрыграуа. «Ацәаҳа исыргылаз гыг-шәыту үшінаны сеніх-сыргын,» ихәан, дааччент. Аха уи инакурцакны знаур ибоз хланцы илтәлан, раپъхъа иназыдғылаз азықурен шылды ленланарқуаңын, ажәжәа-тұлыхә афара налагент. Гудиса ишьап тұнтаңа дықугыланы зәаараза ибоз деңғазо ақыр динаскын, ишәакъ неитцихны атықъ аатиргент. Ахы бууу заахаз ашәарах хуаант, ахытқара еңш ацақъа тақнаа шықаз илтіңбұбы ифит, аха ацақъа ианылтаңш, намхаңаңдахан нанаакуғъежуаң аамтазы, Гудиса фалъхъа атықъ аатиргахт.

Лапъшташәарак аиңа ахымтит арт иқалакуаң. Амшә бибуа Гудиса ишқа зәаанахент. Уи нахахъян, амшә уеихсны иузымшыкуа уанампұхъашәа, шыпъсык ухазаргы уаанинатцәонт хәа. Гудиса али-ғыси рыбжъяра ахыңг иғылаз даавагежыит, ишәакъ апа-

трона нәтиршәнт, аха аихса наразакуа ибында амшә аандъалан, деимлагуа дақынит. Аңғұтасын ашьапкуа ирыкүгелазшәа қанаттан, иқырнұмайттарда наагуднагуала, раңхъаза ишәакъ кны илахан, имқутжәаны наршәыр аұсық ауп нағказ, аха амшә амч ашәахъан, аұсырта ақны нақ-зақғы ашыа гыланы ицен, фбагы Гудиса ишәакъ атқа ижеғе нағаршәнны нахынкыз ищраант...

Амшә абұзар анамоу, ашьапы рұқақъан Гудиса апқаца ааихнаргент, икшент еңқурццакны, нас даа-рхәнни амгуацә дныңанатцент...

Ашәарах гурымуа асаса арақан, арғыс иуатәа леймлагуа иакынит. Гудиса игүтқьара наихъектен, амшәи нарең ҳамтакы нанеибархxa, еиштылазшәа ибент, насты дгудаант, аха ахысырта имтакуа, амшә дыроғегых ифыттыззан, ишәакъ кны илахент, ен-куптарахент, еибаркүмпүлуа хланцы инталт.

Ацақъа ахықуаҳы ишлең гуентонит Гудиса уажәшшәта. Ахулъазы дхуцуа, ататын даҳо дахыназ дахысөхсент. Заға дитахыузен уи уажәы ағыза еиба-га. Идыруан ила иңзар ацхыраара бубуа шинағоз, аха уи Хызын уаха сымхы сахағоит ихәан ахулъазы дағъхъан иғахъан. Гудиса цхырааф дшимоуа шидыр-уазгы иғу миент, ихы дақуғубуан, имч агура иғон. Аха зны амшә тәка ицоит, зны — нара, еибарбы-лъю ацақъа ахықуан илент, даеазнык икумпүлір, ацақъа иалқыоит, ицоит хысымтак атқыс иненханы акы нахымсұзакуа лбаа ақуара ақынза.

Гудиса аұырспен абзарен деимарк'үент... Убри аамтазы уи имч зегыз еизиркукуан, ашықуадабаа злығрын ицоз амшә акарахамтаз дааманшәалахан, иғу фарха дахъатажызыз ишәакъ ағынтың ахәтәи ифатцаргыланы дхыст. Амшә хуаант, наабалыбатан ианыленизкүаңуаз ишьапы ладыргыланы длагутасын, ацақъа иббентенит, наргы уахъ ишьапы тәкнахан даахыкүтәлт...

Амшә ауарбажә сиңш ихалъышала, акы нахы-мұзакуа икумпүлуа нахъцозгы абыбра нағын. Гудиса дхыыжә-куже, амшә абжы ахъгоз шықаз длағъшуа, — «иубент азенпүш мал афара зеңпүшраз», — ихәан, деңгабуза ишәакъ ицирхырааны деа-гылт.

— Шыха уағык наҳасаб ала унықуонт, ^{Макар} Иван-иңъя, убағ уцзыласуп — лхәсит Цакуа ^{Цакуа} ^{Макар} кар Иван-иңъя амардара ақынгын инықуашәа нахагимышуаз ақыр иңьашаны. Цакуа арт ажәекүа лхәсит, аха Макар Иван-иңъя кулатас сиаңа жәазшәа сканамтазаант лгуахуан, мачк даағхашьент.

— Бысхыччоит ауп, аха саргыны сышыхауафуп хәа схы сыпхъязоит, — аңәажәара дағын Макар Иван-иңъя, Цакуа илхәз дахыхумаруа. — Сара ағафа дғыл сашыцилоуп, ари ақытан исзымдыруа тіле шыапыкгын ықам, арақа сааζент...

Макар Иван-иңъен Цакуен ахабла наалданы иненуан. Ус ҳамға ҳаркьяғып рхәан, наахтәаны иңон амарда икүйдләни. Аху азкуахь наихала, рыпсы аантаркырц ахабла налагышуа инатәсит. Макар Иван-иңъя иуағыбжара дтысхеит, кыағқ, мачк иланы. Ихуда ахынцәракуа пыртлан, дыңқуашааза ихылтә ала ағыша аанидент.

— Зака дуағы ҳалалуゼи, — лхәсит Цакуа лхазы, лыблакуа идхалауа, ихаху ибыбышза ишляхью дназыпшыны. Лаб хұлъазыла аусурахътә данығъежылакъ, ашта ашәшшырағы ихәынцәракуа пыртланы дқуашәа дтәнаны ипсү аништалоз лгуалашәан, Макар Иван-иңъя лаб иңәа ихқауа даахуцт, лгу ит-туръяант.

— Ҳамтакы исымбар игүхъаазгонт арт ашыха дғылкуа, сағиз апъшадақуа реиңш сгу рзыбылуент, — аңәажәара дағын Макар Иван-иңъя, уажәрааныңа амарда ианкыдыз Цакуа изламхәаз уажәи иленхәарц итахны. — Икән аамтак, арт ахукуа сыпсы мишағзакуа сыйғыны санырхалоз, дара ашыхауаа рарғарцәа санрацлабуаз, аха уажәштә?.. — Макар Иван-иңъя ажәа «уажәштә» еимгуашла ибла наахылт, — аха уажәштәғыны сыйкура азин снатозар, чкуңшас схы сыпхъязоит... — инаңишиит атыхутәаны даалак-факын. Ипстазаракыны ахтыс бзиңхукуа ихигахъяз аттахәа иләптишцашараха наңхъя иниақъент.

— Иңуазеи Макар Иван-иңъя ари ахаблакны унхонижтей? — дтәзант Цакуа.

— Имтцыкуа, ианбадгылыу. Рапхъяза хара

хашкол аңсөйрекауаз, уи аңекаара ақулақцә ирғагыланы иракүпөз срылан. Уори аахыс ари ахаблағ сынхонт, амат зуеит эйкілдөрд; — Цакуа лызыцаара атак нагжаны илмілдөйтігінде ршкол аңсөйрекааз наrban шыкусаз лдрыуан ақнито, Макар Иван-иңа уи атыхуала уаха дтылы-мцаант.

— Макар Иван-иңа, уахъаа затәкъяз адғыл акыр набжьюоп хәа сархәент, аха хыла наrban ға-шыу? — дцаант Цакуа ғытрак аштыахь.

— Аан, ажәйтәан даара надгыл харан, аха на-хъа аханрплан унталар, гуларак аңеира аиха уадым-халакуа, скытә унаалалоит. Сара Дои азыльшаҳәа нааазаз уафуп, — инацитент уи, — икоуп сашыцәа, сгүщүшәа, ғылоуки Ростов ақалакъ ақны инхонт, аеацьоуки — Азов.

— Угу ғыстыцент, Макар Иван-иңа, аха угсын хцәражәонт, рағъхъаа арахъ уаара злакалазен? — азтыцаара қалтахт Цакуа, амба икуларц ианыфагы-лоз.

— Рағъхъаа Альсны наалалаз Ар Каңыш сры-лан, ахакунтра аштыахъ ара саангылт, атаацзара срыланагалт.

— Апъшәагы ибзинаны иутцент, Макар Иван-иңа, — лхәент Цакуа, Молчанов диапызыданы амда-хуастала дахыненуаз.

— Аха ацәажәаралны исцәыхуанчауа ажәакуа жәпакы ыкоуп.

— Уи биргүзәм.

Макар Иван-иңа раңзак идырра лымамыт Цакуа. Рағъхъаа уи Ақуантән данааз, Хырыңс ифны ачара анықаз енкүшәент, аха уи аахыс длым-башызт, аյхын ашкол хүчкүа аноурыжь Ростовка дцан, мышкуак ракун итцуаз уахынтын даанижътсен.

Цакуа Ах-пъха ари асны ашылжь ашкол ақны дахынеиз, Макар Иван-иңен ларен енкүшәент. Артағ пъхәзыба атара ашыкүс ұыц азы ашколтала-ра иатканак'уаз ахучкүа реси қалтараны дықан.

— Ахабла башыцыланы ибыздыруам, сара сбыщцоит. — идәент Макар Иван-иңа, Цакуа дцаараны дахылжаз анылхәа. Урт уажәы ашколтала-ра иатканак'уаз ахучкүа реси қатсауа, ахабла аб-жак иалсхъан. Азыльшаҳәахы илбаан, амфаду ианы-ланы ицион ағада рхы рханы.

— Уара науръхъоз ащафцэа нахъа шым азанааткуу змоу рацаафхап? — Макар Иван-иңә дивагыланы дненуан Цакуа.

— Ирацаафуп, хапъсадгыл зехыйдірекшілдік ашәкуу асырфуент. Урт рышәкуу рацэаны ицахны исымоуп, срыпъхъонт сахъаркыратэ фымтак енпүш ибаны. Хусура ҳалганы ахулъазы ағына ҳаныгъежълакъ, ақын-өбак сбызырьхъап, — даархыгехуен Макар Иван-иңә ащара зиртахъаз.

Цакуа дхууза дненуан. Уи илбонт Макар Иван-иңә ашъхадгыл нашыагуту енпүш ихы шишьяу. Итабыргны, Молчанов ари акыта нашыагуту иакуны дрыпъхъазонт, чыдала пату икурцонт. Фыцъя ахъаандтэалая х-Макар ҳәа ражәа далоуп, избаху анырымхәо ықазам, зегъы ртаацэара дырхъпъхъазалоуп. Азэы уи сара абзиара исзинхьюу иңэлал, дасаазы уи зақа дыщыраахъоу ҳәа надаллар атэй ҳәауа, гүщус дылъхъазаны дихъзажәалап, зегъы риңгъеңи рыбзине иалаху уағын дрыпъхъазонт. Макар Иван-иңә азэ ғыара ишъапы кыдикъент ҳәа нахар, нара ихызы ақара игунигонт, илшо зегъы идицонт, дыщыраафуп, ирацаауп изназтаау...

— Цюук ааует, — лхәент Цакуа, рапъхъака инахараны наауз аетса ангуалта. Урт Никуен Гудисен ракун, абригадакуа рышқа икан наауан. Макар Иван-иңәи Цакуен ианнарыдгыла, адыхсых ҳәа илтөйжөпент, аха Гудиса мачк ишъапы итишьуан, амшэ нахъаны науз ахура нагъаны имбъацыт.

— Нахъа ашколаҳь сыйымгылац, аусуцэа аремонт қатара уатэйнә изалгарыма? — дцаант Никуа.

— Налгонт, — рхәент артцаафцэа иненщәакны, итабуп ас ҳахъгуцарапшәк'уа ҳәа апъсшәа наццаны.

— Ашкол ааинда амасар хны, цөргө ишъзданы икушэйршент, афырхатса. — Никуа даахууын сиңанациент: — азына ишэйзхаша амсы дырмазент, амашына ахънениша илбааганы ишътоуп, ари афымшк ирхымгакуа инаганы ишэйзкарпъсартэ хныкуап. — Никуа Гудиса ишқагын дынхъацьшил, итабыргымы искаю ихәараша. Гудиса ускан лапъши хаала Цакуа лхы инаркны лшъапакынза

денишхыншыланы далгахын, аха арханызба каала илаңш шылхыз Никуа ишгуентаз анибай Макар Иван-иңя нахь днабжажьент... тент Цакуагы.

Никуен Гудисеи рымфаҳъ ианца, арцағцэа шифенуаз раңақ хара имщацикуа, Макар Иван-иңя даанылт.

— Абра синхонт саргыы,— ишент уи, азымџас нахъадыз ахъ Цакуа днарбышша. Цакуа лылапш нахылкъент, абаҳча эхышшы агуарп ғында ақны Қамматқ ихаракцрамкуа исаркъа тәцараҳа аурис фын итагылаз.

— Ҳамфахытып, зыхък ҳнахуап,— иналдыциент арханызба.— Саргы амота дсымоуп ашколталарап иатсанак'уа, асна данаҳцап. Дыбысырдырп ағы икоу стакуажәгы.

— Итабуп, Макар Иван-иңя, уара унен ағынка, ағышыбыжъонк рбжъара уаагъсент, уйыншы. Сара уажэй ани амарда азкуан инхо ркынза схунап, саныгъежьуа сааниует, усалам шэйкүкуагы срыпъхъап.

— Баныгъежьуа бымфаҳымтқуа бымун,— ишэн, Макар Иван-иңя даагъежьент Қамматқ намамк-цәакуа.

Цакуа деңлыхха-силыхха дцион амарда дағаланы. — Дзакутә уафахузен аус зызыураны сыйкоу. — Макар Иван-иңя дизхушуан арханызба. Атуңграхъ амфаҳуастала дышфенуаз, анаара азкуаҳъ ағынкуа лбент, нааингуоуп қалтаң, наалырщакынт, аха имароуп ашыла дгыл, ҳамтакы амфа дыкүхент. Ус амарда дахынфалазтәкъэ, раңхъа дназыдгылаз агуашә аартны амзырхъа дынталент. Апшәма ұхыс акуаскъа абардан итәнди азахра насыз, Цакуа дышгуалтаз еиңш, азахра дақуңын, амардуан днабаант, арцағ ұхысизба дленгурбәэтә днапылан даалгудлыхөхалт. Апшәма ұхыс лычкуи хучы дылхынышы даани, иан лмахуар кны даагылт.

— Иухызуен, арғыс?

— Денуар,— ишент ахучы дңәйтцыччо, ибла сикуатцәакуа тырхаха арцағы днапылышын. Цакуа Денуар лышқа дааналган, ихахурхы лиапы налышилт.

— Нас, Денуар, ашколталара утакыуп саңын азы саант, угу ишишъаанагон?

— Истахыуп... — ихы аашыртысит аху лышка даахъахын, — аматэа чыцкуа сышэтча, илсырбонит... — Даахъаацээ-хээтэнт Денуар. Иаанибарчент Цакуен ахуч иани.

— Имоураху мызаант, бшидирызуп ассирий. Жэха зин аконтораакы атара шэлэрцаразы чыц наарыштыз артағы лауп хээ бисырбан, уи аахыс афынка даабгарауазен хээ таха сидом, — лхэент Денуар иан, Цакуа лнапы кны афынка дналхъауа.

Цакуа Денуар асна данылтент. Ашколталаралы шаға миши нханы иказ налхэент.

— Афынка баан зынзатцээк икалозар, — лхэент ахучы иан дырфегыхы намак'уа.

— Сатабымщан, сыйцак'уеит. Денуар зинк ашколахь анықуара далагар, тынч зин сицааент...

— Ибцышьонт ус кабшаргы.

— Шэгулащэа рышкагы снеир стахыуп. — Цакуа лёйналхент.

— Сара бымфацьызгап. Денуар, иан, афын указ, сара ирласны сааусент. — Альшема тъхэыс даагье-жын, Цакуа дналхъэент. — Алацэгъякуа рымоуп, бхала бысзыштуум. Урт афнкуа афыцьарагы ркны биен, ашколталара нацанак'уа хөйк азбабцэа хүчкүа ыкоуп.

— Егни наектэириахтэн афны ажны инхода? — Цакуа Денуар иан лмахуар аанылкылан, лшьапкуа лысеркүршээаны дненуан.

— Уа инхаяа дуафызатцэуп, таацэа имазам.

— Избан рыща, ихьзен?

— Ихьх'уз, иразкы ицмаанит. Түхэыс даамга-закуа ихы иражэент.

— Иара мыжда... — даарыцхалшьент Цакуа.

— Данарцысыз сауп хээ иказ азэ накун. Иара зегы дрецьмыэт, аха игуацхоз джамлент, зегъ ирцюон, илахь чышэмьэт ауп. Уажэштэ нартых дахъхун ихы ишануент, аха нааг, ицаа замта хнырхэшья амам.

— Тынхас имада, аишьцаа имазами?

— Дабиццаатцэуп.

— Барамыжда, шэнцхраала, дрыцхауп... —

Цакуа арыцхашьара хыну-хынууа лгу ишталоит.
Даангылан, енкулашыца эмашара игылаз ағыл-
траа дназыпшиит.

— Хицымхраагушакуа, сацалацэи сарен ине-
нтыңсахло ифны ашэ халагылоуп, аха нағыаум-
хэн, ун тэым напуп...

Амра аху ицэйралахъян, аха макъана ашхах-
куа иргудыпхалон, ахулъястэн ашэаңшы ҭааза.

Амаң уа ағыны дығноушәә деилахәоуп Цакуа.
Илыньоуп аимаа ҭаажакуа. Акасы сицарсала лых-
циә тақыуп, лбырфынцк шкуакуа нара иенуюу ама-
қа акутсаны илшөү мыщху илнаалоит.

Цакуа дхынхәын, анаара дағаланы азыгыша-
хахъы дылбауан. Лишаны сихылгачыпхаза, лгуа-
кны нак-аақ, лткы аенүүцкала, зыпсы туу акы еиңш.
ихэгызыгыуз адэххъгы нарцыс-тысуун...

Абна агутахы цыара тыск, избазеи ахзарашәә,
ицырчыруан. Цакуа хәашьак лзамто ун ашәа лгуа-
ханы дазызрфуа дышненуаз, ацақъа налтэрәа
иेыпны икатаоз ациха зыхъ дыңеңынгылт. Аль-
хәэмбә днапшы-аапшиит, қайматк азба дшамк'уаз-
гы, лыцнапык ргуафын хүчтас ашхах зыхъ
инаталкын, ихьшәашзада днаңыхуент.

Ашэаңыцыаң рыбла траа илзыпшувашәә лгу
иаанаган, Цакуа дааццакыит... Акуара хүчү дын-
тысын, лаңхъа амарда дығхаххылт, аха даатгылт,
ихааза игоз амузикабжь дазызрфуа:

Артыс акупзараҳы дцент,
Атэыла ихьчоит хататас...

Арт ажэакуа рымашара рауп Цакуа илаҳаз, аха
Макар Иван-иңя имырзакан абжыы гон ишгац. Уи,
хулъазыла ишықанталац еиңш, агуаръ ахъ ддэйл-
тины днэтэн, игуалайршәент ашэакуа. Макар Ив-
ан-иңя амырзакан абжыы днаназызрфуа, Урыстэйла
акаршэра тбаакуа дрыкупшувашәә ибонит...

Цакуа дхуцуа дышгылаз, лыблакуа аалхач-
чент. Лапхъака днапшыни, дреңгых дыңыр-гыруа
аңсабара пъшза дагулцәраа амарда дынтарт, днен
уан амузикабжь ахъгоз агуаръ лхы акукны.

Пүшшарамшын. Шыңжынаты еизахбай! Ағардұ ампыл асырта астадион ұыцны иқартаз ақын. Ағардұ нақ-ақ ресиңшаны ампыл насуан, аңшлабракуа реңрзықартсон. Шыбыжъаара амъын амра фенхъаны, ағар ампыл асра иалгент. Үс астадион ақны иқаз Никуси Хырыпсы фагылан аконтораҳы рәанынарх, ағаргым агурикъхә инарыштылт.

Аконтораңы иқан аколихаңәзә рәенпүш еизара. Аклуб уаала инфәзант. Атыхутәншәзә наағналт Макар Иван-ипෝи Цакуен. Апъхъақа наанасын, аты-тъкуа ахътаңызы инатәент. Хырыпсы аколихаңәзә ыр-зыроны аизара ааиртит, налаңжәзәараны иқан ағыцаңшығағ, ататын аарыхы Гудиса. Ашларба ипъишәзә анхамға алартәзара назкын азтаатэ.

Аизара хантәағыс налырхыз Күтәр Никуа ажәз интент Гудиса. Зегь рымхы кыддан изырфуа ипъшын. Гудиса дізәжәөн лекторк-нахасаб ала дынтыгла-аатғыло, хрыж-хрыж, инхәо аилкаара марианы. Ататын тафра аарыхны наларгалаанза аус шадиуло атэс инартбааны акакала енкутъхъазо аизара налахуз иреклиркаант.

— Азтаарап эмоу шәазтаа, ишәзенлымкааз ықазар, — ихәент ахантәағы, Гудиса иажәа данаал-га. Изырфуа итән зегъы.

— Ианбентцен үбент, ататын атэс абри ақара, нара макъана дычкуноупен, — атынчра аайлал-гент агутахьшәзә итәз պъзыск.

— Сара акы сазтаар стахын, — дәғагылт аз-веноводцәз руазәз.

— Уазтаа.

— Асорт ануразы, ататын тафра арцәара уала-гаанза абыны урканзорит, аха абыны нагзаны им-шәңшәзар, ибзианы иғенжъхома?

— Иғенжъхонт. Ататын бұбы қунагала аркан-зара ианатонт апъшишаху бзина, — иатенкылит Гуди-са.

— Ишъарканзатеу ататын? — діцаант Назиа, зегь рыштахъ атзамиң дахъадтәалаз.

— Ағ быст, ататын арканжаша уажәы иббама, уи бшаңыз бажәнте... — диналғаңт үағы забра-ғышк, акатахәзә илаңзәакуа сихақусуа, ипъатца ха-

шалақуа инапы налишын, Назна длыкуаны
длъышэйрччауа.

— Шэзырғы, шэзырғы!

— Сатоумтсан ағыза ахантәағы, зинда азцаара ахыстыз... —лхәан, ашаңаңа әфагылт Назна. — Издыруент сара ататын шырыкандауа. Аха ус акум эхәо, исымазкую ықоуп. Иахъа истахыуп сара зақа сиашоу-саҳарц. Абас бзиарак анықоу, наңымдыруа анхашәхәяуа ақы хазцаар, цоук алаф алрых'үент, аха уаштың тұшыр, урт иқартаз хәа раңақ акғы убазом, рыбз наасуа ағьара ихтәлоуп... — Инарықулырбууент Назна атыхутәэнтәи лажәакуа, уажәраанза илтеаңз лхы икүкны.

— Далагахт... — даақунд-қундит Назна илтеаңгы.

— Еимашәымкын, уи азцаара атөи сара ишгуастаҳьоу шәасхәсит, — ихәент Гудиса. — Ататын анмырыпхлакъ ашашәакуа фба-әбала еңқұтданы иштуюңт. Гытрак аштыахъ, урт ашашәакуа аархәны ентенкүңт. уи ала аүп ататын ббыны нәк-аак-гы енпішни ркандашыас иамоу. Аха абас енпіш идиркандауа ататын, еағратагалан штыахъ ахъзаны, ашера шаг'у иңырх'уа аүп.

— Сарғын убас акун ишениліскаауаз... — ихәент Назнагы, Гудиса дикушаҳатхауа.

— Сара, дад, — ихәент аеаззы, — атабыргазы ататын зарыхра сағуңжытән акраатуент, аха исзымдыруа раңаазаап... Ататын арцәараан, абыны азы налоу хучы-хучла наларбатәуп, амашыннакуа ианырнуңдалакъ амра иңәталатәуп раңхъятәи амшәнен саатқ, адырфаенеси фсаатқ хәа рхәонт, уара угу ишпәанагон? — Аколнхаңә ататын ускантәкъа аус надулатәкуауз ракун наха изыттаауаз.

— Инашоуп, ататын ббыны азы шалоу наразнак ианурцәа, ағыштәи ахъзаны иңәышіз наанхонт. Убрі ақынты, амра иңәталатәуп уара ишмухәз, аха убасқанғы, амра шиоу хасаб азыуны.

Азал зырғуа наанхент ҳамтакы.

— Уаҳа аззыр ақыр уаңцаар утахыума? — Никуа итәаз днарылағышит.

— Сарғын ақы саңцаауент. — Әфагылт чкуна күпшік, ғың ирбаазаз ихпүччаркуа ңұхаңданы.

Гудиса инхэакуоз зинцээ иблокнот хучы дахьын-
лаз акуардэ инькүүцент.

— Уазцаа, хаузызырфуент.

— Ататын аффбатэн аеафра аарыхраан, гектарк
аёны аминералтэ рцээгээ зака центнер алагала-
таузен...

— Алгыл зөнгүшроу ҳасаб азутэуп. Сара
гектарк аёны ф-центнерк алазгалоит.

— Иарбан рцээгогу?

— Асселитра хээ изышытоу.

— Ы, еилыскаант... — Ихэент аръыс атэара
иенэзк'уа, аха даанцхыхууцын инацент: — даеа-
кы сазыгаауан. Аффбатэн аеафра гектарк аёны зака
узытгозей?

— Цыпх аеар рыбригада аёны гектарцыгхыа-
за бжъаратала тъшцентнерк инарыци аеафра ҭааг-
сит, — ихэент Гудиса.

Аэтцааракуа рыштыахь аизара күцараны надна-
кылт, Гудиса Ашларба ататын аарыхразы ицыхээ
инартбааны анхамфа наладырцэарц.

Аизара аштыахь Никуа икабинет ахь Куабына
диенцхъян, иаангуга днаиртээнт. Уахь инейт Хыр-
ьси Гудисеи.

— Икаалап сизүпхъяз удыруазар? — өаантит
Никуа Куабына нахь, аха Куабына өимтзент,
дааҳеацы-мцит илахь иакунатээз архзы чаврала
ирбо дахтээз. — Мазен аргамен уи азбаху ала
закантэ суацэажэахьюуд удыруент устмы, — Никуа
Куабына иабжьара даёнин. — Аусура улшом
схрашан, аха ус сингш узбом, ианугуацхя, амага-
зин аёы умч экүмхо усута ыказам.

Никуа хучы-хучла Куабына ихы наиллангалан,
диабжьент, аха димацхант, дирхашьент...

Куабына диабжьент Хырььсгы. — Анамыс-
хэагы акикоуп, тъхашьарами, — ихэент уи, —
амагазин эхахтыз ажалар рзоуп, урт эда ихуартам
атовар ианахуутоу нузаагом, избан? Иумбазон зака
ханлахуу, аусура нацькымтоуп. Амагазин аёы
иртхахыу хаса-масак рзыхухауам, уара нузыпшны
ашэ ишилатэоу инхонит... Уабадэыкү?..

— Абаша нықуаракуа урхаргалт, Куабына.—

Гудисагы игуалакуа ихәон, наахтны имхәазарын,
Куабына нирдыруан уи аеырбаракуа дхагаланы...
дышрымаз, азбабцәа зында ихы шаатыркъадылтоз
Азәгы иуатәахшын нахъатен уусушыа. Уахтахыуп
азоуп ас иримчны ҳазуацәажәо, нахтахыуп ушах-
зыоу указарц... Дасу ихалшо қахтароуп.

Куабына икүрхәацәент, наргындыкуны дтәан.
Аха нас дкъақьент: — губжан сышәартә схы қас-
щент, исылшалакъ жәбап... — ихәент дәағышыза ден-
прашсаны. Даныфагылагы, ҳамтакы дзыбузда лгы-
ланы Никуа дизызыроуан. Нас днагъежын, ашә аз-
ртины данындышты, «нак сзатырымчит убри амага-
зингы» ихәан, дхущ-хушуа аконтора амардуан дна-
ралт ихы икүжини.

* * *

Атара ашыкус ўыц налагент.

Абаҳча ахашшы аху икугылоу ашпол
пъшжа ашта ашъежъ ахучкую ацыцахәа иныкулент.
Азән-азән еикугурбъо еиңыллон. Цьюуы
аңхынтын рыпъшшара шырхыргаз, акурорткуа
рышқа нахъцаз, атоурыхтә тыпъкуа ирбаз, ирахаз
ухәа ирылацәажәөн, цьюуы ампыл насуа, ифуа
ашта итан, цьюукых апъсакуа рымтсан реаандылана
ни итылан ашәа ҳәо. Раپъхазда акуны ашкол ита-
лоз ахучкую еиҳышшәа-еиңышшәа аизара на-
чын, ашкол амардуан шықаз ианаанлакъ, наани-
гылан, хазы рхы неидыркылон инаңыш-аапъшуа.

Цакуен Макар Иван-иңүен абарца иныбжы-
лан, ауадакуа зегзы ирығынысны ентәгуартент. Иа-
ныгъежъуаз, Цакуа ахучкую руазәы иблуз күчү
аҳзынтыра иешәаз кны, ихуда тырхъахъа дышы-
лаә лбент. Артсафы днеин ахучы ихәынтыра имх-
ны лкабинет ахъ дналгент, ихәынтыра изәалтент.
Егырт ихәынтырақкуа шыбубуаз гуалтан, иблуз
днаха-аахан, иреенин данааулышъ, дгурбъатәа
иңышшәа рахъ дындәйлтит.

Цакуа нахъа чыдала дзенгурбъара рацәоуп,
рапъхазда ахучкую рагъхъара данаалагауа нахъа-
тәи амш арыцху лхаштраны дықазам. Ныхәак аан
еиңш деилахәоуп-деилацоуп, ашәткую баһт-баһт-
изкупъсаны аткы илшәйлтказ дшенишенуа дагулып-

хонт. Гудиса зини игу ишаанагаз сиңш, рапъхъара ахаблахь данааз ааста енда дыттарауп... тәенгъш дишкышкъо дгылоуп, лыхцэы рхээндэллийн... уа лызкуа афычонт. Лыбла лхаччо лкабинет ашэ ныдылтсан, артаацэа зегзы ахыкъаз аудахь днент, атзамц икыдиз асаат днахуацшит, днахуацшит лиап нахаз асаатгы.

— Уажэштыта иаамтоуп,—лхээн, днеикукъашент.

Атэцэа абжы гент. Альхъара налагеит. Цакуа ахубатэн акласс акны итээз атцаацэа алрыгъхъараны дыкан. Ауада даныныннала, сикушшын итээз атцаацэа агурукъхээ илхатгылаа апъшээра раҳан илэртэент. Атцаацэа рыбыла траа рырцаа чыц илзыгъшын, илуаз илхэоз зегзы иршён, ирzon...

Цакуа атцаацэа сиала игуалтент, нас лжурнал зүй налыркын, далаает раргъхъара.

Амра ташрахъан. Куастьина агаает ргуафани азна ажь өйтсан, иныкуршэны ашколахь дхалт. Цакуа лымцаара лкабинет аёы дтэаны атцаацэа ртетрадкуа дрыхуацшуван. Куастьина ашэ днааснаасит, аха үнтал хээ абжы нахаанза ашэ аартны даафналт. Ажь икыз Цакуа лаъхъа ианныкуитца, жыымжаакуак сикуацэа самсалха, итаху-тахуз агаает итыфны икуумпылуа астол иныкулент.

Цакуа илцэмыжхан дгыланы дыльшуан, Куастьина данилба нахис деицрашсаны дыкан, илтхымхент лымцаара дышкъаз дахьлыкушээз... Куастьина апъхэзыба апъшээгъы ленимхеит, эхы имаздахьюо азэ ленгъш дыльхъазаны ажь лаъхъа ианныкуитца, «хардан жыуп, афы лаҳалаҳауа икоуп, ихаауп» ихээн, дааскъаны дылдэцшуга днастэент.

Цакуа акыр дшанханы дгылан, аха Куастьина бтээ хээ анимхээза, ашьшыхээ днатэент. — Иабатахыз, итабуп, — лхэент лаъхъяка иааскъяз ажымжаакуа нах акъаад инылатсаны.

— Ажь тафра ду хакухант сунтээ, — ацаажээра дацын Куастьина. — Арыжэтэ өкашт, апъхэыс даазго изыхээн иаамтоуп... — Куастьина ихана зацээригент, аха Цакуа илтхымызт Куастьина ицлырбаазырц. Уи апъхэыс аагара азбаху ала ацаажээра шыхиртлоз заанатгы гуфарас икал-

цахъан. Аха зегы акакун, Куаъына ихэац ихон. Днахыкуша-аахыкушашаа дыштээжээс ияжээс иркушент, имзакуа ихэент Цакуа тээвэртээс тъхэйсс дшицахыз... Цакуа Куаъына ихээз ичалырхит, днаумчны илхэент уи ажаоуп хээ уха илемимхэарц. Аха Куаъына игу Цакуа илызкаршэны дыжан.

— Зегы ирхээ ауп баргы ибхэо... бара бенгьш нагьяаы ргала ба злырунт, — игу даргүүн Куаъына. — Цакуа дызгашт, аха азээ тъхэйс дузаамгент ихэарымашь... — гуаныла дэбон.

Цакуа нагья лхэаргы Куаъына успэкья наахжээны ажээ линцип хээ дыжамыэт, аха Куаъына акатахээ ататын дахо, ауада наха-наха алфа фнаирчуан, дкуцсычхауан. Цакуа дызланкуиршахатрыз ажээ лыгъшаахкуа дрызхуущуан. Дрефгых исырмазеини икуардэгы Цакуа лышка днахент, аха имаент, Гудисен Ламарен ашэ аартны наафналт. Цакуагы урт ракун дыззыпшээ, наалыкулашент. Доаткъян, бзиала баабент лхэн, Ламара диалтыххылт. Ламара уажэада ари аш科尔 аёы дмааныцыэт. Аконторацы данфеи, Гудиса длыкушсан, симаны Цакуа лышка наант. Аеазыктаразы апхъара налагараны икан.

Гудисен Ламарен раана Куаъына ишигуам-тъхаз иныпшит, дхъяаҳхъячо дыкунархент, ухаа ажэак мхэзакуа дэгагылан, ихыльцаа ихантцаз ихаршшы дындэйтцит. — Куаъына макъана уаҳтаз! — ихэент Гудисагы, Куаъына иблаёы дмаанда-уа... Аха Куаъына дцент, Ламара-лдыррагы дазы-мпшыкуа. Гудиса данаахъа, астол икуз ажь ибенит, уи Куаъына ишаангас гуфарас икантсан, «еааныбзиала инениша Куаъына» — ихэент дыхумаруа. Цакуен Ламарен жымжаак-жымжэак ри-тент, нара изынгы жымжэак аалихын, адиван ахь днаскъян днатэент.

Аиғызцээ наарласны апхъара налагент.

XV

Зны Цакуа ашколахътэ заа аоныка дцент, лгу бзиамыэт. Акуаскъа ашэ аалыртын, луадаённы дышкунааз адэахы азэ ибжы гент. Зыбжы зыргаз Гудиса накун. Уи дымфасны дышцоз, акуаскъа ашэ аартны ианиба, Хырыгъс аоны дыжазаап игуухун дымфахытцит.

Цакуа абартахь дындээлтт рацэак ~~игу ах-~~
камкуа, аха Гудиса данылба даагурбъеент ~~иачзээл~~
хахь дналбаан, апъсшээ еибырхэент.

— Сара апъшамара сатэаумшьон, бзиала уаа-
бент, уаан арахь, — Цакуа Гудиса изцаара атак
жалцент днахумаруа. Инапы кны афныка дналтыг-
хьент. Акуаскъахь ихалан, абартаакы инатэент.

Анфызцээ шүээжээс аамта наскъент; амра агу
ихытны италент.

Итээн ргукуа еилатцэн, ръсы еилаханы. Гуди-
са Цакуа бзиа дшибоз, лфызара шитахыз лирдьрт.
Абзиабара амца шоура итаршэны иаман акраамтга.
Цакуа хүцрак дазент. Альхээзба лзы нуадафын
арцыс аан хээ нахэара, рынасырькуа акны икар-
тарц, уи ишкэ лхы лырхарц рацхъятэн ашьаа
аихгара. Ахуцракуа леаарымкуцылжэент Цакуа,
ахра акуцэа дыкугыланы, таака та змазам азыгу-
тахь днагьшызшээ лицэа дынтзызаант. Альхээзбара
знык ауп ауафы ианиауа, бмыццакын, макъана
бнальши-аацьш, бенламган хээ азэы ллымхя интэл-
хээзшээ лахант...

Цакуа лгу аахьяацссент. Гудисен ларен ажээ-
куа иенхырхэало рёсинархан, мачк еивнагалт.

— Исыздырам иуасхэара... — Цакуа дтээн
лхы наркуны таака дышьтацьшуа. — Хырыгъс нахар
игу иаанагарызен? — инаафылшьит атыхутээншээ.

— Сара ауаа зегзы шагу иаанагозен хээ сыв-
разцааум...

— Ауаа зегзы избан, Хырыгъс сара сзын дтэым-
уафзам, саҳашьа Хынкур ленхагы деиъясшьонт.

— Сатабымцэн, аха сара... Сара бара бык-
ноуп аус ахьсимиоу.

— Угу аартны усзыказ цыншьон Гудиса, сыв-
зээ уреиъясшьон...

— Сгу аартны сыкоу цыншьонт саргы.

— Цэала умцээжээн, Гудиса...

— Сгу итэз атабырг басхэент, уи бара ишыб-
тахыу базхуц.

— Сара скынта Куюацьына блатцыхуала уахын-
хуацьшуа стахым... — Гудиса иихэо саҳап хээ, аль-
хээзба Куюацьына избаху уа иинбжъалгалт.

— Агунаха бымхээн, Куюацьына сара амцху-
гы бзиа дызбонт, ханцызцэоуп. — Гудиса даанигү-
ххуцит: — Куюацьына инасырь сацырхагахом,

сывырхагахом аръэзыба уи бзина дызбогыц, сыйыц-
раафуп цыаракыр сатахны сыкзар.

— Уара мышху ухалалзаап, Гудиса.
ЭМПЕСИИ

— Саргы ус сгу наанагонт... — туюу-тубу
дааజәажәент аръыс.

Аиғызцәә досу ргудаанагаракуа рѣни иѣан. Цакуа Гудиса изы лгу шыкasz имаңазарц сиъымлышон, лгуаанагаракуен лажәакуен еикүшэмомызд. «Уара макъана рацәак усыздырам Гудиса». Абарт ажәакуа ракун ихтины илымхәазаргы аръэзыба лгу итәз, хүчиртас илымаз.

Гудиса игүентон уи дцаажәаракны абжендан дышлак-фак'уз. Аръхаза игу наанагон: «иң-
быргыуп, уи наразнак дсықушаҳатхарым, аръста-
зараң ус ауп ишаңу» хәа, аха атыхутәнин ичхара
къаेहо налагент, зақа гукала сылзыкоу еңыл-
каарц лтахымзаап, цасхәа исзылуент қантент, уи
инакурцакны избент Куаңына бзина дылбозаап
хәа.

Аръыс дамхашцакцент, денцрашент нараз-
нак, аръагъара сыласрыма хәа игу наанамгазент.

— Бара даеаӡзы бзина дыббоны исциэбүзозар,
уи фызарым, — ихәент Цакуа ихы лыкукны, дыш-
гүааз лырдыруа.

— Сымазажәакуа зақа уаскәахьоу удыруент,
Гудиса, уара иуцзызсо акгы сымазам. Уара узы
сгу шыкоу еңлукаарц зутахымзен? — арт ажәакуа
диркәжарыз үүлшүент, ирханы дцаажәэр мачк
иенитынчыл хәа лызбент, аха Гудиса ашырхда
дәғалыт.

— Бзиала Цакуа, абзиразы уаф даанлаант,
бсыргуамтит, сатабымтсан, — иңиңиңиент, аха
Цакуа дилаҳыны даанылкыт.

— Уааңышы, ҳамтакы уаатәа, Хыкүр ирласны
даауент... — Цакуа Гудиса имахуар кны дгылан
ильтурен илхәарен дрыкүмшәо агутъя даганы. Уи
ужәраанза лхы илыхуаз лхыпсаазшәа лбон.

Гудиса аръэзыба дылтәаңшуа даапъышәир-
чент ихаа замкүа.

— Сахъатахым здыруазарц сыхутоуп, сиыс-
каауент саангылар зақа ибтахыу, — ихәент уи.

— Уаасзызыреңи, Гудиса, зынзатцәык. Сукугу-
быны сцаажәазар губбан сутома, ханғызгау үйис-
шынты...

— Ханғызәоуп, Цакуа. Сара истаҳыр бара
бгу базмыргауа, бейлышкауа фызак дбыматтарын...
Еңтасхөшүент, сара сыщыраафуп... избент Күағына бхимхаант, уи икни бгу без-
ныз хәэ леңхәарацы, аха ус Цакуа лгу наанагарыз
изымдырт, нара ихазы ихәозшәа дәнаттар хәэ
дшәент...

— Үенлыскауент, исахауент иухәауа зегы,
аха уи азбаху ала даеазны... — лажәа ахәаха лам-
разакуа, Гудиса Цакуа илкыз имахуар нақ илым-
жәаны даакугъежын, ашацахәа амардуан днал-
басит. Цакуа дбыатсын-быатсауа днеихъзент.

— Сзых'уркъозен, Гудиса, цэгъара узызурц
стахзам, усыгутасны узцозен... — ләдент апъхызыба
лгу ғышаауа.

Гудиса Цакуа даарыщашыент, днаңшы-аапбү-
шилт аззы имбозарц итахын. Лыжәәа ааникылан дыл-
ғаңшуа даагылт. — Сара истоубоуп, Цакуа, бара
схы-сыпьсы аткыс башенбасшы, — ихәент уи, изба-
ны имазшәа нажәакуа енкупъхазо. — Бхуц, даа-
раза ибзианы базхуц уи аус, бмыццакын, мышкы-
зны даеаззы ишкә бхы бырханы баххур, ибдир-
уаз, бара бурға сара сзынгы гурфас ишықало.
Истоубоуп бара бзы схы шаменгзо. Фызарак
ахыбытхыу сбыхәонт тәымуағыс сбымъхъазарц.
Бынасың имада бара ибгуапъхаз, бара зегын реиха
еңбабшыаз. Ғыратеның бара бзы сыкоуп, сара
сыйтахымзаргы, баңхъака анасың бзина ибауа
шенигурбъо ала, абар снапы!

— Итабуп, Гудиса... — Цакуа абриакароуп
илхәазаз. Ираңан уи илхәэрц илтахыз, аха илаз-
разада, Гудиса аласра ихъзент, дцент уаҳа дхъам-
пъшзакуа.

Цакуа лыбла траа дғылан дизыпъшуван. Ардән-
нак уи аамтаз урт ирыбжъаказарц атахызышәа, агуа-
раанды илагылаз атла иныкутәән, акули-чили хәэ
ашәахәара насын.

XVI

Амишагъя ихнаркъыны икан, аха шыбыжъонк
акуаршы мачк наахкуент.

Цакуа ақытсовет ашкә дықан даауан. Альшаш-
хәа наваршәны дышфенуаз, акуура налагахт.
Акуаршы нанарбубуаза, Цакуа дааццакын, ама-
газинах дымохыт. Амагазин ашэ аартын. Күа-

бына имацара дшэшшэуа, инап иштәхь
днен-фенуа амазин дытци.

ЭЛГІЗБОҚ

Куаңына ацарап ахасабиман, аха адбаджының бүзүү
уаз акуаршы даңгаашын, дышыңыз Цакуа да-
нааңына, ибра аанхаччент. Ахухауттәэ еицыр-
пасса изааизшәа Ҙантсан, дчарч-марчуа адахтахь
днен, ицаңхакуа инаңәа нахаргъежьуа даагылт
дкуаңза, иңнапык нұзыба иңакны.

— Бабаңзаанагеи амшәгъяха? — Куаңына
Цакуа лымфахытыра дешегурбъязгы, иара изын
зегы акакушәа иеықатцаны дналыхуаңшит. —
Сарғы нахъак амшәгъяа амазин сыйланакын,
аөнүқатцәкъя саштуам.

— Азы алеңира наңуп, уи сырнак'уазартгы аку-
хап. — Цакуа дхәйтәс-хәйтәуа дғылан, Куаңына
имацара дахынкушәа лтахымызт, илдирүан уи
аехырцәажәара дшалагоз.

— Азы нағыа илнергты, Гудиса иңаңа ацха
ихыу харакыуп, назгом, — ихәент Куаңына да-
тьсышшәха. — Бымахә нахь бымцар қуадоума, хар-
гы ҳанхонит, ишбатәоу бхазныкүмгаргы уаха
бахтазар қамлари?.. — Куаңына игу наанагаз ауп
иңәәз.

— Шәбенакаант, ибзами сышәтазартгы, аха...
— Цакуа лажәа ааңахылтцент адәххы ақамчы-
штыбыжъ аилаха.

— Куаңына үкоума, Куаңына? — Ибжы
иргент Гудиса десжәымтүзакуа. Гудиса абарта
данаатала, Цакуа ашо даалагылт. Цакуен Куа-
ңынен рымасара ишықаз ангуенца, Гудиса амцаңа
наихкьент. Дылтыжәң, Цакуа лиапы лымхын
амазин днығналт. Уи ататын ихухарц акун дзы-
мфахытыз. Ататын анихұха, дамыхазакуа иңыба
интентцент, иқамчы еңөрөәні икны Куаңына дна-
ихуаңшит, дналыхуаңшит Цакуагы, даргы
харак ридны рхы науырбозшәа енкупата иғылан.

Гудиса дахырхтыгүлаз Куаңына даанцанар-
бууент. Цакуагы Куаңынен сарен Гудиса иңаңа-
зо мазак ҳамоушәа иңхъязар здыруада лгуахун,
лшанханы даанхент.

Гудиса урт рқазшыа игуампъент, исарымхәо

ак рымазаап игуахун, игу атцахь цъара күнцк~~нам~~
шээзшээ ицэа дынцазыент, игу ихент сиҳарак~~нам~~
Ца-
куа лышка, аха ажэакгы ламхээзакуа~~нам~~
тын, дыфенжэлан абарца дынцкыент. Ун~~нам~~
иштахъка нахант Куюанына иччабжь. Куюанына
игуаръханы дыччен, аха Гудиса акуымтзакуа
дненуан, итэ аюра анаафянк, енцас инуаза ицент,
нас ахы иоужыны днэткыент, агуашэ даниадыхыла,
изнимкылакуа дырфегных икъакъаза иғъан, атрым
хээ агуашэ нахынан иникацент.

Мыцху бзина нубо акгы злам азы игу анузын-
ко қалозаап... Гудиса итэ ибжы акурго, икажо
дахьцоз, Цакуа игу дыталан амца илсрк'уан,
длызгуан дыккан.

— Издырыр сымфаҳыцуазма... — дхуцуан Ца-
куагы. Гудиса данца, абарцахь дээлтцын, акраам-
та дгыланы ун дахьцаз шықаз дыпшуван, илбент
игу шинхаз... Гудисагы ахуцракуа дыршахауан,
афны данааи, ёымт-псымшя итэ акуадыр акуи-
хын, аху атаны итэнкынт, аматуртахь даани даны-
натэа, иан Уардахан наразнак игуалтент лычкун
акы игу ишалаз.

— Ахъта уламлакуа укам, уан ипъыша,
— лхэан, лычкун дидъяцэйбяцало даныхтал-
кза, игу шыбназ агура лханртан, длагы-
лан акуаскъахь дхалт. Иханьцкуа аффа рыхго
иуадахь днент, аха ихы изыннак'умызт, агунхара
имаз игу өнакаауан, ауада тшээзшэа ибон, ахауа
изхомызт, инапкуа иштахь икатданы, уажэы-уажэы
ататын дахо дкупсычхауа длен-фенуан, ёымт-псы-
мшя дахынапш-аапшуваз ибла кыдхалауан. Нас
ајъенцърахь дненин, асаркъа далыпшны дыпшуван.

Ахабла акны мырхуагак ахаан итамъхазацыз-
шэа, енматцэан акуаура наёни, илашьцент... Аађын-
цас акуа қуанда кыдхеан ишленуаз, апъта енкуа-
тээ тақнахакуа апъша рытасын, силярфынтуа нааку-
лент, арфашкуа хытит, имацыйст, иддит, аха шыха-
тэйлан ишыкалало енпш, акуаршы наразнак
имфасит, апътакуа неилыфры-аайлыфрын, амра-
шэарахь шықаз ажэсан тыблаауа, амра ашэацьш
аацэытцыцент.

Гудиса игуалакуа ихыпсаауамызт. Азалахъ

дненин априомник ирхнент. Априомник ақынта наҳауан амузикабжь, аха мыңху игу рыпъшаагағай. Гудиса астол аган иеадырбуууланы дыланың дырбашчыларының Амузикабжь наҳауаз датәнатэйн, дхэйнчан даман ицент. Уи игу инацион еибашыра бубуак далазшөа. Арашы нағызаз тык дақутаан, наҳәа ткущәа кула-фәзакуак драбашуашәа ибон. Зык наҳәа анымфа-ницилакь, цоук рыекуа ирхүууаа акун иишцөз, наҳәа цыр-цыруа никыз мөантсаны ианғыштыхлакь, ашы нахынкукуон... Аекуа енбарбазы-базуан, икырыкыр-уан агутқыя нағаны... Гудиса арт алғышташәаралкуа акраамта дырхагалан дрыман, уи ала игу икыч-уан. Заңа цэгъя дтазырхаз иенпүш, атыхутаан даалахсүххент, априомник ахәара нақуихт, акуаскыя дылбаан, амзырха дынкулент. Ахәракуа икуу-шакуа, ркышәкую шытшыуа ашта иныкулаз дангуарта, енбарығны ишкә инент, икуаңба наагылт.

Гудиса ахәракуа азықуренирта ами атыр-хааны рытара наиршыңлахъян, аха уи аены ами римтацизды, «нахъак шэсүрчгент» ихәэн, даагъежынт, абертца агуашәәкны амагана иаләкъакъяз залыхын, иманы ағны ашытажъя дненин амхы днэтсалт.

Акуаура ишайкүттәкъяз, Цакуа лығынка ддэй-кулент, аха Куаңына апатукутцара ихамыштит, амазазин ашэ аркны Цакуа днаскъенгон, апечение акъаад илаҳәаны иштүхкүз иуапа итказны икын.

— Ацэгьеи абзинеи рөөуп ахатца дахьудыруа. — Апъшахәа ианыланы нахъфенуаз Куаңына аца-жээра дағын, Цакуа ләаپхъя ихы зыригон. Уи итгэль данмачызгы азы дшенисоз азбаху иман, ихәент ари азымфас анахәа ианушәа ишбүгүн, ихнатцахьоу маччымкуа ишамиххьоу...

Апъстахыгы бүбуала акуаршы лензаап, азы хытцит. Нырцэ-аарцэ икөатэаны илениуан, ахады-мөыху иамъыхъашәаз зегъы иамфатэны ирбылгъю, агу ргыланы ицион. Еиннакъюз ахаҳәкуа, абаху бгазшәа рыштыбыжь цэгъян.

Гудиса дахынхо итцаа ихыу ацха харакы ам-вакыра аман, аха азы ацха иятцатро назғенхъян, апъафкуа тыйсуан.

Куаңынен Цакуен ацха ашъапакны инаал.
Цакуа ацха акулара аалцэйуадафхент, даадас-
факынт, Куаңынагы акыр дшәент, ахад-
иңхәахъаз игуалашәэн, дамаңхашъаны Цакуа ацха
акусра лымарехуо дахъгылаз зны илаңзакуа хыно-
сит, зны ихынит, ишиңаңзамыз Цакуа лиапы кны
иңыненхент.

Цакуа ацха агуұаны дааиҳъан, азы хынхәны
ащада ищозшәа лбент, лыблакат гъежыт, даабалы-
батан, ацха далъян дцент хланцы... Цакуа азыб-
лара дышнахулашәаз, ацәкурпәкүа гурымуа дымца-
рсын инатқьеит, ацха даныңкуйъоз игүтшыаагаха
лыңзаабжы иғаз азы аштыбыжы инализит.

Алъхәизба ацха даныңкуйъя, Куаңына иналы
лымқутцижеит, нас даабжъажъан, наргы дығъары-
шәа исермазент, аха изымгуабыт, данаабалыбата,
иуапа итқакны никыз апечение имқутқыан азы ина-
лахант. Куаңына зтынхак дыңсызың құралын лениш,
артқаа-артқаа хәа дыхәхәент. Ишыңаңка даагье-
жын, альфағахь данаигын дыхәхәац дыхәхәон,
имагукуа ишхны шыамхакында азы дналаххынит,
Цакуа дышивнагахъазгы...

Гудиса ами рхны иааниган, амзырхаты ақзара-
куа инарымтаципсахъан ауп Куаңына ихәрабжы
шиаҳаз. — Машырк қалеит! — ихән, Гудиса
аҳытқыаренпүш агуашә дылтқьеит.

Цакуа азы дышланагоз азықас ақағахь дағент,
ашыңракны махук лымпүхъашәэн, ҳамтакы дыку-
ғын, азы дамтырц мачқ акун илығыз, аха афаса
рбылғо иланагоз налхапъян, илкыз амаху лымқут-
нажәент, лгуатца ақы ихнатәаны илығрақазшәа
лбент, игүтшыаагаха дыхәхәент дроғегых иненқурццак-
ны, дшенихыс енпүсүуз азы агуахы даннанага,
ацәкурпәкүа бара бакун нахтахыз рхөзшәа дыр-
гулакны рұынархент.

Куаңына иуапа шишәйз ишапы хырқыаңка,
имагукуа кны дкуас-куасуа апушаҳәа даваланы дцион
дыхәхәо. Гудиса азакында дленаанда иматәакуа
ағырлак ишәнхъян. Үс Куаңына днапқыа-шыапқыо
аузы азы дшагаз напышашәала иирдьрт, ахад Гудиса

Куаңына дізымдырзент, уи ахаан ауапа^{шықы} димбацизыт, настың акыр диңгэхаран. Азы^{шықы} ахыноз шықаз дласкынан ауп Гудиса аңшаша^{шықы} леніз. Иаңхъақа данынағыш, азы агуагы^{шықы} шықы^{шықы} каз дызустыз изелмырго азэй длиниакъазшәи ибент. Убрі аамтазы, Гудиса деңгас дыууаза дыбын, хыла азыбларға игеналаңжыт.

Куаңына ахәхәра дашың даңын, нуапа халы-шала дығны дленуан, артқуа зегзы қалент али-пүси рыбжьара. Гудиса дәссо аңқуръкуа дрывауа даннныкүлоз. Цакуа ғаниматк диңыхарымызд.

Цакуа азы дхыхухуала даман икон, лхы азы ахьцоз ахь ирханы. Лыхцэй камыз бъяауа азы ихын. Азсара илдьруазгы лхы илзамырхуент, азбы лымч архомызт, иливаант, аха усгы лнапы лкъон, ацакурпъкуа зны дырцэах'уа зны дхаргало дыргулакны нахьцоз. Ус рацэак бжьамкуча, ф-цьара-ны азы ахьененашоз дланагент.

Ахахэ ду ахықаз лаҳыс раңзак бжымызд азы акутәзакуа ахеилатцоз, агуараҳәа силаесе амнәтә ахъареноз. Цакуа ахахэ даанкылданы дахъамаз ацакурпүкүа лыханы дамырхырц насын, акгы лыгзамызд дырфегъых азы дыхнатцарц.

Куаъына макъанагы дыхаҳәо азы давағуент, ихымзыйнишoint ихызы... «Шэссыцхраа, шэссыцхраа» хәа итәаబжъ заҳаз сиғунығын, енбарғын ензор. Аха урт зназы ишанхоит. Азән-аәзән еизцауент, Куаъына цхыраарас ииҳахыу рыйздырам, иқалаз ане-иілүркаалак, «уара нарбан цхыраароу иутахыу, ацхыраара зтахыу азы намоу лауп» хәа зетгы изабыент.

Аршахзахы дылбаант Уардахангы. Уардахан дъяцэы-ъяцауа, азы намаз рзы дгуак'яа ачыку днавалт, аха сыхээр исыхнарчап лхээзшээ. өмчэжүүлж дагуулж дылданы дылшиан...

Гудиса ацәкүрпүкүа дәфарылпраат. Цакүа

ахаҳэ ду дынкыланы дшамаз ибент, икәе азы даңзасо уахъ дымлазацкуа, иштыхъ ала-
тла дук рбылгъаны азы иланагоз шихапп та, азы атахъ ддент.

Хырыпуси Никуен ара иакумшәент, аха имаңы-
мыйт хәсеки хацәси нырцә-аарца еизахъяз. Урт агу-
ткъя иаганы нахынъшуа икоу зегыи рбонит, еила-
тыруент, ируси-ирхәси ирыкушәом, ирбонит абар
аզы шырхәоз фыръагы азы ишагауа. Аръарцәа
бубуакуа аттахәа азы реалажьуа идәыкүлонит, ир-
тахыуп азы иаго ирыщхараарц, рыпсы енкуудырхари,
аха анахәа ианушәа ицоз азбы азиҳтәәни индәы-
кулалакъ нарзсомыйт, иинанахәон. Имзсакуа ус
шъапыла азы италақуағы қалент, аха иштыкъя
наман идәыкүлон, ршъапы икунаргыломыйт.

Гудиса азы атахъ дыштаз сиңш, аләыск ахы-
цекуа импүхъашәан, икны даапъшит, атла уажэ-
шытә исыхнахәахъазаргы исыхнахәахъент ани-
гуаху, никыз аләыс азунжын, азенбафара далто-
раан ахаҳэ ақынъшь импүхъашәаз киы азкуа қы-
къараҳы дыфхалт.

Цакуа уи аамтазы ахаҳэ длахыфрит, азы да-
шытнакуцәауан, Гудиса даалымтасын, ахаҳэ аз-
куахъ дыфхенгталт. Гудиса убаскан ауп азы иагоз
Цакуа шлакуз анидыр. — Агурзга! — ихәент гуа-
ныла, иқалаз зегыи Куаңына ишихъяз гуфарас
икатданы...

Гудиса Цакуа азы данфалига, ахаяа хъамтаз-
шәа лбент зназы, нас дкупъент, аха хаала илмузо
даналага, дхәйнчаны дазникилт...

Азы наха-наха нацлауа алеира нағын. Уи иды-
руан Гудисагы. Хамтакы даапъшыр ари ахаҳэ
аेғыи уаф дыкунаргыломыйт, азы ахытәен. Цакуа
анапкъаракуа даныркүаатцуаз, Гудиса мачк ипъы
ишъахъан. Дымъшзакуа лыжәә итарсны икны ах-
аҳэ иеалыррны ддәыкүлент. Нырцәка зегыи ишры-
шоз өүртуан, аки рхәен, аха урт ирхәоз нара има-
хант. Азы злацоз шықаз ихы ирхан, иленцарсан
иңыненхент азенбафара ифацәхыкны, Цакуа дива-
рзсо.

Азнырцэ иқаз ахатәа жәпағны риапкуа еиба-
диркын, нааскъян худацәахы азы налагылан, азы
намоу шаанаго иианаҳкылонит хәа иренфазо. Гуди-
са азы даңцозшәа еицарсаны дцион знапы сибарк-

ны игылаз рышқа. Ус уа дышленіңтәқъя илгү-
куибаҳә дыкны дааныркылт. Еңхыраан, Цакуа
риапы дыкүтсаны инүзхытті. Куабының Нарда
лышқа игуаъны дымнент, уатәшәптарға изенетті
азы дахъалагылаз, — уара уфырхаттаңтәқъоуп Гу-
диса, иңбұл!.. — иңеит Гудиса ахатцара иқаңтас
иднихәзалауа. Аха Гудиса Күаңына илағымтұзакуа
апъағахъ дыфхалт.

Ишылашыцара илашьцаанза Гудиса иғны уаа-
ла итэйн. Цакуа азы дахъамырхыз наркны Гудиса
дахъынхо наха наангуан азы, уаҳы дхагаланы дыш-
тарцент. Ара иқан абыргәзгы. Урт зегын ызы-
баху рымаз Гудиса нақудан.

Гулен-злен зегын ырығықакуа иңент. Аха Ҳаз-
арат данцоз Уардахан зегъ рааста днаскъалгент.
Ҳазарат агуашә ақын Уардахан дааникылан, ус
ленхәеит: — бара бычкун зегын дхачкунуп, ита-
бул абас нағыссоу атқен дахъхыбаазаз.

Күаңынагы хамтакы Гудиса иғны дықан,
ун дгуағтаз итынхаңа «напынцъя ирымк'уаз цы-
ук рyzбаб улеижъаны ацқа дыкүтсан, азы даургон,
ушыбзоу упсындаz, изакутө хымдышыузен хықуур-
шәоз» рұдан, нацхаяу налагент, урт ирхәз хы-
мзбыштейт наргы, заанаты ағынқа дұрықулент.
Ағышахәхы дмылбаацкуа, Маруша лымадара
дышиоз дналыхъзент, дналғағышит, аха «шәхы-
ениншәкъаант Кубчен» абри хәа аанаргауа, инапы
иқъан, лықуғымтұзакуа дналывъкент...

Зегын ришиңтахъ иңент Хызанни Кубчен, урт
иңегы ипшырыңы ртахын, аха ищак'уан, ауха мхы-
цаңшыара ицараны иқан.

Хықур лаҳәшья Цакуа ләсілхъя дтәан, макъа-
нагы лгу атың итагыломызт, Цакуа дыпсыраны
дахыңтейт хәа лыпъхъаizon. Цакуа Гудиса иғны
дыштарцахъан ауп Хықур иқалаз лаҳаны дшааз.
Ашә даахшәеит ләс мцәажәо, илуен-илхәзи дры-
кумшәо. — «Быерыбууза, бхатцам тъхэмсми абааңс,
ибуазен?»... — рұзент Хықур ақуарақәа деңсауса
дшәзаны дышқаз гуағтаз ахәсакуа.

Уардахан Цакуа ачашә лзығалтсан, ачан ллы-
ржент.

Чан шытыхъ имхы гуатаны даает Гудисагъы. Атаацэа анааилатэа, Уардахан дызхааныз бжык далааражэон, илхэон ажэйтэ зин лэрээ дызхэн күшэахъяз. Гудиса илымха кыдцаны иан дылзы-зырфуан. Ауацьаа өзүнгүара կуардэ лајук дахы-кутээз инапы наигзан, априомник ахзара изкуни-хынт. Уардахан либажаара аахлыркушент, аха Хы-кур азцаара икалцаз атак өтцауа инацылтент:— дэмтэх'уа дыжазма уи агуаа. Азы антыкукуагы, ащутан зегын жэохумш азыгута итан, икаримцаз икоузен, аха даурбах'уаз, аштыхъ зин амшин ажны цюууки зеизкуабоз апслымз ибжара аатцыхээ дошилажыз рбент...

— Тынхада, — Хыкур лиээ дынцазызент, аха Гудиса акучимтент, дхуцуа дтээн...

— Зегын ханенбгаз,—лхэент Уардахан,— ази амсен шэйрменсалан хээ сабрынга сашьцээ драбжыалон. Нан, Цакуа, скала сеымсымшияа сывлабырьшувазыз нахъя. — Уардахан лшьара дзыкуломыт, лычкун иенхагы Цакуа длыршент.

Ун рафхъаза Цакуа данылбаз аахыс Гудиса изы лыпсы лылаханы дыжан, лыпсы штоу лычкун инаасыг лбар лтыхын. Цакуа лтыхуала Гудиса иёы ажэакгы лымхэацыэт, аха Хыкур дахылбалакь длыцэнхо, лгүцхүк нахасабала цэражэартахус дылж'уан. Хыкургын ахаблацы ижээ абыргцаа зегын Уардахан дренъялшион, лымкаала пату лыку-лтион, гүкэла дахылзыжазы. Уардахан ажырынта иакулкүсент Хыкур баҳашьа дбыманы афныка бине, уахык шэхалагъхыа хээ лахээн иаалыгъхарц, аха Цакуа лычкун изы дхылхырц дашьтоуп хээ анааццаа илзырхээр хээ дшэон. Аха арт афтаацэа-рак уаха агуатжьараа бүбуа шырхыргазгы, сикугуржью фынк иицьеоуп.

Цакуа дыцээн данаацьш, зегь рафхъаза Гудиса илапьш шылхыз гуалтент. Лыбла лхаччо атаацэа днарылагъшит, лзамфа тьшзакуа тыцэрааны ицауа.

Цакуа лиапы нахаз лсаат ллимха инадыл-кылт, аха аус шаущ иауан. Лиарта дылпраан дца-рашээ дхха-чно азал зегын блала иааимылдент, аха Гудиса лымкаала лыблакуа идхало дненгэгъшит. Ун гуалтент Хыкургы. Хыкур Гудиса дицэйхомыт, бзиарас изыкастцарызен сахашьа лыпсы сэен-

кузырхаз лхэон гуаныла, иреиъылшьоз шынхээ дрыхшьалан дылбо далаект.

— Гудиса, — лхэент Цакуа, — ахээдэлтэй шент, уи ихьз ус илтэашэнэ илхэент ауп, аха илыхыз лытрымдыраарц днарьши-аапьшигт аки дазхьуазшээ...

— Крыбтахызма Цакуа? — Хыкур Цакуа лахь днаскыан, Гудиса ишкэ дынхьаацшигт...

— Игу иацэымьымзар, Гудиса ачангур аирхэаант... — Цакуа уа лхы өүлхынт... Гудиса днесин ачангур аангент. Хыкур дзыкутээз акуардэ Цакуа лахь днахан, Гудиса дныкулыртэент. Иаазырфит зегты, Гудиса аххьяхдаа ачангур арахущкуа инацэкъаракуа анырхыс. Уи дычча-чко ачангур иациржасит, ихы-игу дакугурбъо Цакуа блала длацэажэон, аха ускан Цакуа ахуцаа дтаршэны даман дтахухуа...

Уардахан лычкун илбац иакузамкуа, уаха наха дырхашь-гъяатдо дыркашээ лбауан, аха гуаныла дилаехуон, игуадура илымаз лајара лыцинатон, лгу азнархуаан. Ус лычкун ичангур лызхара даназызыро, дхакуа-шэакуо, лгуашьамх лытцъраауа дфагылан, аматпуртахь дцент. Гүйтрак аштахь Хыкургы Цакуен Гудисен ришкэ шэгу шэмэрфыбын лхээн, Уардахан длишталаны аматпуртахь лёйнадхэент.

Гудиса ичангур абжы аанхсыбыт. Цакуа лыблакуа хааза ианаанихуаацшигт, урт сышкэ уааскыа рхээшээ ибент, ашьшыхээ днаскыан лагъхьа дныкутэент.

Арьыс игуаштыбжэ нахауазшээ ибон, абзиабара ашоура уажэы-уажэы дтанаршэуан. Сымтзакуа ирапы наингзан, Цакуа дылтэйнцэаауа, ирапы ڪумшэышэкуа даарыхан иаангудикилт, рыблакуа неилатдэент.

— Цакуа... — ихэент Гудиса. Цакуа ирапы игу надрыгубууало. — Сыхаара Цакуа, — Гудиса «сыхаара» хээ уажэада бэнцых азэгы илтимхээцыэт. Ари ажэа Цакуа лгу тнаргурбъаант...

— Сыхаара... — лхэент Цакуагы иаалыркьаны, аха уи ус шылхээз лара илзыгуамтазент... Гудиса Цакуа илхээз ажэа хааза игу италан дааимнадент. Хучы-хучла Цакуа лзамфа цувхаркуа дырзаангухент...

Агу ахы́коу аўсгы ы́казаап... Цакуа зыгуралгоз Гудиса абааду енъш дикугуў'я дкутсынчаруу
— уенлискааусит Гудиса... — лхэент лкендешкүүрүүлүү шэаңырдаа. Нас лыблакуа тырхаха дна-
итцаашит, лыциналык ашьшыхээ ифыштылхын,
ихаху наильшия ишьтахъка иныкулхэсит...

Абартахъ Хыккур линьапы аштыбыжь гент.
Гудиса дыңырхазшээ деаткъян, икуардэахъ днени
днатэсит, ачангур аашытихын ишьамхы иныкуи-
кият.

Хыккур дыңналаанда азал зыроуа наанх'ент.
Ауаңык амца тыблаахъян, аха аўырбкуа аёыца-
вара наңыз ачча рыхгон.

XVII

Ақалакъ аёыку уаала иңэүп.

Амшыни Басла азын ахеилатцо ахыкуан,
апарк аќын тъхъакыртак иеатсан Куаңына имаца-
ра дтэан. Ихүүртакуа рацээн Куаңына, ихы-игу
акумачын. Зны-зынла гуала змазам азэ иенгъш
иенрытнинчшээ даатэон, даеазных ахуцракуа иха-
гъоз иххэаны иххъакижьшаз акун дзыштыз, аха
науамызт, изакутцэкью наргы рацэак изсилим-
каауа акы игу түнажэон...

Куаңына аус ахынуаз амазин аќынто има-
ттура дамхын. Уи иматтура данамырх, мчыбжына-
жык ихы ихуцырдаа ифны дтэан. Иныцф-аатцыф-
ны нахауан Куаңына «жэлар рмал имфент, аха ил-
шээз қамтцент, амазин ашэ аркны ддэйкун» хэа
изырхэакуоз. Иаргы уи мап ҳэа ахынхэааумызт,
дакушаҳатын, аха ицэа изтамыкзоз, ихаёы изаам-
гоз дагеакын, аколихацэа реар дыхьзыртэн, ачангур
данцаны ашээ ахырхээз акун дыэмыйрбазоз,
дыэмийрээз-дыэмийргылоз.

Куаңына дыхьзыртэн ачангур дшанырцээ
идыруан, аха нара хатала уи ашээ рхээ имаацызт,
нахаргы цэгья имбо дыжан. Хулцазык иёнынхан,
аконторахъ дцент. Амардуан даныжхала, аклуб
ахътэ нахант аеар рычча-хумарбжь. Куаңына
ишьапы аյынца дыкугылан, ипъы заны аклуб
адэахъала атзамц ахь днени дадгылан дзырфит.
Аклуб аёы аеар ашэахэрэи акуашарен реазыжар-
тон, аха акружок анапхгафы Гудиса Никуа

икабинет ахь днени дмааңызт. Аңар рысы, рибаты, Куаңына изкни ахъзырттара наңырттара нахычо ачангур наңырбызуа ирхөн абас: *ОйГІЗБОЙЫ* *ВЛШИМДІКС*

Куаңына ихъзуп, Дағзбоуп,
Ахъсахучкуа ргу иирхашам,
Нхарас имоу өырбарауп,
Урт рхыхра игу ғынатсаашам...

Куаңына илымха икындазаны дзырфит, аха уи ашәа инаштархны аклуб идәйләйт аччабжь. Нас инапы икъян, даагъежырц иеназик'үан игаҳт ачангурбжь:

Иес абба цәкъент, нықуароуп,
Еибү-еицәоу ицәзах'ум.
Зегын ипъсы рыхәароуп,
Аха азәгын бзия дибазах'ум...

Иахъарнахыс сашәа хаоуп қанцан, Куаңына атзамиң днаджъент, алаба қынаны дцозшәа дыѣкъя-әкъю иөнүка даант. Ус хымшгын мицкуа умш аабзиахент акыта ғыстазазаара ихъарашибәа, иныкуршены *Akyaka* дцент.

Абар мыйкы цент Куаңына *Akyu* днен-ааниуа далоуижътең. Уи итахын ма крыфартак, мамзаргы магазинк ақны аматтура далаларц. Ақалакъ ахь дышнеизтәкъя ахухаутратэ организациак ақны дынкыдгылт, иреңдект аусура дашшытаз.

— Аус абаууаз уажъераанза? — дцаант Куаңына дзаңражәоз.

— Амагазин ақны амат зуан, уххъ згент... — ихъәент Куаңына ихъылъя ихыхны икны, ихаху аганахъ еиғшаны икүхәаз инапы алшыны иреенуа.

— Ашәкү ущума уа аус шууаз ала? — Куаңына инаикушәацәгъент, дненлыууа дцент, ашәкү иңиз цәиригартэ икамызт...

— Ааи, исымоуп ашәкүтүү, уххъ згент... — ихъәент длак-фак'уа. — Аха ара снапаңы исымам уи ашәкү, уатәзы наазгап, усыргуамтусент аха...

Уи акухент. Куаңына дындастыт икы быб-быб'уа. Ашацахәа апаркахъ дцан, уафы дахъибартамыз үзәре дтәаны ашкү ианыз изымдыруазшәа дентаңхъент, аха уи аус ёенини ишимуаз акун нахәоз. — Ари рыцхарахент убама, — ихъәент Куаңына дхущуа днапъыш-аапъышын.

Ахулъазы Куаъына ақалақъ далаланы деш-
ненуаз, аусурта стахыуп хәэ аены дәңғархоз (д
дыццакы-ццак'уа данааниңа, ихылъа (иңыхын) д
ихы ларкұзаны дәенхырхуент. Куаъына дааны-
лан дениңхъхүйт, итаххент дәенхырхуаз днаихъ-
заны, фырғанкуак аанаңқылап хәэ акрыфартахъ
дненгъхъары, аха измыреенит, изымгуајынит...

Куаъына ари аорганизациях уаха дықумлент.
Адыраатены дцаа-пъшаауда даеа организациак ақны
днени, ихәент аусурта шитахыз.

— Ашәкү сыйымкуа, — ихәент изнастцааз ата-
кс, — аха наатахыуп сгуамхузт... Иахъа сыйыба-
кны исыммам, уатәзы наазгап, уххъ згент... — Куаъы-
на заанаты ихәакуашаң үзбанды дықан, аха арака-
гы игуајыны изцэсрымгент ишәкү.

— Ишьутахыу, уатәзы нузаагозаргы ибзиноуп,
— ихәент уажәзы дзацәражашаозгы.

Куаъына ихы икуает ақалақъ дналалт. Даеа-
цъара дазщааргы ихуарыз шимаҳашаң идьарт.

— Сара стәйк намузаап,, — дхущуан уи, — сәзә
умбакуа еўбу уздырам зырхәогы абри ами... — Уи
силикаант ашәкү төен ищымкуа ғыларгы ушаднам-
кылоз. Ақытахъ дымщар шамуаз ибент, аха наар-
ласны дъежъярацгы итахымызт, ақалақъ ахъ умна-
заң шаҳдаоз ухынхәнт, хара хахъ уаанагахт хәэ
аәзы иегъникилар хәэ дшәент. Хучы-хучла уи зын-
загы дахъхүйт Ақуақа дахъцаз.

— Сан ақытарәы дныжыны сара зымфа сәзы-
кулар, абызхәаңа иан дылмаабит рхәаргы қал-
онт, урт ирымхәара убахьюу, ускан зында исыхнар-
ыччап, ихымзывууп... — Куаъына уи ала игу ижъ-
жыон, аха уахын-ени дзбон, пагъарааны дубаргы
инапы иштәхъ иқатданы дхарахапшуа амшын аә-
рыку даван, дуағызатданы ихы ипъхъазо далағент,
ақалақъ ақны иидыруаң рацәаңи, аха уртгы
цъыа дрылахәуамызт.

— Ианбаңа ас? — ихәент Куаъына уажәзы
амшын ахыкуан дахътәаз. — Иахъа уағы міху да-
нықаузам, сх'уааданы, ақы сазқзамкуа сгуарахеит.
— ихызы гунго дхущуан. Уажәзы-уажәзы даангуала-
шәен Никуа.

— Цымбыс дансымаз ықан Никуа, исыңтеги-
лалакгы, сышыацәхныслара деңғазо десүндеңдердөрөн
эбон, дызелкауамызд, аха уажәштәрдең таралығын
хәзен енпьш, гукала сиңтахыз ақара сгу азфонт, аха
иабақоу... — Игуатанда дкупсычхан деңгали
Куадына, дзыкутәз аскам изшыапык өйкүиргы-
лан, ишъамхы имышхүлт ықуқны ицламхә ата-
кум иатциргылт, егни ицирапык ала изара кны ам-
шын агуахы атьшра далағент, цасхә айантқозшә
иблакуа рұйны.

— Куаъына! — Куаъына ахышэт ҳәз иштыкъа дынхъапшит, аха азагы димбент.

— Куабына! — игент дыреңгыхъ цхэзыбак лыбжы. Куабына ашаңхә апальма шықаз ишүненхент. Уи апальма даавтын дыхха-чко Куабына даанылт ачан тафра аарыхы Катна Лапыш-тъха.

— Изакуゼн Куаъына, амшын агуахы илаң шыкуптаz? — Куаъына хэашъак изамто Катиа дленгурьыент, аха агукахаракуа имаз ихы-ицы ианыпъшуван.

Куаңынен Катиен хызыкуса раахыс еібадыр-
уан, зынты абыненбаратә шәкүкуа рыбжын,
енгуа тұх'еңбащыон.

— Бгу бзноума Катна? Ицуазеи бсымбенжь-
тен, изызхэузеи акалақъах баара акыр бынхома?

— Итабул, сгу бзиоуп, саргы акыр түсөйт усымбенжьтөн. Ақалакъахъ нахъа саант схатэ уск атыхуала, ғымшқа сыхонт. — Катина лізәкәашьала аттахәа иненкулыпхъазеит арт ажаакуа.

— Сенгуръеңт Катиа бахызыбаз, саргы арт ағымшк рыңуңқала Азғыбжықа снең ҳаа сгу итан, ханкушәэр сұхын... — ишән, Куабына Катиа лмахуар итарсыны икны ділаңажао шыненүйент!

四

Амашына уаала итэны ион. Хызан Азнамна Касть никыз шээр-шэрыруа ирхэцьруан. Гудисен Марушьеи Хызан нах-аак ивагыланы амашына ахьцоз ирьшуан. Амашына аганкуу рахь итээн Хырыгъс, Цакуа, Сардиан, Хыккур, ирацаа-фны игылан аеар рнапкуу еибarkinи. Хазарат ака-

бинағы ашофер дилтәалан, ашәа зхәоз ағар уарда шәарла ирыңырбызуа. Ақытсовет ақни ианғияттарын шынына аангылт, уа дақуцит Сардиан Ашәбәз Шамитов тәра араға Цакуа дылзығышын ағынка длыщарацы, амашынына данфакутәа, икупрааны ағынанахент.

Марушьен Хызани «Азар» рхәон симданы. Ашәаҳәбжы ақағ ҳәа амфаду ихыфуа игон. Ағафа дұтылахъ амашының цон асаба ыкурч. Цакуа, Акуа уахыналшәе Гумыста азыңшахәәы аетыра иқаз далапшузашәа лбон. Лылаңш итшәөн ныхәак аан еиңш адәүрхә уаала итәзы. Абар аеқазаңа азәазәала ағынгылакуа ирхыбөйт. Гудиса игу сибафо дышылаз ихъз анырхә, дзыкутәаз асекууда ду ахуда тхәа, дкуаша-куашо аеңәа днарылкьент. Иесиңкүлкүа дрынгыланы дкаууда данғыкула, зегым уахъ инхъяңшит. Афотокорреспонденттәа рапараткуа ырмазенуа ағынгылакуа рышқа еивасит. Гудиса иене азкуа даласазшәа дцион. Аттахәа акакала ағынгылакуа дырхымсұзакуа данырхытъа, игент анапеникъабыжъкуа.

Аранинагжком ахантәағы Ражьден Ҳагбен Сардиан Ашәбен рраионахътә иненз аеңәа ишырхылаңшуаз, Дмитри Никуа-иңә аеңбәқазаңа азәзәала дышрыңдажәоз лбозшәа лгу илнатон Цакуа.

— Изакутәа уаа бзиакуоузei, — лхәон Цакуа дызызы дрызхуцуа. Макъана лылаңш итшәөнит, Гудиса нармарахъгы-наръаraphъгы амра зәаҷоз нахәа тқуцәааны абыщакуа хытәтәэ даниң. Хырылси, Хызани, Ҳазарати ѿыла ампыл аспреи аеңрхумаррен рұы наадырғышыз реыбәқазаралкуа лгуатъхон, аха Цакуа бзантық лгу итыңаом атынхутәаны, амра цлак ашәара илленхъаны гүпфык «Азар» ҳәо ишненуаз аеңө дукуда инфатидыркъя, Гудиса назықантаз аеңф алымхацакуа акупсаны асаара иштөушәа икааууда ғыслахәттас ианцоз. Икахухуа-кахухуа икупраа иfenиуаз аеңыфкуа уи раңыръынаны ишнеңиуаз Цакуа иангуйалта, лгу ттуръяант, илбон гудиса дхәйтәң-хратцауа дейжаланы дахъылаз, иене аавивалашыпхъаза ибжы ақурғо дшавағуаз. Ила-хаязшәа лгу икуғуан аеңө чкунцәа аекуа ризкүа реаларғыны нахъцоз артәа-артәа хәа рентика-хәәабжъкуа.

Гудиса назықанцаз асыф аннацкъя нахыс иш-
цац ишон, ус егырт асыекуа каналъсо, илбасент.
Урт хараза нааныжны ауп атыхутээн ^{амбакын} ифенини
ифенини апъхаху шагаз. Цакуа лылаңшашара-
куа налыхъент, лаъхъақа ашъха ҳарак бъяз-бъяз-
куа иблакыгаха дырғаңшуа данырзаангугаха.

Асырфрахътэ наауаз аколихаца зыкутэаз ама-
шына ашъхакуа хыла ирыжалозшээ иштхысаа
ифенуан. Уи иашталааны ифенуаз еги амашына
иангылаз аекуа куадырын, аха асыф ачыху эхы-
хэдэй иказ акадифа җапъыш акуршэн аекуа ргута
игылан икалаза, изызымк'уа... Асыф чкуи уи
амашына згоз ашофер дахьидтэалаз акабинка ихы
тырхэхэаны дылъшуван, амъа ианыз, мамзаргы ачан
плантациакуа ирхыз ауаа даныфарывалалак дгурьза-
щэа инапы икъон...

Никуа дааццакын икабинет даадээлтиит, уи
иштхахы наадээлтиит Макар Иван-иңя, аферма ан-
хабы Гъархвалия Чагу.

— Хеыбъақазацаа заант убама! — ихдент Ни-
куа, асырфрахътэ ашээ хэо апъхахээ наваланы наа-
уаз рахь дылъшуван. Урт агуашэ наанаатала, Никуа
дыртъыммент дрыкуныхаауа, ус амашына ианыл-
баа зегзы рагъхъаза Гудиса инапы имихынт. — Ита-
буу, — ихдент Никуа, асыбъа җаза дисигурвъяцаа,
блала даанимидан. Никуа радио ала наахылан, асыб-
дукуа ахъенпъхындырфлаз Гудиса назықанцаз дара
реыф апъхъа ишфенз, апъынгылакуа рхыңараңы
Гудиса апъхъатон атып шигаз.

Никуа асыф чкуи Котик дипъхъан дааиган,
дөшүштыхны иблакуа гудикылт, ихы шыншыуа дна-
иргылан, асырфрахътэ нааз зегзы днарылальшиит. —
Баргы асырфра балахун акуу! — ихдент Цакуа
длахумаруа. Макар Иван-иңя Никуа диштагыланы
асырфрахътэ нааз зегзы азәаззэала риап-
куа рымихт, ирыдиныхэалент аниаира иргаз. Нас
Цакуа лышка деңтандеихын, длацэажээ даагылт.

Амашына иангылаз аекуа ыръданы илбаар-
цент. Никуа уахь дненит. Апъхэзыба бзина лыхцэ-
енпъш реыф апъырцэкуа юаны иакуцъсаз инапы ал-
шыуа, ахахуда енпъхъышшызауа агу җанцент...

Шыхалбаан акун. Ашъамақа раху бзарыбзар-
уа ацаацкъя эханы ашъха илбааз тэфасуа аз нырце

аңашаҳә аизнаны икун. Хырыпс Акшба урт риб-
тыйжы аниаха, уахъ иғыненхент, аха Чагу^{Чагу} даагъежын, — уахъца уаалент^{Уаалент} дненіңылсент.

— Ҳанибоуп уххъ згент, — иңеент Чагу, Хырыпс ибла тырхаха дитсаңшша.

— Уи бзиоуп, аха араху макъана илбаашәым-
цар акун.

— Иҳалдмыршент Хырыпс. Араху рқыаф тоуп.
Данаф ҳұйтыны ҳанаатала, ақы нарырхазшә арахъ
рхы рханы енбарқаауа еивасны иңент, иҳадмразент,
ҳаихыс-еніңысуа ҳашрыштыз нахцэлбаант, ақыта
гухъаargon...

— Атагалараңы нахдахаша аусуга рахукуа
аанкыланы, — иңеент Хырыпс инакурыбууаны, —
егырт уатәзы ишаашалакъ аўстахы идәйкүшәтә.
Ҳаңстакуа зегзы ичашәханы ишътоуп ҳаскынала,
хәсіпш раху макъана аўстахы ирчалатоуп. Ауда-
хъад абақоу? — дәзаант Хырыпс ибжы ларқуны.

— Аўстахы илбаахцент.

— Апъсаса?

— Апъсасагы нахъа ишхыпраны икоуп.

— Абас, ишуасхәз, уатәзы ашъамақа шәра-
прызаны аўстахы идәйкүшәтә, аха ибзианы шәир-
хылапшша, «абна баағсуп» рхәент.

Хырыпс Гудиса нахъ ибжы наиргент.

— Сзыроуент! — Гудиса ар иренуюу азәы на-
хасабала иеаириеени, Хырыпс ишқа динатқьеент.

— Ататын иғархәз адәйкүтцара нашшәирма-
зен! — Хырыпс даакутъежынт, ишъағакуа азирица-
кын, аконторах ииенуаз Никуа днаихъзент.

XVIII

— Ҳаи, ланаңылбент, азы лытказма, Куаңына
енбыйыз азәгы длынбазен?..

— Иара аўрхәысаагара дшаргуақуаз енпш аха-
тацара нашшәз азәы димпъыхъашәазаап...

Икалент абз еилатъса, ухдан-схдан.

Дзенгъразаалакъ уахъ азә даангазаант үүшшт,
дұынчхент, уажәшшта асаунара ихалауаз дақум-
тири...

— Куаңына дхучым, уажәағхъагы һұмбыс
даангар ауан.

- Кубак лакузар линаңаң даалгап, дының
хап.
- Иан дыңбароуп, нааныр, — рхээндээтийн
чюукгы.
- Зегы акоуп, ани аби ахшара изы, ахшара
ихазы...
- Ачаразы ихамхэент альса имоундаз,—
ижэпафын аеар Куаьына изаьуазгы.

Куаьына наалыркъаны зыены Катиен нарен сикушахатхаз аухатцэкъа машыннак далазан, иидыруаз чкунцэакуакын нарен альхэзба ионыка дааргент. Куаьына иан Назна дшымгуүзоз атапа данылзаарга, азныказы дыцкъарц накулкынт, ицьва-лышент, аха нас дазаант, илыкушээз агулацэа авьхъаны чара аанирыслак лунт.

Куаьына нигаз алхэзба гулымцэах лхы-лты-хуа дзакуз аненилркаа, ахблакны сиршээ ирбент, дzymбациз даабанда хээ икан. Аха Куаьына наан-кушээн дычмазафхент, фымш дыштын, ахымш раан мачк деийхент, днагыла-аагыло афын дынан. Ашыбыжьыштах Назна усуря данца, Катиа абартца ахъаантээ цээрдаацас атэартада икёакатцаз ажны лхатца ицэартакуа ныкуцаны длыриент.

Куаьына бзанцык уажаенцүш ихы дакугурбъо, длах-сыхны дкамлацт, ашоура шимоугын Катиа длахуаччо асамаркүл ихэонт.

Афнатаххэтэ игент бжыцэгъак, енкуцараже-нт...

— Иканазен Куаьына, изакузен? — дцаант Катиа азал иfnаз абартцахь даадэылпъян.

— Башоуп, алакуа сибафент ауп, ркумжакуа ршэибах'уент... — Катиа даацьышэырчент.

Никуа агуашэ аартны апыкка-пыккахээ чыла амзырха даакулент. Абъаахаа дэмжэтцын, игы аххырьзартахь инаган ифенхэент. Катиа амардуун дналбаан, Никуа диньлент.

— Бзиала баабент. — Катиен Никуен ибзинаны сибадыруан. Альсээз леихэент, длигурбъо днала-пъизан, абартцахь енцхалт.

Катиа идээлгэлгэз акуардэ ишкэ даахан, Ни-куа Куаьына дизаангуваны днатэент.

— Сенгурбъеент Куаьына, сенгурбъеент атаа-цэара ёыц узланагалаз.— Никуа ажамчы никыз

Катна илымтакуа, сноырсаны ишъамхы ишыкук из
Куабына днацэажэон.— Губбан сумтан ~~учарто~~ бүрдэл
хъакумшааз, иаменгурьяз азэ енвш ~~сөнгөйтэй~~ 01955

— Иахухаазгы итабуп, альсиллахараха азэ
губбан шэистартэ,— ихаент Куабынагы, исыр-
дадны, Никуа уи гукала ишихээз шидыруазгы.

— Абыржэы ашыбжыштыах Гудиса уара
үкните аконторацы дахьнеиз исенхэент ушыштыаз.
Ишсоухэара, узынхъааузен?

— Ахъта сылалт хээ сгу наанагонт, ахакым-
ты уи ауп изкунцаз, сара схарала исыхынт, сышши-
з азы сталт...

— Ус умур акун, ухи уенчахароуп.— Никуен
Куабынен хамтакы рцаажаара аанпъябаент, аха
Никуа ашвазахьшэа ирзызырфуа игылаз Катна
лышкэ днагьшиит.

— Тацара сзыбуент акуу, бзымтэозен Катна?—
Никуа Куабына нахгы днагьшиит.

Куабына ари афымшк игу итан, Никуа дшиба-
лакь днацэажэарц, наахтны енхэарц игу итаз зеты.
Уи азбаху цэвиригарц абар уажэы икышэ ины-
кухх'яа диан, аха Катна нахълахауа ихэарц итахы-
мыэт, ус Никуа изгуамтаратэы бцахэа аанаргауа
Катна иблакуа налирбент, Катнагы уи змааноу
Никуа фырцьланк ажара ирктауп акузаап лхэн,
днейкукьашан азалахь днент.

Узбар стахын Никуа, арт афымшкгы счы-
мазара схымзар, схы укусырышээп хээ акун.—
Куабына дцаажэон игу итатцэйз Никуа еилика-
артэ ихээр итахны.

— Избан Куабына, бзиароума? Цхыраарак
ахыутахыу аказы усмегдан.

— Аан, истахыуп ацхыраара. Схы салпъ^{инт.}.

— Угу рмачны умцэажээн, сара ус усьхва-
зом...

— Акраамта стызшэаханы сшылан, сымды-
рра сыхьзент. Уимоу, ачангур сантсаны сашэа рхэо
ажынза схы назгент... Губъанс ишэыстозен, схы
назызуз ауп.— Куабына дгүгшээ-хыпъшааха дца-
жэон.

— Ауафы дымфахъяар Ѹалонт... Абзнатцэйз,
уанза ихы неимгароуп, аха уи нахыгы уи ихы

иришар амуа науқахыу. — икәент Никуа, Күаңына иажәакуа рмаршәа кны.

— Иапсам ууаажәлар урыламхәяуа, ~~уралынан~~ урылазарц, ус сара наустахыз, аха...

— Уи иашоуп...

— Азэ имацарап дымчыдоуп. Ажәлар зегы зөр аус уара умтагы алоугалароуп, мап анакуха, урт урағамзаргы, хара уанрыщагыла, иқалоит шәен-цизызыргы...

Никуа икамчы нақ инықунцан, ихшиф изыштын Күаңына дизызырыфуан. Иажәа наңғзон Күаңына: — схы сымдырт, исабжыжәгоз сазымзырынт, ихасымтент, акы схы сәзакумкуа скъала-тьала-ха скәлеит, ижәо хәамхент, изуагы убас, аха иззы? Ақыр шыснышәйчәзгы зұрыуент...

— Хара уара узы цәгъара бзантык нақтахымызд Күаңына.

— Исмузенте! Акы сазымааизент, ахаатә хамщара сарқылт. Егырт харқуатып, куабикуатра ахықнарымхаяу сабананагари схәрашәа, сыматтәакуа енцахәзаны Ақуақа сцоит хә амәа сышкүгилаз ануаха, уускуа зегъ кажыны, уныгунысуа ащхыбжыон сығын уааны усыдтәалан исыкуухәзәцәз сымхазози?.. Сиршәа избонт уара исидуттахьоу ащхыраара анысгуалашаалак. Ма бинарак узызухъандаз. Сығхастамхар, смыуаажәлар рыхтуа сыйхо-сыйнцау, унениш-уааниш хә сархәо, акы сағысаны скаларц итиуазен усывағуенжытей. Уи сара бзантык амат сыйзуам, аха издыруада зны...

— Сара ағар зегы сренигурбъонт, бзина избонт, иқалап уаргы усшәымбыымзар.

— Издыруент, уеилыскаауент Никуа, — Күаңына Никуа иажәа днагыылент. — Еилыскаауент сүсөххү суцсымбыу. Сара угурға згоит, сукугуб'уент азоуп абас сымъытсы-былғауа, сыйгутыхакуа хтны изуасхәо. Истахыуп налшон иказар шәйлахузарц, ханаа захъент, акыр схуартаны скалар сказгы, ажәлар разғы, мап анакуха шысменгізан, цыханым стыпхент...

— Исахант иухәз, избонт угу аартны ушцаражәо. — Никуа Күаңына нахъ мачк днаскыент: — уи узлаңәражәо атыхуала Катиен уарен шәенциәжәахъоума? — Никуа игуентахъан Күаңына ица-

жэабжь аныбубуаха, Катна аръенцыыр ашкадаа
къан дшизызырғуаз, аха Куафына Катна даанын
дыхоуп хээ дыкамызт.

БЛГДСИМДООД

БЛГДСИМДООД

— Икалап иахысхэогы рацэак ипъшзамзар, —
ихэент Куафына, — аха ун ари афнатахы лхы
лыхаанда ун азбаху ала сыммацэажааент, уажэы
аколихараакы аусура сағуп хэоуп илдирүү... Ата-
бырг уасхэап, дцаажээн Куафына, — ун схы сцы-
хуа селкаатцэкынды сыйлдыруент хээ уасхэар, уз-
жьент...

Никуа дычент, аха ун дызхыччаз изеилымка-
акуа дамхаччент Куафынагы. Инапы наигзан,
ихчы натаз ачавра цэрганы илахь архзы налтыз
рбауда ицэартда даакутэент. Катна Куафына ихэа-
куаз зегы лахааин, нас Никуа дышгуенцээ лбон
акнытэ дыгъашын, аръенцыыр дадтины лэснаалхент.

Никуа ихы-иңүү ун ақара ианимырьшзаргы,
Куафына дисенгурбъю, икамчы шытыхны дфагылт.

— Ун урьысшьеент, ибзиуп угу итоукыз, —
ихэент ун, — аханатагы исхэац аун, сиңаусхэонт,
аусура аун ауафы дзаазо, дээрэзгэ, иахьятэн хаам-
тазы, аусура хэзүп, ифырхатцароуп. Аха уара уа-
жэы зегь рацхэзэа уаалаган усыхушэтэ, ахьта ула-
умтсан. Нас тынч ханицэражээп. Ушьапы ушаакугыл-
алакь, ухы сыйкуршээ, унен аконторацы хулгязык.
Уажэаху сара уаанда Хырыгыс илымча ақында иназ-
гап. Иаузен аколихарацы ухадхамкылакуа, ажалар
уренуами.

— Сара сымала сакум, атацагы дисиуент, —
ихэент Куафына, Катна дылхыехуауа, — сгу өы-
бт, баша афны стэоуп хээ таха сылтом, аусура да-
шыцлоуп.

Никуа дцарц ддэйкулент, аха Куафына има-
хуар дамтасны дааникылт: — фырцынк авнымкы-
лакуа уцартэ, издирүүент ушыццак'уа, аха унхар-
хазом. Аршэма бабацен?.. — Куафына икъяц изкуа
инкыдиршийлан дфагылт. Катнагы даани Никуа
азалахь дналыцхьент. Никуа, усгы ируам, сышги-
лоу фырцынк авнымкылакуа срыкуныхээп қайтсан, имам-
мкцэакуа азалахь днарапызент.

Аконтора архыза иғылаз атаатыла ду зыбқы жөні.
жыхара нағыз акуәзән амонтиорцә ареттедүктөр
иқудыргылаз ажыра ақағ ҳәз иғон.

Аңыркъхә ағымца лашара кахха иакынит. Никуа икабинет ақны истол дадтәлан, алашара анықала нағұхъақа даахан, ақыаадқуа еилиргон. Дзыхъаны наанғаз Цакуа иғаңхъа дтәзаны дизыпшын, Ақуатәи нааны қаз алектор агазеткуа дрыхуальшуа адиван дықутәан.

— Абар аполитшколацы набырпұхъараны икоу азырғацә рсна, — иһәсит Никуа, ажурнал Цакуа илырық'уа. — Аңхыраара ахыбыттахко азы ҳахиоуп, алітературазы бентщаҳархом, аха архызаракуа ибнаны аеазықаттара ртахыуп.

Акружок ақны Никуа наирпұхъараны иқаз аз-рағацә рсна зызы ақыаад бұзың нара наандыкылт, истол амгұа даахан, маңқы-шыңқы апапка инагулентцент. Уи апапка ингулан хышиқусатәи агротехникатә курс ағы нара наирпұхъараны иқаз азырғацә рснағы.

Цакуа дындәйттіт, аха Никуа қыаад жәпа қыақъак ацеақсақуа алданы, нені имаз цэыриған, деңтахуальшуа днадтәалт. Аправление енкүшаҳатны иры-диркылаз аплан акун ари ақыаад наңыз. Руракуа адәз ианықурғашаз, настың тағалан шытхань иқартараны иқаз; аутратых культуракуа рлатара, атағын жола алаттарта армазеира, ачай плантациен ашәыр питомникинрықаттарен, азахуакуа рентахарен, атунг шәыр аингалара ианалагози акаката рехәаракуа арбаны иштыхын аплан. Уи ахғылаа абригадирцә рыщльхъаза қантсаҳан ахасабенлыргағы. Шинъек қамларц азакун Никуа урт ахғылақуа уажәзы сидкыланы дызрыхуальшуаз.

Аконторацы аколихаңа хучла-дула аизара нағын, иқалараны иқан алексина, алексина аштыхан — акиносахья. Аранонахан ататын зғаз Хырыпсы Гудисен миаңызды, амфа икун. Гудиса емашына аруль киң даауан Хырыпсы дидыртәланы.

— Умхы уанбалалои, Гудиса?

— Ари ағымшк рифнүнцә, — иһәсит Гудиса, имхы дазгудуны. Гудиса имхы ағалараҳан иненүа ианалага нахирбыбызыз, алғышаа бзнатәкъя инадент. Аңықурен шыапкуа дырзазо, алапқыақуа сиңышны

ирсан. Уи Хырыңс идыруан азакун ухылда узынатылсаауз.

— Зегы бозоуп, аха абри уара ашофердә. Ибзинаның түркесін? — дізаант Хырыңс пытрак аштыхы, уй-этесінде хуала уажераанда дахызымтаацыз наргы сиршаса ибауда.

— Абас үзара ҳаниң ашофердә снарыдтәала-шыпхъаза сраңцаауда, хучы-хучла ирөистааит, — иңбейт Гудиса.

— Ибзинаны иқаутцент уи ахымуңаз, — иңбейт Хырыңстүсі, — абар сыйнәарнахыс зөгь ҳаңыпхъаза амашына ласкуа ҳаҳудауда җалбон!... Дасу рхате машиныңкуа дара инықурцо иқазар бзинами...

Гудиса, нахъя сара устың сцоит, уара уабатада-хыу иңзан, ашофер ататын атәахә атара дазикын, нара уи амашына днақутәан аранонахь ататын иғ-еит. Үажәы Хырыңс инарен еңәражәо агуарп, ианаат-тала, уи ашофергы уа дылан.

Гудиса амашына анааникыла, Хырыңс дааты-тит, аконтораҳы дхалт.

— Шәаан аръарцә, шәаан! — Гудиса амашы-на дшаатыңыз агуарп, ағы иғылаң ағар дрыпхъан, ашәкүкуа аиашчиккуа иртаны амашына иакүгы-лаң ракуирхыит, апхъартта фиахы ирханргалт.

— Уажәшта амашына уаға иануп, — иңбейт Гудиса ашофер нахъ. Ашофер днеин имашына дыннатәйт, аус аирии, Гудисен Хырыңс аранона-хытә иримфатәны артәыга наарғаз аказармахь иғекті.

Гудиса атәатлахь дыпшыуа, арепродуктор ҳам-такы дазызырфуа дылан, нас аконтораҳы даниғхала, раңхъя Никуа нахъ дынығалт.

— Ашәкүкуа аажәгазар? — наразнәк дізаант Никуа. Никуа ақалакъ ағы ашәкүкуа ихұдан, ипхъа-заны аиашчиккуа иртатсаны, иидыруаз азә иңи-нижъхъан. Үрт ашәкүкуа Гудисен Хырыңс ана-аузаз наарғаразы риапы иаништент.

— Наагент, заң, — иңбейт Гудиса.

— Цакуа макъана дәңдүп, улыщхраала уаргы, аполитишколақны атара это нааугаз ашәкүкуа уа-хатәкъя ирзышәша. Хырыңс дабацей?

— Икабинет ахъ днеит.

Никуа уажераанда дызхуаңшыуаң аплан иманы

Хырыпс нахъ дцент. Хырыпс икабинет асы Никса
даннен, аплан нацхъя иныкуитсан, нахуапшиттэе

— Ибзиуп рыхээракуа ркъяены Улувъардоула
Уи аплан заанацы анагзара ҳалнаршонт, — ихэент
Хырыпс, Никса днеицашын. Аплан риапы аца-
рфит. Альхартта фны аихабы Үүцка Җгадуа даагъ-
хъаны илархэент, ари аплан зегым нахырбартуу
абу өаьшь акны икыдыштарц.

Никса Хырыпс икабинет данаадэйлти, Гудиса ди-
кушэент.

— Абригадирцэа ирылахъа дасу рыхлан
ахылакуа сара ишсымоу, инени иргаант, — ихээн.
Гудиса инениркыйт къаад бъызык, афар рбригада
иадыз аплан атээ зхээз. — Абригада налоу ачлен-
цэа эзгээ ркъинда инагзатэуп, иренлээркаатоуп хапъ-
хъя ишътоу тагаланшытхътэн аусутэкуа рзы аправ-
ление ишътиахыз акущара, — инациент Никса.
Никса Гудиса идицээ наигзсит. Минуткуак рышь-
тахъ абригадирцэа аттахъа сибарфны Никса икаби-
нет ахь ицион. Аколихацэа аизара наёни. Альхагы-
лара змоу хык аколихацэа Тандел, Кунта, Харун
аконтора ишиинчалаз енгъш рёйнархан, Хырыпс
икабинет ахь инынналт.

— Шэтээ, — Хырыпс наиз дырхатгылан дна-
тэсит дырзызырфуа.

— Хтээл ази, — рхэент наанзгы.

— Ибзиуп, наахыу ачхыраара шэйгхажьрым,
— ихэент Хырыпс, наиз иртахыз анырхъа игу нахуа-
ны. — Шэара аянкуа шээрыгылозар, акырмыт азы
шэентцахарым. Уатээ аранонахъ сцараны сыкоуп,
азауад акны акырмыт зака шэтахыу шэдэрхухара-
тээ срацэажээл. Амашынакуа хамоуп ишээзаган.
Аха наны зишырк'уа ахыбра чыцкуа өацатэуп ирла-
сны, акалакъ фнкуа реиньш иршзаны, ибууаны...

— Акыц азгы угу хтээ хээ усийхэонт Кунта, —
ихэент Харун, ифыза алаф илх'уа.

— Сара сөаху сара исхээратээ сыкоуп... —
Кунтагы даахумарит. Алафхэара аанлартцент...

— Акыц азгы шэентцахархарым. — Хырыпс
ицэлхъя итээз аколихацэа дасу зака-зака цыра
акырмыт ртахыз дразщааны иблокнот ианицент.

— Итабуп, — рхэент аколихацэа аныфагылоз,
Хырыпс нархээз ахырманрехуаз, ргу ахъазирхатцээ

еигурбъяа. Урт андээлти, Хырыцгы дэагылан, Никуя иахь дцент, иааны иказ алектор ^{Сагжийн} инихэн, диацаажэо днаандтэалт.

Ирацаафын аклубахь ионалан итэахъяз. Арака дыжан Мамсыргы. Мамсыр зны илаба чашь кны иштихъяа даахъяэнэ нызыцээ абыргцээ ак ренхэн, зны инаас итээз Хазараат иахь ихы нарханы аки днаатцаауз, аха ирхээз цкъя иацауамызт, рыбжы синдырфуамызт ашкол хүчкуа аклуб акунтуу нээртээзаны ацьцахъээ ашээ эхээз.

Ацаафээс акиносахъяа рбарц аклубахь иааз, Цакуа дырхылагьшуа дленбенеент. Зегы рхы-рёры рхаччо агуазхара ръшнуп.

— Котик ханибъяаент, иленишээ цэгъяхент, ханихуом... — Лхы енталхент, ацааы Цакуа лжны. Цакуа абъяахээ реёф чкун Котик иахь льненхент. Уахь ижиненхент ёыц иааоналааз Макар Иван-ицьа. Атэардакуа хэнпъшаап рхэараашээ, уи ишрийссэ иненуан нара ихынтышны иааз ацаафээгы.

Амар ирацаафны игылаз абарцахь инхъяацшит.

— Уа, уахьца уаалент, цхээснэмши дааугент! — рхээн, амардуун иаахалаз Куастьына ишкэ рхэинархент. Куастьына ишхээс Катиа длеигурбъадээ, диварцало дахъаанз ргуацхент, идныхэалауа ишылент, азааззалаа инапы имырхынт.

— Сенгурбъеент, Куастьына, сенгурбъеент, — Маруша, Куастьына инапы имхны, Катиа дгудылкылт.

— Сенгурбъеент.—лхэрент альхээзба кульш Дуснаты, Куастьына ихатыцан амазгин акин аусура иналагаз. Куастьына ишхээс амар дыдирдырит, нас лыжэфа днатаагыланы аклуб ахь данаафнала, рапъхызаа ишылаз Хыизан, — «санцаа» ишьшоуп... — ихээн, Катиен иарен еидинихэалент. Ус Цакуагы урт ангуйалта, дычча-чко днаарцылан, — сгу иацуент, — лхэрент риапкуа рымхны.

Цакуа Катиа дылдьруан, лхатцеи ларен дрыва-тъежьуа драгызан, атын ахьтациыз инаган иллыртэеент. Куастьына аклуб ёыцбараах ибазшээ дыоногтуу шуа хамтакы дтэн, аха даащакынт: «сатабымцан, уажээцээкаа сааниуент» ихээн, Катиа лахь альшээ картцээ, дааныжыны Никуя ишкэ дцент.

Акомөареидгыла иатэу акабинет хучы акин Гудиса дахьтэаз, амар аттахъээ ионалон идээлтишнуан.

аха ағар рифналара аанпъхабан, Гудиса иманара
дтээн.

— Ассир сыбла набент, ассир, — Жыныс-Айнурда
аанимъааны дыңғалт.

— Иубазен? — Гудиса зназы дшанхент.

— Куаңына ихыңит. Изатәумыш ахәак иқу-
нуп ҳәә, архәыс наанғаз ағынзара дыкны дагоит,
ахышыцбеніш лыблакуа тыңхо дзакутә оғышылу-
зен!...

— Куаңына уиңашшыңуент ҳәә сыйкоуп, —
Гудиса Хызан алаф аалихынит.

— Уара ухумаруент... Уабантамшыңуен,
денкүннеллігентхә даңзаант, шынапакгы қуаңа
ихы инхаңыргылт...

— Иатәумышози ашлиапа, нухатса уаргы,
ман зһәрада. Куаңына дыңғызам, ұым, изеңлім-
каакуа иқанцакуоз роуп акумзар, дыңғыз акум,
зейншықзам уафуп.

— Амарахәракуа илоуп умхәозар...

— Уа хара наххароугы раңзоуп... Уағы бааңс
дқалазом дааңазар. Итабыргыуп, зегы Қазшық-
жашық хамоуп, аха ақазыша бааңсы ауағы дым-
шахнақью налагаанза уицхраароуп, арығзархұ дур-
хынхыроуп. Куаңына уара ишүхәо дәзам, уи за-
наты дахзенілімкаант, дгүцарапамкынт аун...

Хызан ақуардә даахан, ашыныңә днатеент,
Гудиса дикушахатхая.

— Тагаланшытыхтың хусутәқуа ирызкны абы қа-
ңыш ақны икыду аплан уаљхьент? — Гудиса иңа-
жәара еңденкынит.

— Саңхьент, даңхьент Марушыагы.

— Уи аплан азәззала зегы иреилхаркаароуп.
Ишубо аус нагзатә өьеғкуа ҳаңхыа иштоуп, — діәа-
жәон Гудиса. — Күтүларак ғ-кутүларак змоу
апиеса ғыңқуа азгент, уртрықурғылара ҳеырзы-
жактароуп. Ашәаңзарен акуашарен рзы акружок-
гы апограмма еңтахуа аңштәуп, нахтароуп ашәз
ғыңқуа.

— Аәи, уи аганахъ ала хусура гугута жажуама
үхәо ақынза ҳақоуп... — Хызанғы даанпъххүчит.

— Абар нааҳадғылт аполитшкол ақны ацара
ханалаго ағұзара. Ақомғарендеңгыла наламғы наз-
дырхалароуп рполитикатә щара.

Гудисен Хызани раъхъа ишътаз аусутакуа ирлацэжэент. Гудиса ашьшыхаа напъхъака абымца лашара даахент, инафска икуз газетк инархэй-аархэүа дахуацшуван. Ауада Жафа-иана нхент.

Хызан инацэкъаракуа астол икурхумаруа дтэн, лассы-лассы Гудиса нахь днацшуван аки ихэарц шитахыз мфашьо. Хызан даахуцит, иблакуа ырхааны Гудиса ихуаргъшуа. Гудисагы аки дазхуцуа, ашьшыхээ игазет иктуцтан, Хызан ишкэ ихы наирхент.

— Уара, саазкулаз смыкалаз уасхэап, — ихэент Гудиса, астол дыкульшуа тынич-тынич, — изакуу сыйздуруам, аха аки сартэом саргылом. Пхызла уцыруушээ умбахъен, убас сгу ттуръяауа, абаху сагудупар икылжэаны сцарашээ збоит, ак сгу шытнах'еент. Зегы срыхъарц, зегы насыгзарц онутцала ак сыйхъонт, исыйхъонт акум, исыханы сагонт... — Гудиса итэгь ихэарц итахны дхушуа Хызан ишкэ днацшит. Хызангы ёымт-ђысмаша дтэн, ифыза иихэакуоз игу итихэааузшээ ибон...

— Гуръярак уштыхны уамоуп якузаап, — ихэент, Хызан цытрак аштахъ, Гудиса иихэаз изхыхэаара игэмшэауа.

— Сгу иаанагоит... — иатенкынт Гудиса, зымча иблакуа кыдхалауа. Хызан даалых-фыххент. — Эхилъа атцыс туу итэй нубац... — ихэент уи.

— Изхыхэаазен уи? — дтцаант Гудиса иаашьшаны, аха Хызан уи инакурццакны дччент.

— Узхыччозен уара? — дтцаант Гудиса.

— Сыччент ус...

— Уенизгы?

— Мап, ус баша...

— Амц умхэан, — даацышээрчент Гудисагы.

— Сыхумаруент мшэан, ус аки сарччент.

— Нарбан уи аки, иухаар харгы ҳмыччари...

— Мазак уман исцэйузап ҳэа сыйкамыэт, Гудиса...

Изхыхэаазен? — Гудиса гуафарас ижантцент Хызан ихэарц итахыз.

— Исхэент ус аказы...

— Нас, нас...

— Ауағы аңзалашәара имазаап, настың амбада аеазомен...

— Уара унашоуп Хызан, сакузар ^{АБДАСАЛА} ^{ИМДАСАЛА} ауп исоухәо.

— Еилукаант исхәарц ислахыу?

— Ааи, сильтасааует.

— Уи азбаку ала ак ухәом, избан изыссаууз?

— Аха уара устың иудыруенте...

— Сара иңәүрсымгакуа уара исоухәарыз ұйысшыон, — дычченит Хызан, дычченит Марушьагын, ирызгуамтаңакуа ашыныңхәа ауада иғналан ирзызырғуа иғылаз. Маруша илдирит Гудисеи Хызани ызыбақуа рымаз Цакуа шлакуз.

— Макъана иуасхәаша маңуп Хызан, — Гудиса Маруша дгуенитет. — Бара ара бабақаз? — даақын, Хызан дниалаләкүйт. Нас ахөмкым симаны индээлтит. Гудиса ауада ашә ныдитсан ацаңхана анаиркы; инеит аклубахь.

Аклуб уаала итәйн. Куаңына Катиа дахылыд-тәаләз ихы лыдқылан дхутхукуан. Гудисеи, Хызани, Марушен ахъааңалаз атыпқуа ұшааны инатеент.

— Ани дызустада? — дәаант Хызан, изымдыруаз азәй Цакуен Ламарен дышрыдтәалаз ангуеит.

— Дхақымуп, хашқа даарыштыт, хтааңзара даеазәзы даңлеит, — интенкүйт Гудиса.

— Сирк лакумкуа дықам, харантсыла ус дызбонит.

— Дыудырыргы ахъыршыгу ззырхәо лоуп.

— Аха Ламара енда сыблакын даануент...

— Уи енда дахьудыруа азакухап ус дзыубауа. Аха ус схәент хәа, Ламара уаргы үзбаху шылхәара лыздыруам, улгуапъхонт...

— Ных, ұышты, усхыччонт.

— Суенжөм, үзбаху лхәонт лассы-лассы. Итугаңхозар шәйбжъаңжәап... — Хызан өим-тәзент.

Асценахъ ихалан, акадиға қапшыр акуршәны астол иғылаз инадтәалт Никуа, Хырыңыс, алектор.

— Шәаазыры! — Никуа дфагылан ажалар ирзырын, алектор ажәа инеит. Алектор адунен ахсаала ахықаз днеит, адунен жаларбжъаратән ахтыскуа ирызкны алекция қантент.

— Аэцаара змада? — дцаант Никуа, алектор ашытхан. Алектор аколихацэа аэцааракуа ифартиз... ртак Капитент. Атыхутээн Никуа аколихацэа... ртак Капитент.

— Шэгү ишпэанагон, — дцаант Никуа дырфегых, — апүсшьара өхөнч, мамзар хамгылазакуа ус хтынкуа рыкны хаштоу акиносахья хахуашру?

— Акиносахья хахуашшунт! — нааниларцсент ажжыкуа.

— Шээацсазар?

— Ман, хмаацсазент.

— Ишишэтахыу. — Никуен Хырынгийн алектор нацыгыланы азалахь наанин, Хынкури Назиси ахтээз рфадахьшээ инатшент. Аклуб анхабы Мацьгана асценахь ацарда инаштыз шваршынфас шкуакуак надиршээлт. Амеханик далагент акиносахья «Берлини акахара» дырбара.

Акиносахья иналга, аколихацэа агуркъхээ ифагылт. Цоукуы рысныжакуа рагь илдүүлент, акиносахья ирбаз азбаху шрымаз. Аха аеацьюкуы иззызырфыз алектор атэй иналацэражсон, атомтэ бүцэр атэй хэо, анбашьра анцхажацаа ирыкузбон.

— Ех, дад, — ихсент Мамсыр даакутысычтан, Хазарат дивагыланы амардуун дахылбаауз, — хара хтэыла азээрфы акулахьсент, уи нахьа иакубачуа, агу инацхыцкуа алатаны изхатээзтээрц эзахыу азээр дыказаргы, башоуп, хтэыла азэгты изымгацт, изгарацгы икэзэм, атэйм уаф хара хадгыл датахжам...

— Гитлер ауаф жыфафгы адунен зегты сымгар өалом хэа алаапк еицш дкулан хашыхакуа ркынзагы даахихан, аха нахьа дахымкоу жэбонт, — ихсент Хазарат, — уи итырь акухан итырхара даса-зегты, забцарь штыхны хара хашка зөвхөнхжилжээ. Алымжанык анбашьра анцхажацаа ирыкузбо, еицээжээ рысныжакуа рагь ицен аколихацра. Гудиса асар ажхьартахь иинеицхьлан, ахулжазы наанигээ ашэкукуа Цакуа дицыхырааны ирзишент.

Пытрак ашытхан асар агуугуахээ ажхьартада идээлтийн, реэибаркны аконтора агуаргы иныку-лет.

— Уарен сарен хамфалацэм, нарабай уя-
хуар зыскра...

— Хамфалацэмзаргы ханөвээцоу

— Унан, азэ счавра сүзыба итихын? Счавра
згаз шэйуа дарбану? — лхэсит атээзэй.

— Бчавра хазвено налоу азэй игазар хара бах-
тэуп... — Хынсан архээзба илхээз азэй наленцент.

— Инашоуп, хара бахтэуп.

— Зегьы акоуп, бчавра хамгазаргы хара бах-
тэхароуп... — Хынсан извено налоу рбжыкуа ашила-
рьсент.

Атээр сизгудуны ихумаруан. Агуашэ итытны
ацуурхажаа азыгъшахаа инавалт, ицен рышныкакуа.
Афымца лашара икуен-ценуа излаччоз ахабла ин-
лалтрышаны. Аччабжъкуен анкусытжъкуен игоz
хучы-хучла сихсынъуан.

Атих каууа наанхент. Аха атынчра силанатон
аконтора архьхя атээцэл акин икугылаз арепроду-
ктёр. Уи, Москвантэн ашэакуа наанагоз итуватага-
ха акаф хээ ахабла нахынъуа игон.

XX

Альтакуа силафынтуа ресыларкуны ашхарц-
куа ирхахауа налагент, икалент ачыхь. Ерцаху
акалткуа ркынзагы илбаакны асы ныкунакьсент, аха
агатэйлахь амш каххаа бзиакуа ыкан, гъхаран.

Тагалан штыхь акун. Аколихацэа руракуа
адэй икүргахьан. Атагалара аан Гудиса иканицаз
ажээлалагала русура армаринент. Гудиса ажээ злала-
игалаз ала, амхы штагылаз исацацдырхуан, азы-
курен заацацырхэн акалаткуа рываргылданы ирта-
рьсон. Акалаткуа андиртэлакь, нара уи амхы ээй
икапанни, ма амашына, мамзаргы ауардынкуа
ирыкуцсаны идэмыкурцон. Асенцш аусура аамга
сиеннакаант, уи атээр рбригада амхтагалараы
буууала иртысант, нарманишэалт.

Гудиса иканицаз ажээлалагала егырт абрига-
да��уагы наарласны иштэрихынт, русурацы рхы
иадырхуент, уи ала аколихацэа амхтагалараы
замга назгуартаз ажжак егъягымхо сицхант.

Азыкүрен тафра марымажа аадрыхынт ари
ашыкусан. Аколихацэа ахыгехуо ирхэн, атээр рбри-
гада амацара синтэа азыкүрен итанагалаас ажээти-
ан хацутаан зында ирзаарыхуамыт хээ... Ататын

акузар ишүкалаң ҳәә хәашык рзатомызт. Итарғайт зеңпш ари ахаблаты ирзымдыруаз ажь баракъа

Гудиса хаз чыдала дыздаарых'уаз иңдүйлүктөрдө ацықуред аныркапан, ихылда ингас акырза енхажент. Уи, Асоциалисттә Үсур Афырхатча ҳәә ахъз ахтара азин инатон. Ижэпағын убас аиҳабыратә хамтакуа рытаразы икургылаз, зышәкукуа қатданы налагалаз.

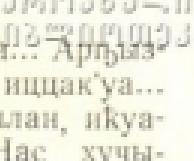
Аханденеңца аиҳъзаракуа ироуз ргу аздун, аиҳара ашыкус өңц өзанаты реазықатданы ағыллара иазнархатон. Амш каххаң бзиакуа иқаз рхы нархуаны, рымх'урстакуа иртан, цюуки акунь хыркъон, цюуки цәаџуон. Аужера ахъхыртуаз, абардкуа амца анырцарталакь, ағеңа рыхго, алғакуа хухуахухуаӡа иубон ана-ара уахыпъшлакь. Аағынцас аусура нағұскымтан.

Гудиса Қартынта апограмма изаарыштыз икүшәахъан. Ағұшырамш ахулғазы аиғызыңа шенікүшәалаң сиңш ашкол ағы еиниент, аха Ламара дрыкумшиент, Акуа дықан. Гудисең Цакуен рымацара Цакуа лкабинет ағы итәаны нағұхъон, аконспекткүа қатсауа иртсон «ҚПСС атоурых наazzыркъағу акурс». Ус атқа насько наналага, уажәштә хцара наамтоуп рхәан, иғенбарғылан индәйтті.

Гудиса Цакуа днаскъеңғон, алмғанык нахъцозгы енхарак зызбаху рымаз, изөыз атара атәү акун, аха ус Гудиса икуандашшыраза цәаныррак дам-сханак'уа налагонт, иңеңжы зегы нахъзо. Аұдымыды ҳәә рымацара еңәражәо акуатча енүжь ищаланы иненуан.

Гудиса дышицәажәоз хучы-хучла инықуашәа нағырхо Хырыпъс дахынхо агуашәәтәи даноеи, даагылт, даангылт Цакуагы, аха Гудиса нара изгуамтазакуа архәзыба дналағызын, димыштырц итахызшәа агуашәа иеадтданы даалғенпүшит. Цакуа амза ашәаҳуакуа лхахумаруа нағұхъа дахыгылаз блала лемидон, игуазхара дизбомызт.

Арғыс акыркүа рыштыхъ агуашә даадтын, Цакуа лышқа дааскъең, лыбыла ахыпъшылара дазгушуа.

— Сара раپхъаза банизба аены инаркны, куа... — иажэа уа наафахынцент ибжы, шэазшэа...

Аамта ыкуха ицион, интэон аминуткууд... Арбыз бен архэзбен ргукса еисуан наха-наха иццак'уа... Гудиса ашьшыхэа Цакуа лнапы заникылан, икуа-ндашшыраца сиъхышшылаауа икын. Нас хучы-хучла игу ахьеисуаз инаган инадынцент ирыбууаны икны. Ибжы нытцакны дцэажэон тынч-тынч. Ипсү өкааны дэмаз, игу шылзыжаз заарти изымхөзшэа ибон...

Цакуа лыңнапык ала лыхцэы атыхуа ыркатцы-матцуа дээрбуюан, лыблакуа траа Гудиса дитцаштуа дышгылаз, егъи лнапгы ашьшыхэа йнаганы игу инадынцент...

Аамта ыкуха ицион. Амээ цхашшазшэа арта өуашкуа наьырахаз асерылазо иненуан. Атх тынчын икаууа, арьсабара зэрбуюан...

Гудиса Цакуа данаашишт, игу атра итамгыло-така днышьтагьшит. Цакуа дырхашьо лхы наркүнү дгылан... Лкышэ ѿшкя шэацы-рхачькуа амца зыц-ралан иказ лнапы надылкылт лыблакуа хфанды, Гудиса ихуацшра лзымгуацьуа... Ашыз лыхызышэа атцысра далаган, бзиала ахэашьагы даумшэакуа, эгуашэ азимъяаны лёйналхент дыццак'уа. Уажэы-раанза Гудиса ицдээжэабжь илахауз ихааза лгу икуфуюан. Абзиабара, лгутца итатцаах'уа илымаз, ипъытлан агур-гурхэа лцэсн-лжын иртэлан даазмидент, өыц арьсабара даакулазшэа лбент, ахуцрен агурьзарен денимарк'уа...

XXI

Аколихара «Апсны» налоу ҳэсала-хацэала абдара аху хыбны икун.

Гудиса аранонахь дыжан даауан, артэыга наанигэз аконторацы ианфеинга, аказармахь ирхъенкын, айдара аху дкыдланы дцион ифызцэа ачан планта-циа ахыжартцоз. Уи нахъа акалакъ ачы дахыжаз зыгуря игоз азэ ила нахант, нааниуа анхара шыкус иниалаго нахыс дара рколихарен, ркытантэн егъи аколихарен сидырцоит хээ. Ари ажээбжь Гудиса нытцэ-затцыны нахахъян, аха ишцабыргыцэжэ нахъа агуря анига, заха даргурьяз ҳэашъяк изатомыэт.

Абригадаेы аиңаңажәара мөғатьигозшәе, Гудиса гуаныла дәражәен:

ОМР135022

— Хколихаракуа реңдіца — ақыта ~~жөнжілең~~ гыланы еңыханденуент ауп, ханхамәң аеартбаа-уент, иңегеси хабууахонт ауп. Аан уи нашоуп, жәлар русецура амбатә алшоит, уи ауп ауаңы дза-азо, дзыръшзауа, зында изыршәткакачуа ҳапстаза-ра, Ҳапъсадгыл,—иңәон игуаанагаракуа реихшьала қатсауа.

Абригадир арт ахуцра бзиахукуа дішыртаз аў-дира аху дыфхаххылт. Қкалаңа Хырыңси Никуен ры-шқа днект, уа дықан Сардиан Ашәбагы. Ақалакъ ахъ дыззаз аус шынаңгзаз реңдәйт. Иахъя нахаз ажәабжы өңгүрлүк ргу иныкуишины, ибригадаҳы дңект.

Аәар рбригада аўдара аху анхыңқа аус руан. Гудиса ашыжы аусура ианыкуиргылоз идирбаз-аевынтаң риорма иалгарц маңк акуни ирыгыз.

Марушьен Хыззани рзвенокуа аус ахыруаз реңдіхъя иөхаракны абригада иатэзы еңтатуа Азна-миа Қаңыш шэйршэйруа икутулан. Гудиса уа ды-шненз енпүш аәар русумта ахатабзиара гүентан-наргы аусура далагент.

Аәар цоуукы заанаты дыргас атәкуа ахъадыр-схъяз рұны акатахә ачай жәла қаңсо ацаңда ду-куа ирыкуланы ицен, урт ирыштың аәацоуқгы, ачай жәла аныш ақузыххәоз. Үс ацаңдаракуа из-куз аныфарыгзалакъ, дасу инарыгзоз аусутәкуа еңтнырыпъсахлон, азә дызенз даеаәзәи далағон.

Аәар аңырлахә аյъара икубба икуп, зегы ака-ка иреүп. Стол дук ақны хазғылара руашәа зегы сивагъежыуент, инеилтыс-ааилтыуент. Цкуна фархъяк, итеага ихуда икукны, аյъара дхыланы ифызыңәи разъ-лоенуан. Үс Марушъя лазвено иалоу збаб тәрыш-куак иапъхъақа ицоз ибжы лыкуирган, даанкылан-дналыхъзент.

— Иутахыузен? — лхәсент азбаб тәрышкуа.

— Истахыу бхәоу, баангуга сыйказарц стахыуп... — лафк ласхәап қантент ачкун, аха ашыятатә-куа илышиз ангуента, — ианбаабхуен арт ашыятат-

тэс пүшзакуа? — ихэент иеага аху игу ишаргылах
азбаб длышикласьшуа.

— Ааскья иаасхуент, узазцаазен, цээндийн түүхийн
— Икаалап ацээзгы сымазар... БНС-ЫНДИЙН

— Иуцээззен?

— Бара бысцээзит...

— Амш умган, ихаа сизнууылаа, сыццак'уент...

Иарбан уара убла траа сшыататэкуа узрыхуапьшуа,
иридубалазен?

— Ирыцхасшьонт...

— Умшээн урт хар уара зёыц аахуара укушээр
хээ.

— Бара избо, арт ренгш ашьататэкуа ногъя
бымоуп.

Исымоуп, аан, иумуази, урт уара пикунс уры-
моума?..

— Ех, ибмуудахт, зныкыр баб арт ренгш ашьат-
татэкуа ибахъазма?.. Рыцха, ижэцэенимаа хубаба-
куа ишъхафын ишишьяз ауп цхээсчэара дышдаз...

— Уара уицзыма, иалыудырааузен саб цхээс-
чэара данцоз ишьяз? — лкьыш дныкуцаны даацаа-
жэент азбаб, ачкун иихээз хымзбшьаны. — Саб
изенгүрэзаалакь ак ишьентон, аха абри уара уаб
дзакуз? Хабжь нацхъя хабжь уафы изхэом хээ, зны
уара утоурых цкъяа уазхуучын уцэражээ. Уабурга
ааугоуыр цэгъамызт, цым! Дызустадаз уара иуа-
тэаумшьоз, азнаашэ кучышь енгш ухи цэйтза
иухаргыланы...

— Уе... сыхумаруент бара, ахумарра бнымаа-
лазон?..

— Са сыхумарзом, ара мышгара смаазент. Уа-
ра уехьныцалараакуа сара скынгты нузалыршю
цьушьонт...

— Изакузен уара еимашэк'уа? — ибжы нанр-
гент Хызан, урт рыштыбжь захауаз.

— Иibalакь ихэонт иеырзажэны. Ихацэкуун
данкызар акун... — лхэн, азбаб леыргууаны лфыз-
цээ рагь дненкукьашент.

— Ех, ибсахьоузен, абжьобжынк енгш бхаху
еиларгыланы... — дааќунд-ќундит арғысгы, азбаб
дахьцоз длышикласьшуа.

— Уи акун улдызысалоз, иукунагацэйкоз уал-
хэсит, — аччара даын арт еибырхээз назызырфуа
настхашээ игылаз датеаэзы.

Катина Марушъя лзвено ақны аус луан. Күаңынагы ағар рбигада далан, аха зегзы аус өзүнүрүзүлдөлакалдахъшәа дейкүбырғынха иеенлахәәнә, дүштүрчилдөлдөлла-аахгыло аյъара дхын, иеага аху нахшәаз ахентарц дәйгү-чыгу.» Аан, аус утәуп, аус, — ихәент Күаңына гуаныла айъара дахъхыз, — сара сәендәдә? Аусуракны ибзианы схы аасырьшып, агурагара сеаңсастаныр сышъагуарымтар!... Атцарагы сым-оуп, икалонт бригадирс скартаргы...»

Ағар аены иқартараны назгуартаз анынарыгза, минуткуак рыштахь рыпсы аантаркырц реенизакны агуркъхәа инатәент.

— Гудиса устатиа саңхъент, ибзианы ифуп, — лхәент Марушъя, агазет илкыз аантыхны Гудиса ишкә дненин ииғиз астатиа ирбауа.

— Итабуп, бара бзынгы салам шәкүк сымоуп, акытсовет ақны исиртент. Абар. — Гудиса наңхъя иблуз аұрыба иңгиз аконверт Марушъя иналиркын, рколихара аусура атәз зэрэз истатиа днахуаңшиит.

Марушъя лғызыцәа рахъ лтениалхент лышәку хыртлауа, аха анатәмтә анылдыр, ипхъалкырц даабжъажъент. Уи гуазтаз лғызыцәа «изғыда, баҳзапхъя быйжы ттаны» рхәан, иналыкуенбаҳәент, даныхтаркәз, инаскъашәа руын, итәни апъхара налагент:

«Акыр иссанъсоу Марушъя! Икоузен ажгабожь өңді? Гудиса ашәкү изызғит, аха наухьюу сыйздырдам. Сегү шәтоуп, есмыши шызыбониәа сегү ыкоун. Күаңына дызгузеи, шусура еиңитахъоума? Шәицхраа зегзы. Истахыуп шәаигуга сыйказарц, уахмиени быйбалар... Аха суал ұшыда насығзот. Исыхъчоит Хатъсадгыл ақдаақуа, ұсовет жәлар атынч рециаратә усура иштү. Исыхъчоит баргыы сарғыы ҳанасыл!..

Кубча Анибас!.

— Ағырхатпа Кубча, Кубча дқубцацәкьюуп! — рхәент ахасахучкуа енлацәкүу, Марушъя блала ден-барбаны еицкласуа. Марушъя лхы ларкүни длы-шэйрччо дтәан:

Ахасахучкуа Кубча ишәкү бывыц егырахътән адақъагы наархәны наңхъент. Уака Кубча дазцаа-уан рколихараңы аусура шиц, аеафора адәз ишыку-

ргаз, ркуңиаракуа, ачан плантация усс налырула-
хьоу, насты уи ашәқуаңы зегы азәазәләйбасалам
рзаницент.

— Уахатәкъя хнатәаны Кубча ишәку атак Ы-
кщап, уажәштә иадрес ҳамоуп, — лхәент атыпъха-
цәа руазэы, Марушъя дтыбдацаауа. — Иззағып зе-
гы, Куабына үхэыс дшаангизгы, хабригада ақны
аус шиуа. Ҳажаабжъ өышкуа уи хымъада даргур-
башт. Иара убас изахацхап Марушъя дшигүхъаа-
лгогы...

Марушъя дзырофа дахтәаз Кубча лхуцра
далан, дшилбац деилкъя-еилбүцәза лапъхъа дгы-
лазшәа лылатъш дыташәон...

Аңар ръсы ршынатцы, өыш инаарыштыз ах-
кым Татиана егырт абригадакуа ракхтә даани,
агуабзиаraphъчара иазкын аиңцәажәара мөфатылгет-
ит. Уи аштыхъ, Хызан Гудиса истатна ибжы ттаны
дирзацхъент.

Куабына Катина лаангуга дтәан, ихылъя иаттар-
шәыз ичавра шкуакуа изкуа ақында иназо. Катина
игуазхара дизымбауа, дленгурбъатәа ихы лыдкыла-
ны уажы-уажы дхут-хутуан. Уи гуазтаз, Куабына
дненбадырбент.

— Куабына «кугу үсасихент» хәа сыкоуп, —
ихәент Хызан дхумаруа, инацәа Куабына иахъ ир-
макаррашәа ирбаны. Катиагы дамхаччент, ныш-
хуаръ хүчүк шытыхны Хызан игудылцарапашәа қа-
лцан, нақ никалыршент.

Ашкол ақны атағцаа рарпхъара даналга, аус
зуаз рышка даант Цакуа.

— Гудиса ибригада бацхраарц баазар акухап...
— рхәент ахәсакуа, Цакуа дширбазтәкъя.

— Зегы аками аус ахызулакгы, абригадакуа
зегы сзенпшуп... — даацәажәент Цакуа, лыбжы
нытказни, аха ихааҗа, агукра атсаны.

Аңар аўдара аху анхыц аус ахыруаз ачан ла-
ттара иалгент. Игент рашәабжъ. Урт рөмүзәа иры-
храарц рәаархент, иаауан рхырөы рхаччо, ргу тга-
ны, мыругала енкуныхла.

* * *

ӘМБІЛДЕР

Амра абжак амшын изаагылазшәэ Пұбен Гүлді хыпъшуаз. Ашәапъшь аешаны ажәған иаталан, амраташәарах тыблаауан.

Цакуен Гудисеи рчара ақхәара антирытәз адырғасын акун. Цакуа ашколахътә даауан. Аусура аштыхъ ағныға дышцоз Гудиса длыкушәент нахъенбұрыхъаҳаз... Гудиса акостиум ұыц нижахыз мінде инаалауа ишәйн. Цакуен нареи енба-мбасынжытей ақырза тұазшәэ енөгуаҳәауа ишениңажәое аху ианаахала, рыңқа ахабла иалапъшуда иаангылт.

— Зәкә игуазырхагоузен хара хқыта, — ләдәйт Цакуа, — ашхакуа наңыну ирнато ачыдаракуа агутатцәхны нахъчонт, итъагъоуп, аха агубылра амоуп, нара ашқа иухонт, уатәнатәуент, ухнах'уент угу узакумгауа...

Гудиса ихы азирицынт, ибхәо нашоуп хәэ аана-ргауа, аха дтахухуа хуцрак дтан, Цакуа лажәакуа хааза игуақны инхон. — «Хара хқыта» — иләйт гуаныла, лымкаала урт ажәакуа игуақханы. Ицна-пык ала амшабз зәйкүхәхәы иқаз Цакуа лмахуар анааникыла, ихаакуакуараذا ақы науразоуроу даа-имнадеит...

Цакуа илгуақъхон Гудиса лмахуар ахыкызы, уни ала сара быстауп хәэ аанангрозшәэ лыпъхъаңын, наа-цакынт лыпъсы алагағагара, лгу енсра...

Аиғызыцәа еивагыланы ипъшуда. Лбаа азы — тъшаҳәахы ирбон ағн ұыц ҳарәк дукуа қыаз-бязуа, амзырыхъ пъшакуа. Альенцырыктуа рсаркъя амра зны-чталоз мәбәстәс ана-ара икуенценуан. Заанаты игуарлаз ажәкуа ибакы-сақ'уа агуашакуа ирыдгы-лан ръяңаңа ирзыгъшны. Ахабла иалсуа азы қазказуа маттас илакууан, апъшахәа иаваршәны икупъраа ииненуан амашына.

Гудиса арт асахъакуа ибла ридхало днарзыпъ-шит. — Рхатә пъстазара рнапала ирчаңынт, — иләйт иуаажәлар дрэгудууа. Уи ара иихо ртәацаара зетым ибзизаны идыруент, илаңш иташәоит ишибац аңыръаҳәа енцағы, рхы-ргу иакугурбъо. Цакуа на-

хъхьи аз нырцэ амарда ашъапакны Гудиса цихара игуалтаз ҳамтакы дазыпъшуан. Рчара эжнэрдэй зхущуа, лыбла чо дыххъяршит Гудиса үрифәлтиш

Хрыжъ-хрыжъ иасуаз агъша Гудиса ихахурхзы ишътахъка икунахсан. Ибла тбаакуа лах-өыхъза нацъхъака дахыпъшуаз ибон ихабла хазына. Игу ттурбъаауа, Цакуа лыблакуа днархыпъшылт, рылацъшкуа неилатцэн, дырфегых имыццакъакуа рымфаахъ рең нархент.

Ицион аху икулани.

1952 ш.

Джонуа Чичико Михайлович.

ГУДИСА ШЛАРБА

(на абхазском языке)

Аредактор ШЬ. ЦЭЫЦЬВА.

Атехредактор М. ПИШЧИК.

Акорректоры: Ф. ЧИЧЕРИА
Т. ПАПВА.

ЕИ02333. Акыпъхъразы аланы атлаузл 9/IX-55ш.

8 кынъхъ бўыми ылоуг. Азаказ № 4181.

Атираж 3000.

Кырттесмлатсан ахадарую тымъырта Акулан
атипография, Ленини иул. № 6.

18 3 434

Аху 2 маатк. 65 кап.

ЧИЧИКО ДЖОНУА

ГУДИСА ШЛАРВА

Повесть

(На абхазском языке)